

Izsó István

A bányahatóság története Magyarországon

A bányahatóság története Magyarországon

Izsó István

Budapest, 2019

© Copyright: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat.
Minden jog fenntartva!

Műszaki szerkesztő, DTP:

PIROS OLGA

Borítóterv:

PIROS OLGA

Felelős kiadó:

FANCSIK TAMÁS
elnök

ISBN 978-963-671-318-8

Tartalom

Bevezetés	5
1. A bányahatóság tevékenysége a középkorban.....	7
1.1. A bányaigazgatás korabeli szervezete és a bányavárosok.....	7
1.2. A bányamesterek és bányabírók jogállása és tevékenysége a középkorban	11
2. A Miksa-féle bányarendtartás hatálya alatt (1573–1854)	20
2.1. A bányarendtartás bányahatóságra vonatkozó előírásai	20
2.2. A bányahatóság integrálása a központosított kamarai szervezetbe.....	25
2.3. Szervezeti és működési változások a XVIII. században	29
2.4. A Habsburg Birodalom egész területén hatályos új bányatörvény és egységes bányahatósági szervezet megteremtése	43
3. Az osztrák általános bányatörvény hatálya alatt (1854–1960).....	47
3.1. Bányakapitányságok Magyarországon	49
3.2. A bányahatóság szervezete 1867 után	58
3.3. A bányahatósági tevékenység átalakítása a II. világháborút követően.	69
4. Az 1960. évi III. törvény hatálya alatt (1961–1992)	76
5. Az 1993. évi XLVIII. törvény hatálya alatt.....	81
I. sz. függelék: A bányahatóság feladat- és hatásköre	87
1. Az adományozási eljárás és a bányatelek.....	87
2. Az egyéb bányahatósági jogkörök fejlődése	93
II. sz. függelék: A főbányahatóság szervezete és vezetői a kiegyezéstől nap- jainkig.....	104
E munkában hivatkozott vagy idézett jogforrások jegyzéke időrendben	108
Források és szakirodalom.....	122

Bevezetés

A bányahatóság több mint hét évszázadra visszatekintő magyarországi történetének átfogó összefoglalására mindeddig nem került sor.

E kötetben ezt a hiányt igyekszem pótolni, bár előre bocsátom, hogy elsősorban terjedelmi okokból kénytelen voltam munkámat a bányahatóság szervezetének és működésének, feladat- és hatás-körének, valamint illetékességének vázlatos bemutatására korlátozni. Ennek során nem tekinthettem el a bányászat¹ kincstári igazgatási szervezetének vázlatos ismertetésétől sem, melyre azért kényszerültem, mert XVI. század közepétől a XIX. század közepéig a bányászat igazgatása (központi és területi irányítása, működtetése, kezelése), valamint jogszolgáltatása (bíráskodás), továbbá a tulajdonképpeni bányahatósági felügyelete (hatósági engedélyezés és bányarendészet) mind szervezetében, mind ügyvitelében összerosódott egymással a kamarai szervezetrendszeren belül. Ezekre azonban csak annyiban tértem ki, amennyiben ismertetésük feltétlenül szükségesnek mutatkozott a bányahatósági szervezet változásainak bemutatásához.

Hasonlóképpen igyekeztem kerülni a bányai igazgatás- és bányajogtörténet eseményeinek és fogalmainak részletesebb magyarázását. A könnyebb olvashatóság kedvéért legtöbb esetben megelégedtem a magyarázatok lábjegyzetben történő közlésével.

A bányahatóság történetének bemutatásához elsősorban a korabeli jogszabályokat és központi utasításokat, leiratokat használtam, melyek jegyzékét a könnyebb áttekinthetőség érdekében a kötet függelékében külön is közlöm. Emellett természetesen felhasználtam minden fontos, a tárgykörhöz tartozó, általam ismert szakirodalmi adatot is. Utóbbiak hivatkozásait szintén lábjegyzetben, míg a bibliográfiai adatokat a függelékben található forrás- és szakirodalomjegyzékben közlöm.

A bányahatósági tevékenység jogérvényesítési és jogszolgáltatási rendszere évszázadokon keresztül formálódott és fejlődött. Ennek volt köszönhető mindenkori

¹ A XVIII. század közepéig a bányászat alatt mai jelentésétől lényegesen eltérő fogalmat kell értenünk. Évszázadokon keresztül az ércbányászatot, a kohászatot, valamint e tevékenységek szükségleteinek kielégítését szolgáló erdőgazdálkodást, továbbá a pénzverést együttesen a montanisztika fogalomkörébe sorolták. A montanisztika egésze állt egységes kincstári igazgatás alatt. A sóbányászat ettől teljesen elkülönült és független, a sószállítás és sóellátás (sókereskedelem) igényei által meghatározott kincstári igazgatási szervezethez tartozott. A mai értelemben vett bányászat ágazatai közül az építőipari nyersanyagok kitermelése más ipari tevékenységek igazgatási szervezetéhez kapcsolódott (pl. a kőfaragáshoz, malomkögyártáshoz stb.), míg a szenek és szénhidrogének bányászatáról csak a XVIII–XIX. századtól kezdve beszélhetünk.

stabilitása és működésének más ágazati igazgatási szervezetekkel való összehasonlításban mutatkozó kiforrottsága is.

Ezt Ember Győző² fogalmazta meg először, aki szerint Magyarországon „a hivatalviselés legfejlettebb formáit a bányahivatalokban, a legegységesebb tisztviselőosztályt a bányahivatalnokok sorában találjuk. Míg a közigazgatás más ágaiban a hűbéri jellegű familiáris szolgálat a középkor örökségeként a XVI. és XVII. században is tovább él, a bányatisztviselők szinte kivétel nélkül hivatásos hivatalnokok, akik pályájukra rendszeresen készülnek és azon életük végéig, vagy ameddig erejük engedi, megmaradnak, s közben semmi mással nem foglalkoznak.”

Mindezek után más feladatomban nem marad, minthogy az olvasó figyelmébe ajánljam munkámat.

² Ember (1946) 364. p.

1. A bányahatóság tevékenysége a középkorban

Bányahatósági tevékenységről attól kezdődően beszélhetünk, hogy az ércelőfordulások kiaknázására már nem csupán királyi birtokot képező földterületeken került sor. Ekkor ugyanis az uralkodót megillető bányaurjog³ már csak a bányászati jogadományozás⁴ gyakorlata útján volt érvényesíthető, amely a legkorábbi a „klasszikus” bányahatósági tevékenységek közül.

A bányaurjog érvényesítésére szolgáló hatósági eljárás lefolytatásához elengedhetetlenül szükséges volt a feladat ellátásához hatósági jogkörrel feljogosított személy, azaz a mai értelemben vett „bányahatóság” tevékenysége is.

1.1. A bányagazdátás korabeli szervezete és a bányavárosok

A legkorábban művelt ércbányák⁵ gyéren lakott, erdős hegyvidéki területeken működtek, melyek egészen a XII. század végéig, XIII. század elejéig királyi birtokok⁶ területén voltak. A bányászat így a királyi uradalmak központjait képező várak személyzetéhez tartozó, a terményeket és termékeket beszedő, kezelő, raktározó és elosztó ispánok irányításával folyt. A birtokok terményeinek, termékeinek általános kezelése kiterjedt a bányatermények kezelésére is, így külön „hatósági” igazgatósukra ekkor még nem volt szükség.

A XII. század végétől azonban megkezdődött a királyi birtokok eladományozása. Ennek eredményeképpen az uralkodók elvesztették addigi földtulajdonosi hegemoniájukat és emiatt a királyi birtokokból származó kincstári bevételek is jelentősen

³ Bányaurjog alatt a bányászatra vonatkozóan az uralkodót felségjogon megillető jogok összességét, a bányászatnak azt a minőségét értették, melynél fogva bizonyos ásványok (a nemes- és színesércek, továbbá a vas, salétrom, higany, timsó stb.) kizárólag az uralkodó rendelkezése alá tartoztak.

⁴ A bányatulajdonjoggal való felruházás kötött hatósági eljárás keretében. Bővebben lásd az I. sz. függelékben.

⁵ Már Géza fejedelem uralkodása idején is folyt arany- és ezüstérctermelés Selmechbányán, majd a XII. századtól Radnán is megkezdődött a bányák művelése. Emellett jelentősebb aranymosás is folyt a Felvidéken és Erdélyben, melyre elsősorban Aranyos nevű folyóneveink utalnak. A tatárjárás előtti időszak ércbányászatának néhány egyéb helyszínéről (pl: Bóca [Királybóca], Asszonypataka [a későbbi Nagybánya], Bela [a későbbi Bélabánya] vagy Körmöcbánya vidéke) ugyancsak vannak adatok.

⁶ A király volt a leghatalmasabb földbirtokos, az ország területének nagyobb részét pedig az uralkodó magánvagyonába tartozó királyi uradalmak alkották. A király magánvagyonára és a kincstári vagyonra a XI. század közepéig sem a kezelés, sem a felhasználás tekintetében nem különült el egymástól.

1. ábra. Középkori pénzverő- és bányakamarák 1308 után¹¹

lecsökkentek. Ezt a regálék⁷ arányának növelésével igyekeztek ellensúlyozni. A regále jövedelmek beszedését és kezelését azonban a királyi magánbirtokrendszerrel együtt felbomló gazdasági szervezet már nem volt képes hatékonyan ellátni. Ennek eredményeképpen alakult ki előbb a regále-jövedelmeket beszedő és kezelő királyi kamarák⁸ szervezetrendszere, majd került sor e királyi kamarák bérbeadására⁹. A bérbeadott kamarák felett a központi királyi hatalom ezt követően már csak annyiban rendelkezett, hogy a szerződésekben foglaltak betartását a tárnokmester (1377-től pedig a kincstárnok) felügyelte¹⁰.

⁷ A regálék fogalma alatt a királyi felségjogon élvezett jövedelmeket értjük. Közülük a legfontosabb a pénzverés és pénzváltás haszna, a bányaregálé, a sómonopólium, illetve a nemesfém monopólium volt.

⁸ Az arany- és ezüstbányákból származó királyi jövedelmet (azaz az urburát vagy bányavámot) kezdetben a pénzverő kamarák szedték be, melyek legkorábbi működéséről az 1210-es évektől van tudomásunk. Az Árpád-korban 5 pénzverő kamaráról tudunk (Budai, Esztergomi, Csanád egyházmegyei, Szerémi és Szlavóniai kamara). Önálló bányakamara működésére utaló legkorábbi forrásunk 1290-ből származik (FCD VI/1. k. 59. p.). A kéttípusú kamara szervezeti összeolvadása még később, a Károly Róbert által bevezetett nemesfém monopólium következményeképpen történt meg.

⁹ A kamarák bérbeadása csak 1530 körül szűnt meg, sőt Nagybányán és Erdélyben egészen a XVII. sz. utolsó negyedéig jellemző volt. A kamarák bérlői a kamara felett teljeskörű irányítási jogkört, gyakorlatilag korlátlan hatalmat kaptak. Hatalmukat és rangjukat ismerték el azzal is, hogy kamaragrófi (comes camerae) címet viselhettek.

A középkori kamarai szervezetrendszer Károly Róbert és Nagy Lajos uralkodása idején élte fénykorát. Ebben az időben 10 pénzverő- és bányakamara¹² működött az ország területén, Buda (Esztergom), Körmöcbánya, Szomolnok, Nagybánya, Nagyvárad, Kolozsvár, Lippa (Szeged), Szerém, Pécs és Zágráb székhelyekkel.

A korabeli bányászat igazgatása szempontjából ezek közül a következő kamaráknak volt feladata:

- a körmöci kamara területéhez tartozott az alsó-magyarországi és lipthói bányavidék;

- a szomolnoki kamara területéhez tartozott a felső-magyarországi bányavidék;

- a nagybányai kamara területéhez tartozott a szatmári bányavidék;

- a váradai kamara területéhez tartozott a bihari és a zárandi bányavidék;

- a kolozsvári kamara területéhez tartozott az erdélyi bányavidék; továbbá

- a pécsi kamara területéhez tartozott a baranyai bányavidék.

A kincstári bevételek jellegében és a beszédésükre hivatott szervezetben a XIII. századtól bekövetkezett változások megnyitották az utat a bányaregalitás (*Bergregal*)¹³ és egyidejűleg a bányaszabadság (*Bergbaufreiheit*)¹⁴ német eredetű jogelveinek magyarországi meghonosodásához. Ez időben egybe esett a tatárjárást követően külföldről behívott bányászok letelepítésével és olyan privilégiumokkal való felruházásával, amelyek biztosították a letelepített közösség és rajta keresztül a bányatelep vagy bányaváros fennmaradását és gazdasági megerősödését¹⁵.

¹⁰ A pénzügyek igazgatására 1526 előtt még nem alakult ki önálló, elkülönült központi hatóság, a tárnokmester majd a kincstartó a királyi tanács többi tagjával együttműködve hajtotta végre feladatait. A kincstartó alárendeltségébe tartozó igazgatási szervezetből csak I. Ferdinánd szervezett önálló pénzügyigazgatási hatóságot, királyi udvari kamarát.

¹¹ A térkép Hóman–Szekfü (1936) II. k. 96–97 oldalai között található térkép alapján készült.

¹² Ezekről függetlenül működtek sokamarák is Erdélyben (dési, kolozsi, tordai, széki, víz-aknai) és Máramarosban, de a bányahatóság története szempontjából ezeknek nem volt jelentőségük.

¹³ A nemesérc-előfordulásoknak és -bányáknak a regáliák közé sorolása hosszabb fejlődés eredményeképpen a XIII. századra vált általánossá egész Európában. A jogelv kettős jelentésben is érvényesült: egyrészt a bányászat során kitermelt arany-, ezüst-, higany- és rézércet után a királyi kincstart megillető földbér jellegű bányavám megfizetésének kötelezettségét jelentette, másik megnyilvánulása pedig abban mutatkozott, hogy a földbirtokos a bárki által feltárt ércelőfordulás területét – hacsak nem nyert a királytól maga is bányászati privilégiumot – köteles volt cserebirtok vagy más kárpótlás ellenében a kincstartnak átengedni.

¹⁴ A bányaszabadság az ércet bármely földbirtok területén történő szabad kutatásának és bányászatának jogát jelentette, a bányaregalé birtokosának (az uralkodónak, illetve az őt képviselő királyi kamarának) fizetendő bányavám (bányatized, urbura, Frohne) ellenében.

¹⁵ Ismertebb királyi (néhány esetben földesúri) kiváltságlevelek: Jászó (1243), Selmezbánya (1245 körül), Besztercebánya (1255), Rimabánya (1268), Gölnicbánya (1287), Rozsnyó (1291), Zalatna (1318), Bakabánya (1321–1331 között), Offenbánya (1325), Dobsina (1326), Szomolnok (1327), Körmöcbánya (1328), Telkibánya (1341), Újbánya (1345), Libetbánya (1379).

A bányavárosok alapítóinak¹⁶ adott királyi privilégiumok a telepéseket és le- származottaikat olyan jelentős kiváltságokkal ruházták fel, amelyek a város la- kosságán belüli meghatározó gazdasági szerepüket évszázadokon keresztül biztosították. A kiváltságok legjelentősebbike volt, hogy a telepések magukkal hozott jogszokásaikat zavartalanul gyakorolhatták és maguk választhatták meg előljáróikat¹⁷, akik azután a szokásjogi elő-írásaiknak érvényt is szereztek.

A bányaváros-alapítások egyik velejárója volt, hogy a városok előljárói hama- rosan szükségét érezték szokásjogi előírások írásba foglalásának is. Így születtek meg az ún. bányavárosi jogkönyvek, amelyek a városok magánjogi előírásrendszere mellett a bányajogi előírások szabályozását is tartalmazták. A magyarországi közép- kori bányajogi előírások ismerete szempontjából legfontosabb városi jogkönyvek a következők:

1. Selmecbánya bányaváros bányajogi kódexe¹⁸.

Eredeti példánya 1442-ben megsemmisült, fennmaradt példányai közül a legko- rábbt a XIV. században foglal-hatták írásba. A jogkönyv szövege gyakorlatilag azonos Iglau (ma: Jihlava) morvaországi bányaváros 1249-ből származó bányarendtartásával¹⁹, ezért feltételezhető, hogy a selmeci jogkönyv ránk maradt szövegének túlnyomó része a keletkezéskori, azaz XIII. századi szöveggel egyezik meg²⁰. Selmecbánya jogát vette át később Besztercebánya, Béalbánya, Bakabánya, Libetbánya, Breznó- bánya, Gölnicbánya, illetve Szomolnok is.

2. Radna város- és bányajoga.

A bányarendtartás 1270–72 között összeállított szövegének 1378-ban lejegyzett másolatát ismerjük Zsolna város jogkönyvéből²¹. Az előírások lényegesen eltérnek Iglau és Selmecbánya bányajogi szabályaitól és Radna, illetve Zsolna városán kívül nem is ismerünk más települést, ahol e szabályokat alkalmazták volna.

¹⁶ Egy bányaváros alapítása nem azt jelentette, hogy az adott területen a „semmiből” új települést hoztak volna létre. A bányaváros alapítása általában egy már korábban is létező településre költözött új telepések kiváltságolását, és ennek eredményeképpen az egész település intenzív gazdasági fejlődésének megin- dulását, rangjának megnövekedését jelentette.

¹⁷ A bányavárosok élén bíró állt, aki mellett általában 12 tanácsos vagy esküdt alkotta a város tanácsát. A tanács fő feladata a helyi törvénykezés és a polgárok ügyeiben történő ítékezés volt. A város tanácsa irányította és felügyelte a város pénzügyi igazgatását és közigazgatását is.

¹⁸ „Gemeine Statt- und Perckrecht der Erbern und Löblichen Stat Schebnitz”. Szövegét közreadta: ÁUO (III. k., 206–228 p.). A továbbiakban Fuchs Péter magyar fordítását használom és idézem, lásd: SJK (2009).

¹⁹ „Explicunt jura et privilegium Civium Civitatis Iglaviensis, jam incipiunt jura moncium, et montanorum ad mensurandum montes”. Latin szövegét közreadta: JPM (1781) 112–121 p. Német változata megjelent: CDSR (1886.) 276–285 p.

²⁰ Bővebben lásd: Vízkelety (1982.)

²¹ „Die Bergrecht von der Rodenaw”. A jogkönyv szövegét közölte: Chaloupecký (1934) 197–202 p

3. Körmöcbánya bányajoga²².

Kuttenberg (Kutna Hora) cseh város bányarendtartásán²³ alapul, melyet Károly Róbert adományozott 1328-ban a Körmöcbányát alapító telepesek részére. A jogkönyv eredeti példánya megsemmisült, ezért 1492-ben Schayder Péter kamaragróf és Czon Miklós bányamester a város bányajogát német nyelven újra írásba foglalta, majd 1537-ben Beheim Bernát kamaragróf újabb cikkelyekkel egészítette ki. Érvényessége Újbánya városára is kiterjedt.

E bányajogi kódexekben találunk rá a bányamesterek (egyes helyeken bányabírók) feladatainak, azaz a mai értelemben vett bányahatósági feladat- és jogköröknek legkorábbi szabályozására.

1.2. A bányamesterek és bányabírók jogállása és tevékenysége a középkorban

A bányavárosok területén a királyi privilégiumokból az alapítók közösségét megillető jogok gyakorlása a város választott tanácsát illette meg. E jogok közé tartozott a bányászati jogosultságok adományozása, azok területi lehatárolása, valamint a bányák művelésének felügyelete is. Ezeket a feladatokat a városi tanács az általa választott bányamester útján látta el. Az elhagyott bányák művelésének joga visszaszállt a városi polgárok közösségére, ezek újraadományozása szintén a bányamester feladatát képezte.

A korabeli bányarendtartásokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy – a radnai jogkönyvet²⁴ leszámítva – mindegyik azonos megnevezéssel és lényegében azonos hatáskörrel a bányamestert²⁵ nevezte meg az egyes bányászati jogosultságok terjedelmét lehatároló bányatelkek adományozási jogkörével, azaz a mai értelemben bányahatósági jogkörrel felruházott személyként. A bányamester tisztsége nem magyar, de még csak nem is cseh vagy morva eredetű. Német bányavidékeken (Szászország, Thüringia stb.) jelent meg először a XIII. század elején, de nagyon hamar elterjedt a szomszédos országok bányavidékein is, elsősorban a bányászok vándorlásai révén.

Selmečbánya város bányajoga a bányamesterről a következőképpen rendelkezik: „*Először is megszabjuk, hogy miként és kitől lehet egy bányát adományként felkérni,*

²² „Perckwerchsgerechtheith”. Közreadta: Čelko (2004), illetve Wenzel (1880) 275–290. p.

²³ „Ius Regale Montanorum” („*Constitutionis Juris Metallicæ*”). Szövegét közölte: CJB (1867) 265–435 p.

²⁴ Radna – mint királynői birtok – élén a tanács mellett ún. gróf (comes) állt. Itt nem találkozunk külön bányamesterrel. Feladatait vélhetően a gróf és a tanács együttesen gyakorolta.

²⁵ A selmeci bányarendtartásban, valamint az igloui bányarendtartás német változatában „Bergmeister” kifejezés olvasható, utóbbi eredeti latin nyelvű szövege pedig az azonos jelentésű „magistro montis” megnevezést használja. Ugyanezeket a kifejezéseket találjuk Körmöcbánya („pergmeister”) és Kuttenberg („magistri montium”) bányajogkönyveiben is.

és mikor. Tudni való, hogy minden bányaváros bírása és tanácsa köteles egy esküt tett bányamestert kijelölni, akinek a zsoldját a királyi kamara fizesse...”

A bányamestert tehát a bányavárosi tanács választotta, tevékenysége azonban nem feltétlenül korlátozódott a bányaváros területére²⁶, ugyanis a bányaszabadság elvéből fakadóan a bányavárosban élő bányászok bárhol (a város területén kívüli királyi vagy földesúri birtokokon is) szabadon végezheték az ércelőfordulások kutatását és nyithattak bányákat, melyek adományozása szintén a bányamester feladatát képezte.

A bányamester tagja volt a város tanácsának, sőt a leggazdagabb bányavárosokban rangban rögtön a városbíró után következett. Kezdetben a bányaadományozással összefüggő ügyek többségében a bányajogi jogszolgáltatást és a bányahatósági hatásköröket a városbíró és a bányaváros tanácsa (soraiban a bányamesterrel) együttes döntéshozóként gyakorolta. A döntés ellen jogorvoslattal nem lehetett élni, az akna- és táró-jogosítványok ugyanis – amennyiben azokat a város pecsétjével látták el – megtámadhatatlanok voltak.

A bányamesterek bérét nem a város, hanem a királyi kamara fizette, emiatt sajátos helyet és szerepet töltöttek be a kamarai igazgatási szervezet és a bányavárosi tanács között. Egyaránt minősültek királyi (kamarai) és bányavárosi tisztviselőknak. A XVI. század közepéig ugyanakkor a bányamesterek jogkörének gyakorlásába a kamarák általában csak ritkán avatkoztak be és önállóságukat kevésbé korlátozták.

Nagyobb bányavárosokban (pl. Selmezbányán vagy Besztercebányán) a bányamester felügyelete alatt külön bányabírók (*Bergrichter, montium iudex, scansor montanorum*) is működtek, de a bányamesteri és bányabírói feladatkörök gyakran egyazon személy kezében összpontosultak. Emiatt a bányamester és bányabíró elnevezést idővel helyenként egymás szinonimájaként kezdték használni²⁷.

A bányamesterek (bányabírók) munkájának elősegítésére gyakran bányaesküdteket is választottak melléjük, akik szintén a bányaváros tanácsa előtt esküdtek hűséget a királynak.

A bányamesterek a bányaesküdtekekkel együtt tartották fenn a rendet a bányákban és látták el a hatósági jellegű és a peren kívüli jogszolgáltatást, de meghatározott ügyekben együttesen alkottak helyi bányabíróságot is, míg más esetekben a bányamester a város tanácsosaival együtt alkotott bírói fórum keretében vett részt az íté-

²⁶ Példaként említhető, hogy Károly Róbert kiváltságlevelei Bakabánya területét 1321-ben 1 mérföld, Aranybánya területét 1325-ben 1,5 mérföld, míg Körmöcbánya területét 1328-ban, Szomolnok területét 1332-ben egyaránt 2-2 mérföld sugarú körrel határolták le. Az ún. magyar mérföld ma kb. 8000 m-nek felel meg, a német mérföld ennél valamivel rövidebb távolság volt (Bogdán [1978] 85 és 131 p.).

²⁷ Példa erre Mátyás király 1460. évi oklevele, melyben megerősítette Körmöcbánya városának azon régi jogát, hogy a bányabírót maga választhatta (Krizskó [1880] 39 p.), vagy az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás, amely mindkét elnevezést egyformán, azonos jelentéssel használja.

kezésben. Bonyolultabb jogviták eldöntésében a bányamester mellett a városbíró és a kamaragróf is közreműködött.

A bányavárosok szövetkezését²⁸ követően, azokban a bányavárosokban, amelyekben a bányavárosok közös bírósági fóruma is működött, a bányamesterek (bányabírók) és a velük együtt tevékenykedő bányaesküdtek már rendszeresen ülésező bánya-bíróságként működtek. Ezekben az ügyekben illetékességük már a szövetséges bányavárosok területének egészére kiterjedt.

A XV. századtól bányamestereket leginkább a bányabíróságok székhelyein és legfeljebb néhány messzebb eső bányatelepen találunk.

Előfordulhatott az is, hogy a király „országos” bányabírót nevezett ki. Erre utal ugyanis Selmecbánya bíráinak feljegyzési könyvében (*Notationes judicariae*) egy 1386-os dátumot viselő bejegyzés²⁹, melynek „*scansor montanorum regni Ungariae*” kifejezése országos hatáskörrel felhatalmazott bányabíróként is értelmezhető.

A középkori bányamesterek tevékenységének összefoglalásához Paulinyi Oszkár néhány gondolatát³⁰ érdemes felidézünk:

„A bányamesterek – mint a korabeli földtudományok (*sala subterranea*) legjobb ismerői – voltak a bányákban folyó munkálatok helyi szakértői, akik a felmerülő vitás kérdésekben saját hatáskört gyakorolhattak. Ezeknek az ügyeknek túlnyomó része persze adminisztratív, igazgatási és szakmai felügyeleti kérdés volt, a tulajdonképpeni bányajogi jogszolgáltatást, bányahatósági hatásköröket ekkor még a város önkormányzata, elsősorban a városbíró és a bányaváros tanácsa (soraiban a bányamesterrel) gyakorolta.”

Ezt támasztja alá Nagy Lajos 1364-ből származó királyi leirata is, melyben Nagybánya városát arra utasította, hogy „a bíró, a tanács és a gyülekezet évente válasszon egy tapasztalt bányamestert, aki a bányákban kialakuló jogvitákat a bíróval és az esküdtekkel elbírálja, a bányákban elsimítja a nézeteltéréseket és gondoskodik az urbura hiánytalan beszédéről.”³¹

Annak érdekében, hogy képet alkothassunk a bányamesterek sokoldalú tevékenységéről, két korabeli jogforrást érdemes idézni.

I. A Körmöcbánya bányarendtartásához 1537-ben csatolt utasítás a következő előírásokat tartalmazza³²:

²⁸ Az ún. alsó-magyarországi bányavárosok (Körmöcbánya, Selmecbánya, Újbánya, Bakabánya, Besztercebánya, Libetbánya és 1464-től Bélabánya) szövetsége 1405-től 1863-ig állt fenn. Az ún. felső-magyarországi bányavárosok (Gölnicbánya, Szomolnok, Rudabánya, Telkibánya, Jászó, Rozsnyó és Igló) 1487-ben léptek rövid életű szövetségre egymással, és alkottak közös statútumot bírósági fórumukról.

²⁹ Lásd: Wenzel (1880) 267–268 p.

³⁰ Lásd: Paulinyi (1980) 351–354 p.

³¹ Szövegét közölte: Fessler (1869) 224–225 p.

³² Magyar fordítását közölte Péch (1884) I. kötet, 176–177 p.

„1. A bányamester egész tevékenységét egyedül a bányászati ügyek elintézésére köteles fordítani, más hivatalt nem viselhet.

2. Köteles esküt tenni, hogy mindenkor a királynak, a királynénak, valamint a város bírójának, tanácsának és bányapolgárainak javát fogja előmozdítani.

3. Kötelessége mindennap kimenni a bányákhoz, aknákhöz és ércűző-malmokhoz, ügyelve arra, hogy a munkások és a bányatisztek szorgalmasan és híven végezzék munkájukat.

4. Nézze meg mindennap az alsó- és felső-tárnát³³ is, és figyelje meg, hogy mi történik ott.

5. Minden héten egyszer menjen be mind a két tárnába, és örködjék, nehogy ott valami mulasztás történjék.

6. Minden negyedévben egyszer vegye magához az esküdteket, intézőket és néhány bányapolgárt, és együtt járják be a bányákat, hogy a bányáktól minden hiányt és kárt távol tartsanak.

7. Ügyeljen arra, hogy a bányapolgároknak a bányafa kellő hosszúságban és vastagságban szállíttassék, tekintet nélkül arra, hogy a bánya vagy polgár gazdag-e vagy szegény.

8. A bányatisztektől rendszeresen tudakolja meg, hogy a munkások nem csalják-e meg a bányapolgárokat.

9. Se bányamunkásnak, se malommunkásnak ne engedje meg, hogy szabadságlevél nélkül egyik műtől a másikhoz menjenek dolgozni.

10. Ha egy bányapolgár által felszólíttatik, annak bányáját köteles bejárni, és neki a létező bajok orvoslására jó tanácsokkal szolgálni.

11. Különösen ügyeljen a malmoknál és bányáknál arra, hogy minden felesleges költekezés mellőztessék, és ha valahol ilyet talál, azonnal tegyen róla jelentést a kamarai tisztviselőknél és a városnál.

12. Tudomást szerezzen magának arról, hogy kik művelnek egymás mellett bányát, hogy annál jobban ellenőrizhesse azok művelését.

13. A bányamester köteles régi szokás szerint hetenként a bíró házában kihallgatni a panaszosokat és ügyeiket a törvény szerint elintézni; ha pedig az ügy annyira fontos, hogy azt maga el nem intézheti, vegyen magához e célra esküdteket és szakértőket, vagy tegye át az ügyet elintézés végett a város tanácsához.

14. Vezessen jegyzéket arról, hogy a két altárnában mit dolgoztak, mennyi volt a költség és mennyi fa szállíttatott oda?

15. Pontosan írja fel és tartsa számon a felső-altárna bevételeit és kiadásait, e vállalat pénztárához 3 kulcs alkalmaztassék, melyeknek egyike a bányamesternél, másika

³³ A 4. és 5., valamint 14. és 15. pontok a bányamester körmöcbányai altárók feletti fokozott felügyeletét szabályozták.

a bírónál, és harmadika egy esküdt bányapolgárnál legyen, úgy, hogy csak mind a háromnak jelenlétében lehessen a pénztárból valamit kivenni, vagy abba betenni.

16. A bányajogosítványok tárgyában a fölkérések, kutatások, adományozások és időztetések iránt önállóan intézkedhetik régi szokás szerint, de a bányarendtartást mindenben pontosan megtartani köteles.

17. Szorgalmasan gondot viseljen a város nagy kincsére, a két vízvezeték³⁴, hogy azok mindig jó karban legyenek.

18. Ha a bányák, aknák, tárnák, vízvezetékek, malmok és általában a bányaművelés tartozékai körül hanyagságot, mulasztást, vagy valamely más hiányt tapasztal, amely a vállalatnak kárt vagy haszontalan költsékeztést okoz, esküje szerint köteles a rendetlenséget azonnal feljelenteni, legyen annak okozója akár munkás, akár tiszt. A kamaragróf, a kamarai tisztviselők, a városi bíró, annak tanácsosai és a bányapolgárok mindenben kötelesek a bányamesternek hivatalos teendőiben segítségére lenni.”

Az utasítás szerint a körmöci bányamester feladatait elsősorban a helyi bányák szakmai felügyelete és az anyagellátás biztonságos megszervezése képezte. Feladatai ellátásához mindenekelőtt megkérdőjelezhetetlen szakmai tudással és naprakész helyi ismeretekkel kellett rendelkeznie.

Fő feladata a bányák művelésének irányítása, a termeléssel összefüggő feladatok irányítása és koordinálása, azaz igazgatása volt, de ezek mellett bírói (13. pont) és bányahatósági (16. pont) feladatokat is ellátott. Utóbbi körben az utasítás nem bocsátkozik részletekbe és nem taglalja a bányamester eljárását, megelégszik azzal, hogy hivatkozik a régi szokásokra. E szokások nyilvánvalóan közismertek lehettek az érdekeltek körében, írásba foglalásukat, magyarázatukat az utasítás összeállítói nem tarthatták szükségesnek.

II. A Gölnicbánya 1500. évi bányarendtartásához csatolt utasítás³⁵. Ez az alábbi előírásokat tartalmazza:

„I. Mindenki, aki tárót vagy bányaművet örököl, vagy művelni kíván, köteles azt bejelenteni a bányamester hivatalában és megfizetni az urburát. A bejelentő a bányamestertől okiratot kap arról, hogy a bányaművét hogyan művelheti. Aki egy már meglévő régi bányaművet talál, annak területén 3 aknákat létesíthet, azokat vízszintesen összekötheti, vagy ha már létezik az aknához tartozó vízszintes vágat, azt tovább hajthatja. A meglévő bányaművet azonban a bányamester rendelkezéséig köteles a talált állapotában megőrizni.

³⁴ Körmőcbánya középkori ércbányászatának nagy vívmánya volt, hogy a Garam folyó vizét a különböző emelő berendezések meghajtására tudták hasznosítani.

³⁵ Eredeti német szövegét közölte Wenzel (1880) 326–330 p., szlovák fordítását Marcinko (2004) 113–116 p. Magyar fordítása tudtommal még nem jelent meg, a fordításához ezúton is megköszönöm Werner Norbert barátom segítségét.

2. Arról, hogy hogyan kell az aknákat, tárókat és más bányaműveket kimérni:

Hogy ha a mindenható Isten, abban a szerencsében részesíti a vállalkozót, hogy ércet talál, és ezt jelkövel bizonyítani is tudja, akkor e lelőhelyre a bányamester a telér irányába 6 mértéket, a telér oldalába 1-1 mértéket, a főte irányába 3,5 mértéket, a mélység felé pedig 0,5 mértéket adományoz. Az adományozott bányatelken belüli a bányamester 3 akna létesítésére ad engedélyt.

3. Hogyan kell örökös altárót létesíteni:

Ha tiszteletre méltó emberek adományt kapnak a régi szokások szerint 3 aknára, akkor ezek az emberek jogosultak egy örökös altárót létesíteni és az aknákat keresztvágatokkal összekötni. Ha ezt valamilyen bányászati akadály, vagy rossz időjárás, vagy túl kemény kőzet miatt nem tudják kivitelezni, akkor ezt kötelesek a bírónak a tudtára adni és kérvényezni, hogy 1 év haladékot kapjanak.

4. Két bányamű közé senkinek sem szabad betelepíteni:

A bányatörvény szerint senkinek nem szabad az adományozott aknák és az örökös altáró közé betelepíteni és semmi esetben sem szabad ott aknát vagy tárót létesíteni.

5. Ha más vágatára történik lyukasztás:

Ha az adományozott aknából más bányaművére történik lyukasztás és előbbi bányamű törvény szerint volt létesítve, a rályukasztónak előrehaladást kell biztosítani, és amit így kitermel, az is megilleti.

6. Hogyha valaki rátalál vagy rályukaszt szabad bányaművekre, amelyek el voltak árasztva:

Ha valaki olyan bányaművekre talál, amelyek el voltak árasztva és levegő nélkül voltak, megilletik mindazok a bányatérsegek, amelyeket kiszellőztet, mert a levegő a néki adományozott aknán keresztül jut oda. Ott, ahol az örökös altárón át jön a levegő és a vizet is elvezeti és szabad átjárást biztosít egy másik bányaműbe, ennek művelője mindaddig a szintig, ameddig a víz ért, köteles az örökös altáró jogosultjának minden kitermelt érc 1/7-ét átadni. A bányajog és az ősi szokás szerint a mérőpontot csak olyan esetben szabad elhelyezni, hogy ha a két fél, melyek egymás ellen állnak, megegyeznek a törvény szerint vagy közvetítéssel és ez mindkét oldal akarata. Ez esetben a bányamester elhelyezheti a mérőpontot és erről kioktathatja mind a két felet.

7. A kutatóaknákról:

A bányajog szerint kutatóaknának azt hívjuk, melynek még nincs tárója, mert a táró helyét még csak keresik. A kutatónak nincs joga se bányamű, se aknamű művelésére, melyeket az aknák szoktak kapni.

8. A kis aknákról (törpe akna):

A kis aknának más a rendeltetése, mint azoknak az aknáknak, amelyek a táróra nyílnak. Kivitelezésénél be kell tartani azt az előírást, amelyet Gölnicbányán alkalmaznak.

9. A bányamester nyilvántartása:

Minden bányamesternek saját nyilvántartást kell vezetnie, amelybe be kell vezetnie, hogy mikor és kinek adományozott vagy kíván adományozni. Ha nézeteltérésekre kerülne sor, akkor ezekkel a bejegyzésekkel lehet bizonyítani az adományozás körülményeit. A bejegyzés fejében illik, hogy kapjon 1 holba bort vagy annak megfelelő pénzüsszeget.

10. A bányamester köteles odafigyelni, hogy mindenki, aki szabad területen bármilyen bányaművet létesít, az 6 héten át, azaz 3×14 napon keresztül szabadon végezhesse tevékenységét és ne kerüljön elutasításra. Ha valaki nem üzemelteti a bányáját ez alatt az idő alatt, azt a bányamester más igénylőnek adományozhatja.

11. A bányamesternek felszólítás nélkül rendszeresen bányajárást kell végeznie. Hatósági kötelessége időről-időre bányajárásokat végezni minden aknában vagy táróban, hogy megnézze vagy ellenőrizze, hogy mindenki a sajátjában dolgozik-e, ahogy a törvény ezt előírja. Ha valamilyen rendellenességet vagy szabálytalanságot észlel, az elkövetőt háromszor felszólítja vagy figyelmezteti. Ha a figyelmeztetéseknek nem tesz eleget, akkor – úgy, ahogy ezt a törvény előírja – 2 tanút kell magával vinni és ismét figyelmeztetnie kell. Ha az illető ennek ellenére sem tesz eleget a figyelmeztetésnek, akkor a bányamesternek joga van a bányatelket másnak adományozni. Bármely bányatárs felszólíthatja a bányamestert és követelheti, hogy a bányamester vagy esküdt bányajárást végezzen az aknájában vagy tárójában, de cserében ennek köteles 1 pfenniget fizetni.

12. A vitla és a gépely³⁶ mellett nem szabad semmilyen kárt okozni:

Nem szabad megengedni, hogy valamilyen kár következzen be a vitlánál vagy gépelynél, illetve a zúzóüzemekben és malmokban a tulajdonos akarata nélkül.

13. A bányatársak közötti ellentétekről és vitákról:

Ha a bányatársak között vitára kerül sor, a bányamester vegyen magához két esküdtet, akik ismerik a bányajogot, akikkel az adott esetet megvizsgálja és igazságosan elintézi a vitát. Senkinek nem tiltható meg, hogy jöveessen vagy bányásson, csak azzal kell törődni, hogy mindenki jog szerint dolgozzon, hogy az uraság ne veszítsen a jövedelméből. Ha a vita törvény szerint volt eldöntve, az egyik megtartja az ércet és a tárót, a másik pedig köteles kifizetni minden felmerült költséget, amelyet arra kellett fordítani, hogy megszerezze az ércet vagy kihajtsa a tárót.

14. Ha a munkások panaszkodnak a bérükért:

Ha a bányászok panaszkodnak valamelyik uruknak a kiérdemelt bérükkel kapcsolatban, a bányamester köteles meghallgatni őket és úgy elintézni a dolgot, hogy ne lehessen okuk a panaszra.

³⁶ Az anyagok bányába történő beszállítására, a termelvény kiszállítására, a fakadó vizek kiemelésére, továbbá a bányamunkások be- és kiszállítására szolgáló szerkezetek.

15. A munkások önkényességéről:

*Ha a munkások a saját akarataikat akarják érvényesíteni, ami sok esetben megtörténik, pl. nem akarnak adott időben bemenni a bányába, vagy kijönni a bányából, vagy másként akarják az önkényességüket kifejezni, ezt nem lehet közömbösen el-
tűrni, mert ezzel csökken az uraság haszna, amely törvényteleniséget eredményez,
ezért ezeket a munkásokat kegyelem nélkül és könyörtelenül meg kell büntetni.*

16. A bányamesternek oda kell figyelnie, hogy ne hígítsák az ércet. Szintén oda
kell figyelnie, hogy minden vájár a saját ércét, ami a szeme előtt van, ne hagyja
állni (kivételes eseteken kívül) hogy ezzel a saját hasznát keresse, amellyel az ura-
ságnak, akinek kötelességgel tartozik, nehogy kárt okozzon. Mindenkit lehet kény-
szeríteni a törvény szerint, hogy a megszokott időben hasznat hajtson.

17. Senkinek nem szabad más aknájába annak tudta nélkül belépni:

*Ha valaki másnak a bányaművébe lép, hogy magának hasznat, másnak kárt
okozzon, és az elkövetőt tetten érik, akkor bíróság elé lehet állítani, amely őt fej-
vesztésre ítélni és az, aki őt oda beküldte, köteles 100 Ft-ot fizetni.*

18. Hogy ha a bányamesternek nehézségei vannak a munkavégzése mellett, ve-
gyen magához segítségül embereket a városi tanácsból. Különösen nehéz esetekben
forduljon tanácsért más bányavárosokhoz. A bányavárosok szövetségén belül a régi,
megszokott törvények szerint járjanak el.”

A két idézett forrásból is láthatjuk, hogy a bányászat korabeli igazgatásán belül
az irányítási, szakmai és hatósági felügyeleti, valamint igazságszolgáltatási feladat-
körök teljesen összemosódtak, ugyanakkor a feladatok végrehajtása megoszlott a
„királyi” kamarák és a „bányavárosi” bányamesterek között. A kamarák feladata
persze elsősorban a bányászatból származó királyi bevételek beszedésére (ércpró-
bázás, ércebeváltás, urbura behajtása), valamint a pénzverésre és pénzváltásra sza-
kosodott szervezet fenntartása és működtetése volt. A bányahatósági hatáskörök
gyakorlása így alapvetően a bányavárosok és bányatelepek bányamestereinek (bá-
nyabíróinak) tevékenysége eredményeképpen valósult meg.

E feladatok ellátása során szinte a kezdetektől megfigyelhetők bizonyos hatósági
jellegű tevékenységek, úgymint:

- a (hatósági) ellenőrzés,
- a (hatósági) engedélyezés és jogadományozás,
- a (hatósági) nyilvántartás,
- a /hatósági) jogsegély és a peren kívüli jogszolgáltatás,
- a döntések (hatósági) végrehajtása és a szankcionálás.

A felvázolt bányahatósági szervezet egészen 1526-ig nagyjából változatlan for-
mában működött. A mohácsi csatavesztés után viszont nagy változások következtek
be a bányagazgatás és bányahatóság magyarországi szervezetében és működésében.

II. Lajos király halálával a magyar korona I. Ferdinánd személyében Habsburg

uralkodóra szállt. Az ország három részre szakadása miatt a Habsburg fennhatóság ugyan kezdetben csak Alsó-Magyarország területére³⁷ terjedt ki, de ez a bányavidék a királyi kincstár bevételei szempontjából önmagában is meghatározó jelentőségű volt³⁸.

Az 1526. évi I. törvénycikkben³⁹ a magyar rendek az uralkodóra bízták, hogy jövedelmeit hogyan és ki által akarja kezeltetni. E felhatalmazás alapján I. Ferdinánd az osztrák és cseh tartományokban már meglévő kamarai igazgatási rendszert⁴⁰ alapul véve, a magyar pénzügyi igazgatást is átszervezte.

Első lépésként 1528-ban a kincstartói tisztség helyébe a Magyar Kamarát állította⁴¹. A bányászat igazgatásában azonban a Magyar Kamara 1791-ig egyáltalán nem kapott feladatkört, ugyanis amikor 1546-ban a királyi kincstár véglegesen kincstári kezelés alá vonta a besztercebányai rézvállalatot, valamint a selmecbányai és körmöcbányai alkamarákat, azok felügyeletét nem a Magyar Kamarára, hanem a bécsi székhelyű Alsó-Ausztriai Kamarára bízta.

³⁷ Habsburg Magyarország területi felosztását legjobban az 1548. évi XIX. törvénycikk mutatja: Somogy, Zala, Vas, Sopron, Veszprém, Győr, Moson, Komárom, Pozsony, Esztergom, Nyitra, Bars, Zólyom, Hont, Trencsén, Turóc, Árva vármegyék területét nevezték Alsó-Magyarországnak; míg Nógrád, Gömör, Torna, Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén, Sáros, Szepes, Liptó, Ung, Bereg, Máramaros, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék területét Felső-Magyarországnak. Előbbi területen tartósan érvényesült a Habsburg uralom, utóbbi területen azonban ez csak az 1580-as éveket követően mondható el.

³⁸ Az 1496-tól itt működő Thurzó-Fugger, majd 1525-től az önálló Fugger vállalkozás eredményeképpen ez az időszak volt a magyarországi rézérctermelés virágkora.

³⁹ Itt és a továbbiakban a törvények általam hivatkozott vagy idézett szövegének forrása az Ezer év törvényei (Corpus Juris Hungarici) c. internetes portál (CJH).

⁴⁰ A király 1522-ben Alsó-Ausztriában, majd 1527-ben Csehországban tartományi kamarákat hozott létre, Bécs, illetve Prága székhellyel.

⁴¹ A Magyar Kamarát I. Ferdinánd 1528. január 8-án kelt utasítása hozta létre azzal, hogy Gerendi Miklós királyi kincstartó vezetésével egy öttagú testületet állított fel. A Kamara feladatát képezte a királyi jövedelmekkel kapcsolatos ügyek intézése. Ez a feladat három részre oszlott: a központi igazgatásra, a befolyó jövedelmek pénztári kezelésére és az ellenőrzésre. A Kamara 1528–29-ben Budán működött, majd a török veszély miatt 1531-ben Pozsonyba költözött.

2. A Miksa-féle bányarendtartás hatálya alatt (1573–1854)

I. Ferdinánd a magyarországi bányászat felügyeletének az Alsó-Ausztriai Kamara főhatósága alá helyezésével egyidejűleg intézkedéseket tett arra vonatkozóan is, hogy a kamarai igazgatást egy országos érvényű új bányarendtartás szabályai révén állandó, biztos jogi alapokra fektesse. Közel 30 éves egyeztetés és többszöri átdolgozás után törekvése végül 1573-ban valósult meg, az utódja, Miksa által kibocsátott pátenssel hatályba lépett bányarendtartás formájában.

2.1. A bányarendtartás bányahatóságra vonatkozó előírásai

Az ún. Miksa-féle bányarendtartás (Perckhordnung der Freyen Königlichen Perckhstatt in der Cron Hungern...) ⁴² két önálló részből állt:

1. a Magyar Királyság arany-, ezüst-, réz- és más érc-bányáira vonatkozó új bányarendtartásból;

2. a hét alsó-magyarországi bányaváros két régi bánya-rendtartásához ⁴³ fűzött magyarázatokból.

Utóbbiak alkalmazásáról a bányarendtartás ⁴⁴ I. cikkelye a következőképpen rendelkezett:

A 4. § a bányavárosok által választott bányamestereket olyan eskühöz kötötte, hogy *„az új bányarendtartás minden pontját, továbbá a régi bányarendtartásokhoz fűzött magyarázatokat és könnyítéseket hűségesen megtartják és megtartatják”*. Elrendelte továbbá, hogy a *„városok bányamesterei a bányákat mindenben a régi szokások szerint adományozzák”*.

Az 5. § felhatalmazást adott arra, hogy *„ha más bányavárosoknak külön régi rendtartásaik és kiváltságaik volnának, azokat megtarthatják és élvezhetik”*. Ha azonban *„mégis viszály keletkezne ... bányavárosaink bírái, tanácsai és bányamesterei a két régi bányarendtartáshoz alább csatolt magyarázatok alapján igyekezzenek a viszályt elsimítani és ítéletüket meghozni.”*

⁴² Szövegét közölte: Schmidt (1843) II. k. 224–457 p.

⁴³ Selmezbánya, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya addig a selmeci jogkönyv, Körmezbánya és Újbánya pedig a körmöci jogkönyv előírásait alkalmazta.

⁴⁴ Az idézetekben itt és a továbbiakban a Bányarendtartás 1770-ben Bécsben kiadott szövegének Dr. Karsai Géza által 1964-ben elkészített magyar fordítását – Karsai (1964) – közlöm.

A bányavárosok tehát a területükön működő bánya- és kohóművek ügyeiben a bányarendtartás rendelkezéseitől eltérhettek és a rájuk vonatkozó magyarázatok kezei között régi szokásjoguk szerint járhattak el. Ez a diszpozitivitás eredetileg csak az alsó-magyarországi bányavárosokra és a területükön művelt bányákra vonatkozott, amint azonban a bányarendtartás hatályát az ország más bányakerületeire is kiterjesztették⁴⁵, az ottani bányavárosok és bányák is akkor és annyiban eltérhettek a bányarendtartás előírásainak alkalmazásától, ha rendelkeztek régi rendtartásokkal vagy privilégiumokkal⁴⁶.

A bányarendtartás I. Cikkelye emellett egyértelműen leszögezte, hogy „*Mint Magyarország uralkodó királyának, kamarai javaink közé tartoznak az összes bányák és lelőhelyek, amelyek ... Magyarországon található; továbbá azok, melyeket a jövőben fognak találni, megnyitni és művelni...*”. Arról is rendelkezett, hogy az ezekkel az ügyekkel kapcsolatos bármely sérelmet kizárólag az Alsó-Ausztriai Kamara elé lehet terjeszteni a kamarai hivatalok útján. A bányarendtartás e rendelkezése a bányászat és kohászat minden ügyét kamarai ügynek minősítette.

A Miksa-féle bányarendtartás a korábbiakhoz képest részlete-sebben szabályozta a bányahatósági szervezetet is.

E vonatkozásban legfontosabb előírásai a következők voltak:

„*I. cikkely 2. § Mint uralkodó király, azt akarjuk, hogy minden időben legyen ... minden bányavárosunkban és ott, ahol azt a szükség kívánja, egy ... bányamester vagy bányabíró.*

I. cikkely 4. § Óhajtjuk, hogy az említett bányavárosok ... régi szokás szerint válasszanak bányamestert. Mind tőle, mind pedig a többi tanácsstagtól vegyenek esküt, amint ahhoz joguk van. Azon-ban a bányamesternek minden bányavárosban reánk is meg kell esküdnie és fogadalmat kell tennie ... A bányamesterek említett bányavárosaink bírái és tanácsai mellett működnek, éppen ezért a városi bírák és tanácsosok ne merészeljenek semmiféle joghatóságot vagy fensőbbiséget gyakorolni bányatisztjeink, hivatalnokaink és ellenőreink fölött, éppen úgy, amint az régen is bevett szokás volt.

⁴⁵ A bányarendtartás kötelező alkalmazását Felső-Magyarországon az 1580-as években, a Szatmári bányavidéken 1698-ban (Schmidt [1834] V. k. 477–585 p.), Erdélyben ideiglenes jelleggel 1702-ben (Schmidt [1834] V. k. 705–725 p.), véglegesen 1722-ben (Schmidt [1834] VI. k. 161–167 p.), a Bánságban 1741-ben (Schmidt [1834] VII. k. 33–36 p.), Horvátországban pedig csak 1780-ban (Schmidt [1834] XIV. k. 328–329 p.) rendelték el. A bányarendtartáshoz csatolt felvilágosító szabályokat 1801-ben nyilvánították országos érvényű előírásoknak (Schmidt [1834] XIX. k. 343–346 p.).

⁴⁶ Régi bányarendtartásokkal több város is rendelkezett, pl. Szomolnok (1414), Rozsnyó (1414), Gölnicbánya (1500) és Abrudbánya, Zalatna, Nagybánya és Felsőbánya (1535.), valamint további 11 felső-magyarországi bányász település, illetve e körbe sorolható a Gölnicbánya, Szomolnok, Rozsnyó, Jászó, Igló, Rudabánya és Telkibánya 1487. évi kassai statútuma és bányarendtartása is.

XXXIV. cikkely 1. § *Úgy rendeljük, hogy minden bányamesterünk vagy bányabíránk, valamennyi bányaművelés körébe tartozó ügyben eljárjon és mindenkinek parancsoljon, aki mindennapi munkája során a bányákhoz tartozik ... Intézze az ügyeket és toroljon meg minden bűncselekményt, ami csak a bányáknál előfordulhat, úgy, amint azt jelen rendtartásunk előírja. Őrizze meg joghatóságát azokkal szemben, akik azt elvitatják...*

XXXIV. cikkely 9. § *Bányamestereink, bányabíráink és tisztjeink, nehogy ... méltatlanul súlyos ítéletekkel sújtsanak valakit, fenntartjuk magunknak, főkamaragrófunknak vagy a rangban utánuk következő fensőbbbségnek azt a jogot, hogy ha alattvalóink kérelmezik, tekintetbe véve személyt és ügyet, a büntetést mérsékelhessük, vagy indokolt esetben elengedjük.*”

A bányarendtartáshoz csatolt selmeci és körmöci magyarázatok a bányamesterre vonatkozó további előírásokat is megfogalmaztak:

A) Magyarázatok a Körmöcbánya és Újbánya városokban használt régi bányarendtartáshoz:

„I. cikkely 1. § ... Mivel egy bányapolgár sohasem lehet eléggé tapasztalt és nehéz helyzetekben nem tudja vezetni a bányaművelést, ezért régi szokás szerint bányamestert rendelünk ki.

*II. cikkely 1. § Mivel a bányamester a városbíró és a tanács mellett ... esküdt hí-
vünk, tőlünk és a várostól kapja fizetését és ellátását...*

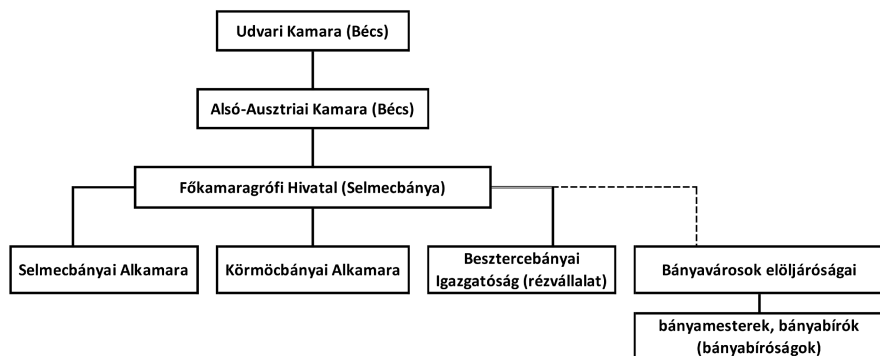
B) Magyarázatok a Selmezbánya, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya városok által használt régi bányarendtartáshoz:

„XXIV. cikkely 1. § Minden szabad bányaváros bírójának és tanácsának a Mi előzetes tudomásunkkal és beleegyezésünkkel hites bányamestert kell választania. A bányamester kinevezését utóbb kamaragrófunk erősíti meg és utal néki fizetést.”

Amint az a bányarendtartás fentebb idézett XXXIV. cikkelyének 9. §-ában is olvasható, a király további szervezeti változásként egy Főkamaragrófi Hivatal létrehozását is szükségesnek ítélte Selmezbányán⁴⁷.

A Főkamaragrófi Hivatal, amely a selmeci, körmöci és besztercebányai kamarai hivatalok felettes szerveként ugyancsak az Alsó-Ausztriai Kamara alárendeltségébe tartozott, Haag Dávid 1598-ban főkamaragróffá történt kinevezésével kezdhetette meg

⁴⁷ I. Ferdinánd már 1550-ben elrendelte a hivatal létrehozását, majd 1568-ban elkészült a hivatal első szervezeti utasítása (Eckhart [1914] 211–213 p.) is, de kinevezett főkamaragróf hiányában ezek a rendelkezések nem léphettek hatályba. Csak 30 évvel később találták meg azt a személyt, akit végül főkamaragróffá nevezhettek ki. Részletesebben lásd: Eckhart (1914) és Paulinyi (1980) munkáiban. A bányarendtartás I. cikkely 2. §-a ugyan még úgy rendelkezett, hogy „minden időben legyen egy főkamaragróf vagy más alkalmas és kiváló fő- és társ kormányzó Besztercebányán”, de a főkamaragróf kinevezésekor már Selmezbánya volt a legjelentősebb bányaváros és ezért vált végül a Főkamaragrófi Hivatal székhelyévé.

2. ábra. A kamarai igazgatási és felügyeleti szervezet 1598 után

működését. A főkamaragróf és hivatala hatáskörét, illetve feladatait a kinevezésekor kiadott instrukcióból⁴⁸ ismerjük. Az utasításnak a bányahatóság története szempontjából is jelentőséggel bíró néhány rendelkezése a következő volt:

„Köteles ... az Udvari Kamara és az Alsó-Ausztriai Kamara rendeleteit teljesíteni. A hét alsó-magyarországi bányaváros minden ügye hatáskörébe tartozik. Köteles mindezen ügyekben ... folyamodványait gyorsan elintézni...

Miután az alája rendelt hivatalnokok és városok neki engedelmeskedni tartoznak, kötelessége felügyelni rájuk, hogy mindenben a kiadott rendeletek és szabályok szerint járjanak el... Amikor szükséges, maga járja be a bányákat, vagy a bányamesterrel, ügyelőkkel stb. járassa be, és azokat rendben tartsa...

A bányavárosok körül fekvő bányák művelésénél és a kutatásoknál mindenben Ő Felsége fejedelmi jogait tartsa szem előtt; ...

Köteles gyakorolni a 7 bányaváros, valamint minden tisztviselő feletti igazgatszolgáltatást és főhatóságot. Örökdjék a hét bányaváros ügyei felett, ne engedje, hogy a bányavárosok jogait és szabadalmait megsértsek, s azokat maga se sértse meg. Örökdjék azon, hogy a bányatörvények megtartásra kerüljenek...

Mindazon dolgokban pedig, melyek ezen utasításban megemlítve nincsenek, úgy járjon el, hogy a kincstárnak és a bányászatnak javát előmozdítsa, és azoktól minden kárt elhárítson.”

A főkamaragróf a bányavárosokban tevékenykedő bányamestereknek (bányabíróknak) nem csak igazgatási vagy igazgatszolgáltatási, hanem bányahatósági jogkörükben tett intézkedései vonatkozásában is felettes hatósággá vált. A

⁴⁸ Eredetiben Schmidt (1834) III. k. 286 p. alatt, magyar nyelvű összefoglalását Péch (1884) I. k. 378 p. alatt közölte.

Főkamagrófi Hivatal felállítását követően az alkamaráknak a bécsi főhatóságokkal való addigi önálló és közvetlen érintkezése megszűnt, 1611-től pedig az Alsó-Ausztriai Kamara a selmeci és körmöci alkamarákkal és a besztecerbányai igazgatósággal már csak a Főkamagrófi Hivatal útján levelezhetett.

A felvázolt változtatások mindegyike egy alapvető célt szolgált, nevezetesen, hogy a bányászat és a kohászat, illetve a bánya-városok igazgatásának és jogszolgáltatásának minden területét és minden ügyét kamarai fennhatóság alá vonják.

Az intézkedések eredményeképpen a bányavárosok alig egy év-század alatt fokozatosan elveszítették korábban önállóan gyakorolt jogköreiket és a magyarországi bányászat minden vonatkozásában kincstári kamerális üggyé vált. Ennek velejárójaként a bányamesteri tisztséget is apránként elválasztották a városok tanácsától és teljes mértékben kamarai (kincstári) tisztséggé alakították át.

Ennek a törekvésnek első jelét I. Ferdinánd még 1560. december 4-én – tehát még a bányarendtartás kihirdetését megelőzően – Breznóbánya városára vonatkozó leiratában⁴⁹ találjuk. A király ebben megtiltotta, hogy a bányavárosok és a bányák joghatóságainak hatáskörét bármilyen módon sértsék és a bányamester tevékenységét akadályozzák.

II. Mátyás 1609. május 18-án hasonló tartalmú leiratot intézett Körmöcbánya városához is, a bányamester (illetve az általa vezetett bányabíróság) városi joghatóságtól történő elkülönítése tárgyában⁵⁰, majd 1614-ben kötelezte Körmöcbánya városát⁵¹, hogy ne avatkozzon a bányászati és erdészeti ügyekbe, mert a bányakamarai tisztviselők nem tartoznak a városi és megyei hatóságok illetékessége alá.

1619-ben újabb királyi leirat rendelkezett a kamarai tiszteknek a bányavárosok joghatósága alól történő kivonásáról, 1635-ben pedig II. Ferdinánd utasította⁵² Selmezbánya városát, hogy a bányásznépet illető speciális jurisdikciójába ne avatkozzon, mert a bányászok a bányamester és a bányabíróság joghatósága alá tartoznak.

1630. augusztus 11-én királyi leirat módosította I. Ferdinánd besztecerbányai rézművek kezelésére vonatkozó 1564-es rendeletét. Az utasítás⁵³, amely több bányahatósági felügyeletre vonatkozó előírást is tartalmaz, már a bányamester egyértelmű kamarai alárendeltségéről tanúskodik.

„A bányamester köteles Úrvölgyön lakni és a tisztekre gondosan felügyelni. A bányákat minden bérszak⁵⁴ alatt kétszer járja be, és a bányaművelés állapotát egy

⁴⁹ Schmidt (1834) I. k. 332 p.

⁵⁰ Forrás: MOL–BLD: ÖStA HKA Hoffinanz –Ungarn RN. 97. Konv. 1609. május fol. 119–133.

⁵¹ Schmidt (1834) IV. k. 324–325 p.

⁵² Schmidt (1834) IV. k. 636 p.

⁵³ Eredeti szövege Schmidt (1834) IV. k. 486 p., magyar fordítása Péch (1884.) II. k. 300 p. alatt jelent meg.

⁵⁴ Bérfizetés 3 havonta volt Úrvölgyön.

könyvbe híven jegyezze be. Köteles a libetbányai bányák üzemét is vezetni, és e bányákat is rendszeresen bejárni. Emellett minden év végén főbejárást is tartania kell.

A bányaiügyelők minden nap járjanak bányába, és naponta tegyenek jelentést a bányamesternek.

A munkásokat ne a bányaiügyelő, hanem a bányamester vegye fel. A bányaiügyelőket viszont csak a praefectus⁵⁵ tudtával veheti fel a bányamester.

A bányamester kötelessége, hogy minden bányát felmérjen és feltérképezzen⁵⁶, valamint az üzemekben történő minden változást bevezesse a bányakönyvbe.

A bányamester minden szombaton utazzon Besztercebányára, ahol a praefectusnak tegyen jelentést a bányák állapotáról.”

2.2. A bányahatóság integrálása a központosított kamarai szervezetbe

A Miksa-féle bányarendtartás látszólag tehát nem változtatott azon a rendszeren, hogy a bányahatósági hatásköröket a bánya-városok bányamesterei gyakorolják. Az idézett rendelkezések azonban világosan körvonalazták a megváltozott viszonyokat:

– A bányamestereket ugyan változatlanul a városok tanácsai választották, de a megválasztott bányamesterek joghatósága már nem a régi városi szokásjogon, hanem a bányarendtartáson alapult.

– A bányamesterek elvileg változatlanul a városi tanács és a kamara között helyezkedtek el és látták el igazgatási, bírói és bányahatósági feladataikat, de jogköriüket már nem a városi tanács, hanem a királyi kamara nevében gyakorolták.

További jelentős változást eredményezett a bányászattal össze-függő peres ügyekben a bírói joghatóság átalakítása is.

I. Ferdinánd már 1553. november 9-én kelt leiratában⁵⁷ szigorúan utasította a bányavárosokat, hogy „*a bányászatot illető perekben a felfolyamodást ne a tárnokmester és a személynök elé, hanem régi szokás szerint – az új bányarendtartás kihirdetéséig – közvetlenül a királyhoz intézzék*”.

Az Alsó-Ausztriai Kamara 1564. október 17-én kelt, a besztercebányai rézvállalat

⁵⁵ Prefektus alatt a besztercebányai rézvállalat igazgatóját értették.

⁵⁶ A bányák feltérképezését 1611-ben rendelték el: Péch (1884) II. k. 114 p. szerint „*1611. február 17-én közölte Fleisch Grörgy körmöczi alkamaragróf a bányabíróssággal, hogy Bloenstain Mátyás főkamara-gróf megparancsolta, hogy a bányákról térképek készíttessenek a kincstári és társulati bányatisztek által, és e térképek a bányabírósnak átadassanak*”.

⁵⁷ Schmidt (1834) I. k. 226 p.

intézőjéhez küldött utasításában⁵⁸ elrendelte, hogy a továbbiakban „a bányaművelők ellen minden panaszt a bányabíróhoz kell benyújtani, az ítélet elleni felfolyamodást pedig főhatósághoz kell intézni”.

II. Ferdinánd 1632. szeptember 15-én kelt leiratával⁵⁹ egy selmecbányai hagyatéki perben a személynök által hozott ítéletet megsemmisítette és meghagyta, hogy bányaügyekben a főkamagrófhoz, felsőfokon pedig csak hozzá vagy az Udvari Kamarához folyamodhatnak, nem pedig a Királyi Táblához vagy a személynökhöz.

III. Ferdinánd 1649. június 2-án kelt leiratában⁶⁰ ismét megtiltotta a bányaügyekben polgári bíróságok által hozott ítéletek végrehajtását és újból deklarálta, hogy „a bányaügyek a király speciális ítélkezési jogkörébe tartoznak”.

Végül III. Ferdinánd 1656. május 10-én kelt leiratában⁶¹ a régi törvényekre való hivatkozással újból deklarálta az uralkodó részére fenntartott bányabíráskodás jogát és meghatározta annak tartalmi kereteit.

A Miksa-féle bányarendtartás bevezetését követően tehát fokozatosan megtörtént a bányagazgatási és bányahatósági-bányabírószági szervezet központosítása is:

- alsó szinten a bányamestereket fokozatosan leválasztották a bányavárosi intézményrendszerről, és tevékenységüket előbb szoros kamarai felügyelet alá vonták, majd ténylegesen kamarai állományba kerültek;

- deklarálták a közvetlen uralkodói jurisdikció elvét;

- átalakították a peres ügyek fellebbviteli fórumrendszerét és külföldi hivatalokat (Alsó-Ausztriai Kamara, majd Udvari Kamara) jelöltek ki.

A központi kamarai igazgatásban emellett annyi változás történt, hogy II. Ferdinánd 1625. december 31-én az Alsó-Ausztriai Kamarát az Udvari Kamarába olvasztotta be⁶². Ettől kezdve a magyarországi bányagazgatás szervezetrendszere közvetlenül az Udvari Kamara főhatósága alá tartozott.

Az átszervezések eredményeképpen most már egészében „királyi” bányagazgatás, bányabíráskodás és bányahatóság feladatait egészen 1849-ig a kamarai hivatalok szervezete látta el, amelyeket az ország minden területén megszerveztek.

A Habsburg uralom kiterjesztése az ország egyéb területeire ugyancsak hasonló átszervezéseket eredményezett.

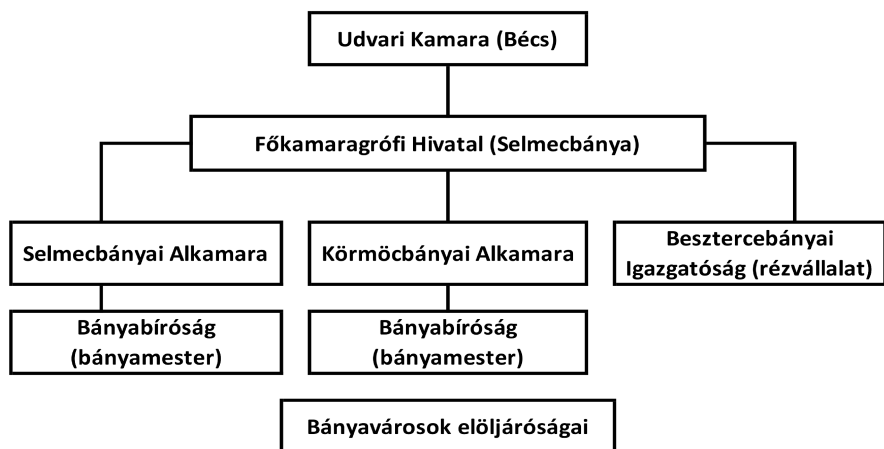
⁵⁸ Schmidt (1834) I. k. 426 p.

⁵⁹ Schmidt (1834) IV. k. 606 p.

⁶⁰ Schmidt (1834) IV. k. 708 p. A király ezt az utasítását 1656. május 10-én megismételte (Schmidt [1834] V. k. 3 p.).

⁶¹ Schmidt (1834) V. k. 3 p.

⁶² Az összevonás nem történt zökkenőmentesen, mert 1630-ban újból önállósították az Alsó-Ausztriai Kamarát, és csak újabb 5 év elteltével, 1635-ben olvadt be, immár véglegesen az Udvari Kamarába.

3. ábra. A kamarai igazgatási és felügyeleti szervezet 1635-től

Felső-Magyarország területén az 1580-as évektől kezdve szilárdult meg a Habsburg uralom és ekkortól kezdték itt is alkalmazni a Miksa-féle bányarendtartás előírásait. A változások azonban már korábban megkezdődtek.

A Magyar Kamara szervezetén belül ugyanis még 1554-ben létre hozták a Szepesi Igazgatóságot, amelyből 1567. április 1-én jött létre az önálló Szepesi Kamara, kassai székhellyel⁶³. Az új kamara felállításának fő indokát az képezte, hogy a véglegesen Habsburg uralom alá kerülő felső-magyarországi, valamint Tiszán inneni részekben a királyi jövedelmek megszorodtak és a távoli Pozsonyban székelő Magyar Kamara elégtelennek bizonyult a vidék kormányzására. A Szepesi Kamara 1674-ig felügyeletet gyakorolt a felső-magyarországi bányászat felett is (az urbura beszedése, az ércbeváltás, a sómonopólium stb. ügyköreiből), de csak azért, mert a feladatok ekkor még nem igényelték az alsó-magyarországihoz hasonló alább ismertetésre kerülő bányagazgatási szervezet kialakítását⁶⁴. Ez a kamarai hivatal közvetlenül az Udvari Kamara alárendeltségében működött⁶⁵.

⁶³ Ember (1946) 149 p.

⁶⁴ Felső-Magyarországon ugyanis nem voltak kincstári bányák. Elsőként a sávári sóbánya került kincstári kezelésbe 1592-ben, majd változást a szomolnoki ércbányák 1671-ben történt kincstári átvétele eredményezett. A szomolnoki ércbányák kincstári átvételét követően 1674-ben előbb kormányzót neveztek ki azok élére, mellyel egyidejűleg megszűnt a Szepesi Kamara felettük gyakorolt jogköre is, 1698-ban pedig létrehozták a Szomolnoki Főbányahivatalt, amely már az alsó-magyarországihoz hasonló kamarai szervezetként működött.

⁶⁵ Mindössze annyiban kapcsolódott az alsó-magyarországi kamarai szervezetrendszerhez, hogy 1571-ben Lőcsén ércbeváltó hivatalt hoztak létre, ahonnan a beváltott ércet a Körmöci Kamarába szállították.

A máramarosi bányavidék és a Nagybányai Kamara (szatmári bányavidék) területe 1664-ben ideiglenesen, majd 1687-ben véglegesen Habsburg fennhatóság alá került. Mivel az itt művelt bányák szintén magánkézben voltak, kezdetben elegendőnek látszott a Szepesi Kamara illetékességének kiterjesztése e területre is, amely egészen 1748-ig fennállt.

Erdélyben az önálló Erdélyi Fejedelemség idejében a kincstári igazgatás vezetője továbbra is a kincstartó (thesaurarius) maradt, a bányák és aranymosások pedig a nagyszebeni Kamara igazgatása alá tartoztak. A bányászat itt is magánkézben volt, a kamara főleg az aranybevéltás és pénzverés igazgatásával foglalkozott⁶⁶.

A fejedelemség területe 1691-ben került Habsburg fennhatóság alá és ekkor azonnal megkezdődött a bányai igazgatás szervezetének és működésének átalakítása.

A bányák kincstári igazgatását közvetlenül az Udvari Kamara alá rendelték. Az Udvari Kamara 1702. augusztus 13-án kelt utasításában⁶⁷ határozta meg az újonnan kinevezett erdélyi ércbánya-felügyelő (inspektor) feladatkörét⁶⁸. Az utasítás szerint a legfontosabb bányász településeken a helyi eljárók jelölése alapján bányabírókat kellett kineveznie a király nevében. Minden bányabíró köteles volt két-két bányaesküdtel együtt hetente bányaszéki ülést tartani és a vitatott ügyekben a helyi bányarendtartás azon cikkelyeit alkalmazni, amelyek a Miksa-féle bányarendtartással nem álltak ellentmondásban.

Az Udvari Kamara 1722. április 13-án kelt dekrétuma⁶⁹ rendelkezett a Miksa-féle bányarendtartás erdélyi bevezetéséről. A dekrétum az erdélyi bányászati inspektort főbányabíróvá nevezte ki, aki a magyarországi főkamaragrófhhoz hasonlóan másodfokon ítélkezett.

Az erdélyi kincstári igazgatás vezetője változatlanul a kincstartó maradt, de a megüresedő tisztségek betöltésére vonatkozó jogkörét már meg kellett osztania az Udvari Kamarával. Az arany- és ezüstitbányászat ügyeiben való közvetlen döntés jogköre pedig 1696-tól végleg kikerült a kincstartó kezéből és a továbbiakban az Udvari Kamarához tartozott⁷⁰.

I. Lipót 1700. január 15-én kelt leirata⁷¹ újabb átszervezéseket foganatosított az erdélyi kincstári igazgatás területén. A leirat gyakorlatilag teljesen kiüresítette a

⁶⁶ Az erdélyi sóbányák külön kamarai szervezethez tartoztak, 4 sókamara (vízaknai, széki, kolozsi és tordai) működött egy-egy inspector irányítása alatt.

⁶⁷ Schmidt (1834) V. k. 726–747 p.

⁶⁸ Az ekkor kinevezett Köleséri Sámuel 1711-ig maradt e beosztásban, utódja pedig 1722-től már betöltötte az erdélyi főbányabírói tisztséget is.

⁶⁹ Schmidt (1834) VI. k. 161 p.

⁷⁰ Schmidt (1834) V. k. 468–473 p.

⁷¹ Schmidt (1834) V. k. 623–648 p.

kincstartó jogkörét és az erdélyi kincstári igazgatás egésze az Udvari Kamara közvetlen irányítása alá került.

1716–18-ban a császári seregek bevonultak a Bánságba, majd az ún. Katonai Hátőrvidék területére is. A bányászat igazgatása itt is az Udvari Kamara hatáskörébe került. Az Udvari Kamara 1727. december 15-én kelt dekrétuma⁷² a bánsági Bányabíróság létrehozásáról rendelkezett, majd 1736-ban az ún. „*Banatisches Bergsystema*”⁷³ bevezetésére került sor a Dognácskán, Oravicán, Moldován, Majdanpeken és Csernosticán folyó magánbányászat viszonyainak szabályozására. Ez az igazgatási rendszer a Miksa-féle bányarendtartás zsinórmértékként történő alkalmazását rendelte el és meghatározta a bányamester feladatkörét, illetve rendelkezett a bányabíróságok működéséről is.

2.3. Szervezeti és működési változások a XVIII. században

A század első felében történt néhány olyan intézkedés, amelyeknek a bányahatóságok működésére közvetlen kihatása ugyan nem volt, de amelyek megteremtették a későbbi jelentős változások feltételeit.

Ezek körében elsőként a magyarországi bányajog történetének szempontjából jelentőséggel bíró 1723. évi CVIII. törvénycikkről kell megemlékeznünk „*a bányai bíróságoknak az ország törvényeihez idomításáról*”. Ez az utóbb többféle jelentéssel is értelmezett törvény mindössze egyetlen mondatból áll: „*A bányabíróságok, azoknak több mint egy század előtt megállapított magán-törvényei szerint, mostani állapotukban fognak maradni*”.

A törvénycikk gyakori értelmezése szerint a magyar rendek az országgyűlésen ily módon akadályozták meg a pátens útján történt kihirdetés eredményeképpen kötelező érvényű, de a magyar jogrendnek – törvény általi megerősítése hiányában – részét nem képező Miksa-féle bányarendtartás utólagos becikkelyezését. Mások értelmezése szerint az országgyűlés éppen e törvénycikk elfogadásával hajolt meg a bécsi udvari körök akarata előtt, elmulasztva azt a lehetőséget, hogy a magyarországi bányabíróságok fellebbezési fórumainak Mohács előtti rendszerét visszaállítsa és megszüntesse a bíróságok kamarai függőségét.

Álláspontom szerint a törvénycikk rendelkezése szerint a bányabíróságoknak az 1723-ra kialakult szervezet- és fórumrendszere került e törvény által is megerősí-

⁷² Schmidt (1834) VI. k. 300–326 p.

⁷³ A Neffzern udvari kamarai titkár által kidolgozott igazgatási rendszert utóbb több esetben is módosították: Höhengart-systema (1748), Kempf-systema (1754), Perlas–Stampfer-systema (1760), Reichens-tein-systema (1802), továbbá az 1811. november 1-i és az 1830. március 4-i igazgatási rendszerek.

tésre. A döntés jogalapját pedig „a bányabíróságok több mint egy század előtt megállapított magán-törvényei” szolgáltatták, amely fogalmazás csak és kizárólag a Miksa-féle bányarendtartásra utalhatott. Ezzel a burkolt, de mégis egyértelmű hivatkozással a rendek végső soron törvényerőre emelték a bányarendtartást. A bányarendtartás törvényerőre emelésével pedig a további bányajogi és bányahatósági szervezeti szabályozások akadályai is elhárulhattak.

Mária Terézia uralkodásának kezdetén a magyar rendek egy „régí igényük” látszólagos orvoslását is elérték az országgyűlésen, az 1741. évi XIV. törvénycikk ugyanis a magyarországi sőügyek igazgatását az Udvari Kamara kezéből kivette és a Magyar Kamara hatáskörébe helyezte. A törvénycikk rendelkezései eredményeképpen ténylegesen csak látszatintézkedés történt, ugyanis csak a pénzügyi ügyek kerültek át a Magyar Kamarához, az igazgatás és jogszolgáltatás változatlanul megmaradt a bécsi Udvari Kamaránál. A bányahatóság története szempontjából ez a törvény változásokat nem eredményezett, ugyanakkor első lépés volt azon az úton, amely a Magyar Kamara jogköreinek megteremtésére irányult a bányászati igazgatásban is.

Jelentőséggel bírt még az 1741. évi XL. törvénycikk is, amely a szabad királyi bányavárosok sérelmeinek orvoslásáról rendelkezett. A törvénycikk a bányavárosok területén tevékenykedő kamarai tisztekkel és a bányabíróssággal szemben támasztott régi és újabb sérelmeket ismételt meg, amelyek attól kezdve váltak rendszeressé, ahogy a bányavárosok vezetői és a bányapolgárok a kamarai jogszolgáltatásból és bányabíróssági ítélezésből kiszorultak. Amíg ugyanis a bányamestereket (bányabírókat) a városok előjárósága választotta és az I. fokú bányabíróságot a városi tanács tagok, illetve a legtehetősebb bányapolgárok alkották, addig ilyen panaszok nem voltak (nem is lehettek), hiszen a döntéssel felruházott személyek nyilvánvalóan elsősorban a város és polgárai érdekeit tartották leginkább szemük előtt, adott esetben még a királyi kincstár érdekeivel szemben is védelmezve azt. Mindez megváltozott, amikor a bányamesterek gyakorlatilag kamarai alkalmazottakká váltak és a kamarát amúgy is túlnyomórészt külföldi tisztségviselők irányították, illetve a városok képviselői a bányabíróssági ülnökök köréből is egyre jobban kiszorultak. A kincstári alkalmazottak ugyanis ekkor már nem a városok, hanem a kincstár érdekeit védtek a peres és peren kívüli jogszolgáltatási ügyekben. Ettől kezdve azonnal megnyilvánult a bizalmatlanság a kamarai tisztségviselők és bírák iránt.

Volt még egy fontos tényező, amely ezt a bizalmatlanságot erősítette. A Miksa-féle rendtartás bevezetése óta megkívánt, és időről-időre kisebb-nagyobb következetességgel érvényesíteni is próbált, elvként fogalmazódott meg, hogy a bányabíráskodásban résztvevők, sőt családtagjaik se lehessenek bányatulajdonosok, bányarészesek vagy a bányaművelésből egyébként jövedelmet élvezők. Megfordítva: a bányákat birtokló bányapolgárok, bányarészesek és családtagjaik ne vehessenek

részt a bányai jogszolgáltatásban. Márpedig a bányavárosok polgárságának a bányabíráskodásban való, „ősi” hagyományokon alapuló részvételét nem küszöbölhették ki teljes mértékben, mert szakmai képzés⁷⁴ hiányában helyben csak körülkből kerülhettek ki a hozzáértő és nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező szakemberek.

További ígéretet fogalmazott meg az 1741. évi XII. törvénycikk is, amely a királyi tárnokmester joghatóságáról rendelkezett:

„Az ország karainak és rendleinek a királyi szent felség elé terjesztett alázatos kívánságát, mely szerint a bányászati peres ügyek föllebbezés útján a tárnoki székre küldessenek át, valamint hogy a budai pénzverő-házban, midőn az fölállítatik, a királyi tárnokmester működése megengedtessek: föntebb nevezett királyi felség az országgyűlés berekesztése után is kegyelmesen fontolóra veendi.

1. § És a mondott hivatalt azon hatáskörbe és jogba, mely megilleti, visszaállítandja.”

A szervezeti változások körében az Udvari Kamara belső átalakításai érdemelnek figyelmet.

Mária Terézia 1745 szeptemberében az Udvari Kamara szervezetén belül három kamarai tanácsosból álló önálló bányai kollégium megszervezését rendelte el, majd 1745. november 6-án kelt rendeletében egy új központi szerv, a Pénzverés- és Bánya-igazgatási Udvari Kollégium (*Münz- und Bergwerksdirektions-Hofcollegium*), az Udvari Kamarától független szakigazgatási szerv (ún. unmittelbare Hofstelle) alapításáról rendelkezett⁷⁵. Ezzel a bánya- és pénzverésügy felső szakigazgatása elvileg függetlenné vált az Udvari Kamarától és a többi kamarai ágazattól is. Az Udvari Kollégium jogköre eredetileg ugyan csak az örökös tartományok bányászatanak és pénzverésügyének felügyeletére terjedt ki, de 1747-ben a magyarországi bányászat és pénzverésügy is a kollégium fennhatósága alá került⁷⁶, 1748-ban pedig hatáskörét már az egész birodalomra kiterjesztették azzal, hogy a cseh- és morvaországi bányák felügyeletét is megkapta. 1750-ben a birodalom bányapereinek legfelsőbb fellebbezési fóruma ugyancsak a kollégium lett.

A bánya- és pénzverésügyi kollégium felállításával egy időben jött létre egy hasonló, független jogállású intézmény is: a bánáti, erdélyi, illíriai ügyek külön udvari bizottsága.

Ezt követően több szervezeti változásra is sor került, kisebb-nagyobb sikerrel. 1757. január 16-án pl. arról tájékoztatták a bányakerületek főhivatalait, hogy a bányászat és pénzverés legfőbb irányítását egy Udvari Bizottság (*Directorio in publicis*

⁷⁴ Részben ennek a polémiának is köszönhető, hogy a korszakban megfogalmazódott a bányatisztek képzésének szakiskolai keretek között történő megszervezése iránti igény.

⁷⁵ Schmidt (1834) VII. k. 81–83 p.

⁷⁶ Schmidt (1834) VII. k. 142–143 p. és 396–398 p.

et cameralibus) vette át⁷⁷, január 26-án pedig arról, hogy a Bizottságon belül egy külön irányító testületet, a pénzverési és bányászati ügyek direktóriumát is létrehozták⁷⁸. 1758. augusztus 7-én értesítették a Főkamaragrófi Hivatalt, hogy a bányászati és pénzverési ügyek legfőbb vezetését a Bank- és Kereskedelmi Igazgatóság (*Ministerial-Banko Deputations und Kommerzien Direktion*) vette át⁷⁹. Végül az Udvari Kamara 1760. január 9-én kelt dekrétuma szerint a bányászati és pénzverési ügyek intézésének újbóli egyesítésére került sor a Pénzverési és Bányaügyi Udvari Kamaránál (*Hofkammer in Münz- und Bergwesen*)⁸⁰. Ekkorra ugyanis az Udvari Bizottság megnevezés helyett már utóbbi megnevezés terjedt el⁸¹.

Mindezek után vegyük sorra az alsóbb fokon bekövetkezett változásokat is.

Az erdélyi fejedelemség, illetve a török hódoltság megszűnése az ország egész területére kiterjedő, egységes alapelvek szerint működő kerületi bányagazgatási szervezet kiépítését tették lehetővé. Ezt 1747-ben négy bányakerület kialakításával oly módon valósították meg, hogy a négy bányakerület központjában egy-egy másodfokú főbányahivatalt hoztak létre a bányaügyi igazgatási, a bányaügyi jogszolgáltatási és bányahatósági feladatok ellátására:

1. az alsó-magyarországi bányakerületben Selmecbánya székhellyel,
2. a felső-magyarországi bányakerületben Szomolnok székhellyel,
3. az északkeleti (szatmári) bányakerületben Nagybánya székhellyel,
4. végül a bánsági bányakerületben Oravica székhellyel.

Az alsó-magyarországi bányakerület élén változatlanul az 1598-ban Selmecbányán felállított Főkamaragrófi Hivatal (*Königliche Oberst-Kammergrafen-Amt / Supremi Cameragrafiatus*) állt.

Mária Terézia 1747. október 30-án rendeletben újraszabályozta a Főkamaragrófi Hivatal szervezetét és működését⁸². A rendelet szerint:

„1. A kinevezett főkamagrófok 3 évig töltik be hivatalukat, kivéve ha kinevezésük meghosszabbításra kerül.

2. A Főkamaragrófi Hivatal élén a főkamagróf áll, akit egy alkamaragróf (egyúttal bányatanácsos) helyettesíthet. Mellettük további 3 bányatanácsos (1 főbányagondnok, 1 főkohógondnok és 1 pénzügyi és gazdasági főnök) tevékenykedik. A Főkamaragrófi Hivatal közvetlenül a bányászati és pénzverési udvari igazgatóság

⁷⁷ Schmidt (1834) X. k. 459–462 p.

⁷⁸ Schmidt (1834) X. k. 462–464 p.

⁷⁹ Schmidt (1834) X. k. 530–531 p.

⁸⁰ Schmidt (1834) XI. k. 22–23 p.

⁸¹ Az egyszerűség kedvéért többnyire a továbbiakban is az Udvari Kamara kifejezést használom, de alatta ténylegesen a Pénzverési és Bányaügyi Udvari Kamarát kell érteni.

⁸² Péch (1884) III/1. k. 238 p. (Forrás: Schmidt [1834] VII. k. 417–433 p.)

(*Münz- und Bergwesens Directions Hof Collegium*) alárendeltségébe tartozik és ennek utasításai szerint köteles működni.

16. A felső-magyarországi bányászat is a főkamaragróf alá van rendelve, de az ottani ügyekbe közvetlenül nem avatkozhat bele.”

További fontosabb változás volt, hogy a Bányászati és Pénzverési Igazgatóság 1750. január 23-i dekrétumában⁸³ elrendelte a három alkamara selmecbányai székhellyel történő egyesítését.

A bányahatóság működése szempontjából jelentős változás volt, hogy az alsó-magyarországi kerület vonatkozásában Mária Terézia 1747-ben határozott a bányabírószági hatáskörök részletes szabályozásáról is. Ezek voltak a „*Constitutiones et Rescripta*” közös címet viselő leiratok⁸⁴, melyeket a hét alsó-magyarországi bányaváros részére egyenként bocsátott ki. Legfontosabb előírásai Péch Antal összefoglalásában a következők voltak⁸⁵:

„A rescriptumok első szakasza mind a hét bányavárosban az uralkodó tetszésének tartja fenn a bányamester kinevezésének jogát, bár a helybeliek és magyar honosok hasonló föltételek mellett előnyben részesítendőek, Selmecnek pedig jogában áll három jelöltet ajánlani, sőt az utóbbi a bányabírószágba is jelölhet négy ülnököt, akik közül a kamaragróf kettőt kinevezni köteles.

Bányaügyek bárkiről legyen is szó, a bányabírószág hatáskörébe tartoznak, amely azonban polgári ügyekben is ítél, ha csupán bányavagyonnal bíró bányapolgárnak, továbbá bányászattal foglalkozó nem birtokos nemesnek, kamarai tiszteknek, bányászoknak és kizárólag bányászat körül foglalatoskodó más munkásoknak és vállalkozóknak, valamint mindezek hozzá-tartozóinak és alkalmazottainak ügyeiről van szó. A bányák területén lévő házak felől szintén a bányabírószág rendelkezik.”

A felső-magyarországi bányakerületben továbbra is az 1698-ban Szomolnokai székhellyel létrehozott Bánya- és Pénzverésügyi Főfelügyelőség (*Berg- und Münz-wesens Inspectorats Oberamt / Supremum Inspectoratus Officium Montano-Monetaryum*) végezte a feladatokat, de szervezetét és hatáskörét is fokozatosan megnövelték. E folyamat menete a következő volt:

Mária Terézia 1747. április 25-én kelt leiratában⁸⁶ rendelte el a Szepesi Kamara bányaugyi adminisztrációjának megszüntetését és ideiglenesen a teljes felső-ma-

⁸³ Schmidt (1834) Schmidt VIII. 254–262 p.

⁸⁴ Nyomtatásban is megjelent: *Accedunt Constitutiones et Rescripta M. Theresiae, ad VII. Montanas Civitates de iis, quae ad earum concordiam cum Regia Camera, ad Civitatum et fodinarum jura, privilegia, officia, et consevationem spectant* (Wien 1760.).

⁸⁵ Péch (1884) III/1. k. 224 p. Lásd még: Schmidt (1834) VII. k. 232–312 p.

⁸⁶ Schmidt (1834) VII. k. 157–159 p.

gyarországi bányagazgatási szervezetet a főkamagróf irányítása alá helyezte. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság 1747. május 9-én kelt dekrétuma⁸⁷ Szomolnokon egy Főbányafelügyelőség (Bergoberamtes) létrehozásáról határozott a felső-magyarországi és a nagybányai bányakerület igazgatására. Egyidejűleg a szomolnoki Főbányabíróság – mint másodfokú bíróság – illetékességét is kiterjesztették ÉK-Magyarországra⁸⁸.

A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság 1747. május 9-én kelt újabb dekrétuma⁸⁹ hasonló Bánya- és Pénzverésügyi Főfelügyelőséget állított a szatmári bányakerület élére is Nagybánya székhellyel. Ez kezdetben közvetlenül a szomolnoki Főfelügyelőség, közvetve pedig a főkamagróf alárendeltségébe tartozott, majd az 1749. július 23-i királyi leirat⁹⁰ rendelte el az önálló nagybányai Főbánya-felügyelőséggé történő átszervezését. Az Udvari Kamara 1766. július 2-án és szeptember 17-én kelt dekrétumai⁹¹ a „*Constitutiones et Rescripta*” alkalmazását a nagybányai kerületben is elrendelték.

A bányászati bányakerület élére az oravicai Bányagazgatóságot (*Berg-Direction / Directio Montanistica in Banatii Temesiensi*) állították. Az 1747. március 30-án kelt királyi leirat⁹² egy bányászati Bányahivatal (*banater Bergwerks-Inspectorats*) létesítéséről is rendelkezett, melynek vezetője a főbányamester volt. A hivatal szervezetét az 1748. augusztus 19-én kelt dekrétum szabályozta⁹³.

A hivatalokat továbbra is az jellemezte, hogy egy szervezeten belül végezték az igazgatási, a hatósági felügyeleti, valamint a bírósági feladatokat.

A bányászati főhivatalok alárendeltségében további bányahivatalokat (egyben elsőfokú bányahatóságokat és bányabíróságokat) szerveztek. Az itt tevékenykedő bányamesterek (bányabírók) területi rendszerben a kamarai hivatalok alkalmazásában látták el feladataikat és azok nevében eljárva gyakorolták a bányahatóság hatásköreit. Székhelyeik az alábbi településeken voltak:

1. Alsó-Magyarországon

Selmecbányán
Körmöcbányán
Besztercebányán

⁸⁷ Schmidt (1834) VII. k. 160–224 p., továbbá VIII. k. 3 p.

⁸⁸ Lásd még Mária Terézia 1750. július 3-án kelt instrukcióit a felső-magyarországi Főbányafelügyelőség és a szomolnoki Főbányabíróság szervezetéről és működéséről (Schmidt [1834] VIII. k. 268–277 p.)

⁸⁹ Schmidt (1834) VII. k. 224–231 p.

⁹⁰ Schmidt (1834) VIII. k. 67–99 p.

⁹¹ Schmidt (1834) XII. k. 418–443 és 445–470 p.

⁹² Schmidt (1834) VII. k. 143–150 p.

⁹³ Schmidt (1834) VII. k. 543–570 p.

	Bakabányán
	Bélabányán
	Újbányán
	Bazinban és
	Bócán
2. Felső-Magyarországon	Szomolnokon
	Gölnicbányán
	Iglón
	Lublón
	Dobsinán
	Rozsnyón
	Jászón
	Svedléren
	Merényben
	Remetén
	Stószon
	Korompán
	Alsó-Mecenzéfen
	Felső-Mecenzéfen
3. ÉK-Magyarországon	Nagybányán
	Felsőbányán
	Kapnikbányán
4. A Bánságban	Oravicán
	Resicán
	Dognácskán
	Szászkbányán
	Bogsánbányán
	Új-Moldován és
	Rézbányán

Magyarország korabeli közigazgatási területén (Erdély nélkül) összesen tehát 32 állandó, elsőfokú bányabíróság és egyben bányahatóság (*Berg-Gericht / Judicium Montanum*) működött. A bányahatósági jellegű feladatok túlnyomó részét ettől kezdve a bányabírósági szervezeten belül, az oda besorolt bányamesterek (bányabírók) és beosztott személyzetük végezte.

A 4 kerületi főbányahatóság általában bányahatósági hatásköröket közvetlenül nem gyakorolt, csupán rendeletalkotás útján, illetve az elsőfokú hatóságok fellebbeviteli fórumaként kapcsolódott be az ügyintézésbe.

A volt Erdélyi Fejedelemség területe nem tartozott az eddig ismertetett szervezethez.

Erdélyben egy 1746. október 25-i császári leirat⁹⁴ külön pénzverési és bányaugyi kincstartóság (*Thesaurarius in Monta-nisticis et Monetariis*) megalakítását rendelte el, a régi Kincstartóság mellett⁹⁵. Vezetője ennek is a hivatalban lévő kincstartó lett, a két Kincstartóságot éppen a közös kincstartó személye kapcsolta össze.

Az 1747. évi erdélyi I. törvénycikk emellett az erdélyi bányabíróság (*Judicium montanisticum*) hatósági működéséről rendelkezett:

„A már berendezett fémhányászati vagy úgy nevezett bányabíróság, álljon fenn és maradjon meg a működésében úgy, hogy az összes bányászok és bányabirtokosok, a kik az arany, ezüst, ércz, higany és kén stb. bányákat művelik, azt első folyamodású hatóságnak vegyék, tekintsék és ismerjék és a bányászatot illető, meg a közvetlenül arra tartozó pereket, első folyamodásban, ezen bíróság előtt tárgyalják és döntsék el.

A bányászok vagy bányagazgatók összesen és egyenként, a kik akár új bányák nyitásával, akár pedig a régi beomlottak helyreállításával bányát művelni akarnak (úgynevezett) engedély levelet szükségképen ettől a bányabíróságtól kérjenek...”

A bányabíróság hatáskörébe tehát nem csak a bányaperek tartoztak, hanem bányahatósági feladatokat is ellátott, közöttük az engedélyezést, illetve a nyilvántartó könyvek vezetését⁹⁶.

Erdély területét 1764-ben 8 bánya(bírósági) kerületre osztották fel⁹⁷, majd az Udvari Kamara 1768. szeptember 19-én kelt dekrétuma⁹⁸ egy Főbányahivatal létesítéséről rendelkezett Zalatna székhellyel.

A bányakerületek székhelyén tehát egy-egy felsőbb bányahivatal és bányahatóság látta el a bányakerületen belüli bányagazgatási, jogszolgáltatási és bányahatósági feladatokat, illetőleg végezte az alárendelt hivatali apparátus irányítását. A bányabíróságok szervezetéhez tartozott a bányahatósági szervezet minden alkalmazottja és a bányabíróságok látták el a bányák, hámorok, kohók és a bányaműveléssel összefüggő valamennyi üzem, illetőleg a hozzájuk tartozó ingatlanok, épületek, vízvezetékek birtoklásával, használatával, pénzügyi és jogi viszonyaival összefüggő valamennyi felmerülő közigazgatási és igazságszolgáltatási jellegű ügy intézését. A bányabíróságokon belül a bányahatósági és a bírói jogszolgáltatási teendők szinte elválaszthatatlanul összefonódtak.

II. József uralkodása kezdetétől fogva számos újabb reformot tervezett megva-

⁹⁴ Schmidt (1834) VII. k. 110–125 p.

⁹⁵ Megjegyzendő, hogy a sóbányászat (egy rövid időszak kivételével) nem a bányaugyi, hanem a régi kincstartósághoz tartozott.

⁹⁶ Ezt egy 1777-ben kelt rendelet részletesen szabályozta (Schmidt [1834] XIV. k. 143–149 p.)

⁹⁷ Schmidt (1834) XII. k. 16–91 p.

⁹⁸ Schmidt (1834) XIII. k. 114–123 p.

4. ábra. A bányakerületek és székhelyeik (1747–1849)

lósítani, melyek egy része a bányabíróságok szervezetére vonatkozott⁹⁹. Ezek közül hármat érdemes külön is kiemelni.

Elsőként az Udvari Kamara 1784. május 7-én kelt dekrétumát¹⁰⁰ kell megemlíteni, melyben elrendelte, hogy a bányaművek peres ügyeikben fellebbezéseiket a Magyar Királyságban a Tárnoki Székhez, az Erdélyi Fejedelemségben pedig a Guberniumhoz intézzék. A dekrétum a magyar bányai ügyi igazgatást és jogszolgáltatást – egyelőre csak legfelső fokon – különválasztotta egymástól, egyidejűleg a bányai ügyi jogszolgáltatást, közel három évszázad után, ismét belföldi szervre testálta.

⁹⁹ A legfontosabbak a következők voltak: az 1781. november 1-én kelt királyi pátens a bányabíróságok hatásköréről és eljárásáról (Justizgesetzsammlung 1781. 105–111 p.); az Udvari Kamara 1785. december 29-én kelt dekrétuma az igazságszolgáltatás új rendjének szabályozásáról a magyar királyi bányabíróságokon (Schmidt [1834] XVI. k. 407–427 p.); az Udvari Kamara 1786. április 24-én kelt dekrétuma az igazságszolgáltatás rendjének és a bányabíróságok hatáskörének szabályozásáról Erdélyben (Schmidt [1834] XVII. k. 67–173 p.); az Udvari Kamara 1789. február 10-én kelt dekrétuma II. József 1786. évi általános perrendtartásának alkalmazásáról a bányabíróügyi eljárásokban (Schmidt [1834] XVIII. k. 241–248 p.);

¹⁰⁰ Schmidt (1834) XVI. k. 290–314 p.

Ezzel a magyar bányaperek legfelső (harmad) fokú intézését a bécsi Hofkammer in Münz- und Bergwesen hatásköréből kivette¹⁰¹. Továbbra is megmaradt viszont a bécsi főhatóság közigazgatási és gazdasági hatásköre a magyar bányahatóságok felett. A bányahatósági fellebbviteli fórumrendszer ekkor még nem változott, de elvált a bányabíróági fellebbviteli rendszertől.

Másodikként II. József 1785. december 12-én kibocsátott, a jog-szolgáltatás új szervezetéről szóló „*Novus Ordo Judiciarius*” néven ismert rendeletét¹⁰² kell megemlíteni. Ez a rendelet a közigazgatástól már alsófoktól kezdve elkülönített és a hétszemélyes tábla – mint legfelsőbb országos ítélőszék – igazgatása alatt központosított királyi bírósági szervezet felállítását vette tervbe. A bányabíráskodás legfelső (harmadfokú) fóruma ezzel az általános joghatóságot nyert hétszemélyes tábla lett, a másodfokú bányabíróági hatáskör pedig a királyi táblára szállt.

A rendelet megszüntette a négy kerületi főbányahivatal addig gyakorolt másodfokú bírói jogkörét és csak az elsőfokú bányabíráskodást hagyta meg a régi (közigazgatási és bírói funkciókat vegyesen ellátó) bányabíróági–hatósági szervezetnél.

Az Udvari Kamara magyar és erdélyi bányabíróágok hatás-körének szabályozásáról szóló 1788. október 20-án kelt dekrétuma¹⁰³ ugyanakkor már az alsófokú bányabíróági szervezeten belül működő bányahatósági szervezetet is közvetve átalakította. A dekrétum ugyanis a bányakerületek székhelyén kerületi bányatörvényszékek (*Districtual Bergericht*) és helyetteségek vagy kirendeltségek (*Berg-Gerichts Substitution*) felállítását rendelte el.

A kerületi bányatörvényszékek Selmezbányán, Szomolnokon, Nagybányán, Oravicán és Zalatnán tovább működtek, mellettük pedig kirendeltségek létesültek az alábbiak szerint:

- a) a selmezbányai kerületben Körmöcbányán, Besztercebányán, Újbányán, Bócán, Bazinban és a horvátországi Szamoborban;
- b) a szomolnoki kerületben Gölnicbányán, Iglón és Rozsnyón;
- c) a nagybányai kerületben Felsőbányán és Kapnikbányán;
- d) a máramarosszigeti kerületben¹⁰⁴ Rónaszéken;
- e) az oravicai kerületben pedig Dognácskán, Szászknán, Moldován és Rézbányán.

¹⁰¹ A változtatás alapvető oka az volt, hogy az osztrák bírósági szervezet átalakításával párhuzamosan Magyarországon is meginduljon az államhatalmi ágak szétválasztására irányuló folyamat. A Tárnoki Széket, mint legfelsőbb fellebbezési fórumot azonban csak ideiglenes megoldásnak szánták. Részletesebben lásd: Varga (1974a) munkáját.

¹⁰² Eredeti kiadása: *Novus Ordo Judiciarius* (Vienna 1785.)

¹⁰³ Schmidt (1834) XVIII. k. 5–26 p. A dekrétum részletesebb ismertetését lásd: Balkay (1902), Mihalovits (1934) és Varga (1974a) munkáiban.

¹⁰⁴ Egy 1788. július 15-i rendelettel a meglévő 4 mellé Máramarosszigeten új kerületi bányabíróágot állítottak fel.

Ezzel az átszervezéssel a korábbi 32 elsőfokú bányabíróságból 16-ot hagytak kirendeltségként tovább működni és az új kerületi bányatörvényszékek is tulajdonképpen elsőfokú jogutódai lettek a kerületi főbányahivatalok bányabíróságainak, a korábbi másodfokú bíróságoknak. Ez értelemszerűen magával vonta az elsőfokú bányahatóság székhelyeinek változását is, hiszen azok egyek voltak az alsófokú bányabíróságokkal. A kirendeltségek személyzete ugyanis mindössze egy-egy bányabíróból vagy bányamesterből és egy-két főnyi irodaszemélyzetből állt.

A dekrétum a bányamestereket és a bányabíróságok tagjait állami jogkörrel ruházta fel, kinevezésüket a király kizárólagos jogkörébe helyezte, amelybe többé a városi hatóságoknak már semmilyen beleszólást sem engedett. A korábbi helyi bányabíróságok hatáskörét a rendelet megszüntette és hatáskörüket az általa országos jellegű kerületi bányatörvényszékekre, illetve a csak előkészítő jelleggel eljáró bányatörvényszéki kirendeltségekre ruházta át. Másodfokon a kerületek fellebbezési fóruma a Főkamaraigrófi Hivatal, Erdélyben pedig a Thesaurariátus volt.

II. József halálát követően az Udvari Kamara 1790. augusztus 10-én kelt dekrétuma¹⁰⁵ a korábbi reformok eltörléséről és az 1780 előtti igazgatási szervezet visszaállításáról rendelkezett. II. Lipót 1791. január 31-én kelt rendelete viszont már arról tájékoztatta a Kúriát, hogy a bányabíróságoknak – addig, amíg az országgyűlés által kidolgozandó törvény keretében – végleges szervezetük kialakítását nem nyer, a II. József által kialakított szervezeti rend szerint kell működniük. Ez azt jelentette, hogy legfelső (harmad) fokon a bányaperek továbbra is a Hétszemélyes Táblán, másodfokon pedig a Királyi Táblán folytak¹⁰⁶.

Az átmenetinek szánt állapot egészen 1848-ig maradt fenn.

A magyarországi bányai jogszolgáltatás szervezetében 1848-ig történt egyetlen említésre méltó változás a máramarosszigeti kerületi bányatörvényszék 1794-ben történt megszüntetése és kerületének a nagybányai kerületi bányatörvényszék területéhez csatolása volt¹⁰⁷. Ez az intézkedés a sóbányák igazgatásában bekövetkezett változásnak volt a következménye, a sóbányákat ugyanis 1794. november 1-től visszahelyezték a Magyar Kamara igazgatása alá¹⁰⁸ és visszaállították a máramarosi kamarai hivatalt is. Emiatt a máramarosszigeti bányafelügyelőség (egyben kerületi bányatörvényszék) feleslegessé vált.

Erdélyben az Udvari Kamara 1797. március 22-én kelt dekrétuma¹⁰⁹ érdemel em-

¹⁰⁵ Schmidt (1834) XVIII. k. 280–284 p.

¹⁰⁶ Lásd még az Udvari Kamara 1791. február 28-i főbányahivatalokhoz intézett dekrétumát (Schmidt [1834] XVIII. k. 310 p.).

¹⁰⁷ Schmidt (1834) XVIII. k. 556–557 p.

¹⁰⁸ Schmidt (1834) XVIII. k. 547 p.

¹⁰⁹ Schmidt (1834) XIX. k. 134–148 p.

lítést, amely az erdélyi Bányászati és Pénzverési Kincstartói Hivatal alárendeltségébe tartozó bányahatóságok létrehozásáról és az abrudbányai Bányabíróságról (*Sedria Montana Abrudbanyensis*) határozott. A dekrétum szerint Bányahivatalokat (*Bergherrschafft*) hoztak létre Vajdahunyadon és Zalatnán, továbbá alárendelt hivatalokat Abrudfálván, Topánfálván és Offenbányán. Beváltó hivatalok működtek Abrudbányán, Topánfálván, Brádon, Csertesén, Torockón és Oláhpiánban, kerületi bányagondnokságok pedig Nagyágon, Boicán, Kőrösbányán, Abrudbányán, Offenbányán és Radnán.

A magyar rendek a következő lépésben szerették volna végre elérni, hogy a nemesfémbányászat irányítása most már tényleg a Magyar Kamarához kerüljön. Ezt azonban a bécsi udvar továbbra sem akarta kiadni a kezéből. Csak miután az 1807. évi ország-gyűlés újból a sérelmek közé vette fel a bányászat átadásának elmaradását, született meg 1807. szeptember 9-én egy udvari dekrétum¹¹⁰ „a bányaiügynek a magyar kamarával történő egyesítéséről”. A rendelet a bécsi udvari kamara javaslatára az alsó-ausztriai példát vette alapul, ahol a kamara a bányászat közigazgatási vonatkozású ügyeiben kapott hatáskört¹¹¹.

A Magyar Kamara bányaiügyi ügyosztálya (*Montanistica*) 1807. szeptember 1-én kezdte meg működését. Feladata csupán szervezeti és személyzeti ügyekre, adóügyekre és a bányauradalmak erdészeti irányítására terjedt ki. A kerületi főbányahivatalok jelentéseiket ezután már ide terjesztették fel és utasításokat is innen kaptak. A bányaművelés és feldolgozás technikai, gazdálkodási, értékesítési, pénztári része azonban továbbra is a Pénzverési és Bányaiügyi Udvari Kamara hatáskörében maradt. A magyar bányászat igazgatása így kettős alárendeltségbe került.

1816. május 1-jén a Pénzverési és Bányaiügyi Udvari Kamarát megszüntették és szervezetét az Általános Udvari Kamarába (*Allgemeine Hofkammer*) olvasztották be. Közvetlen vezetését a kamaraelnök, főfelügyeletét az újonnan felállított pénzügyminisztérium látta el. Az Allgemeine Hofkammer három Tanácsból állt, a pénzverés és bányaiügy kérdéseit az ún. Bányaiügyi Tanács tárgyalta¹¹². Az Allgemeine Hofkammer 1834-ig intézte a bányaiügyeket, ekkor ugyanis ismét önállósították a Pénzverési és Bányaiügyi Udvari Kamarát¹¹³, amely 1849-ig működött.

1848-ban a Magyar Kamara és bányaiügyi ügyosztálya beolvadt a Budán szervezett független magyar Pénzügyminisztériumba¹¹⁴.

A Pénzügyminisztérium és az Igazságügyminisztérium 1848. június 17-én együttes

¹¹⁰ Schmidt (1834) XX. k. 87–90 p.

¹¹¹ A hatáskör átadását megelőző tárgyalásokról és az átadásról bővebben lásd: Nagy (1971), Sashegyi (1971) és Tringli (1989) munkáit.

¹¹² Schmidt (1834) XXII. k. 310–311 p.

¹¹³ Lásd az 1834. november 14-én kelt dekrétumot a Hofkammer im Münz- und Berg-wesen újbóli felállításáról (Schmidt [1834] XXV. k. 329–330 p.)

¹¹⁴ Lásd az 1848. évi III. törvénycikket (CJH).

rendeletet adott ki a bányabíróságokról. A rendelet szerint a bányászat legfelső szintű irányítását a Pénzügyminisztérium, a bányai jogszolgáltatást pedig legfelső szinten az Igazságügyminisztérium vette át, de a bányabíróságok (bányahatóságok) a II. József által kialakított szervezetükben érték meg az 1849-es osztrák katonai megszállást és a Habsburg-abszolútizmus újabb berendezkedését Magyarországon.

Ahhoz, hogy a bányahatóságok által felügyelt szervek összetett hálózataról is képet alkothassunk, érdemes áttekinteni a magyarországi és erdélyi császári és királyi bányászati, kohászati és sóbányászati hivatalok szervezetrendszerét, amely pl. 1843-ban a következő szervezeti egységekre tagolódott¹¹⁵:

I. Kir. Magyar Udvari Kamara, mint bányászati főhivatal Budán. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Máramarosi Kamarai Főhivatal, Máramarossziget
- a) Sóbányahivatal Rónaszéken,
- b) Sóbányahivatal Aknasugatagon,
- c) Sóbányahivatal Aknaszlatinán,
- d) Sóbányahivatal Királyvölgyön.
2. Sávai Főhivatal.
3. Kamarai vaskohászati adminisztráció Hradeken és Ungváron.
4. Kerületi Bányagazgatóság Sopronban.

II. Kir. Alsó-magyarországi Főkamaragrófi Hivatal Selmezbányán. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Selmezbányai helyi hivatal.
2. Szélaknai bányahivatal.
3. Hodrusbányai bányahivatal.
4. Zsarnowitzi kohóhivatal.
5. Bánya-, Zúzómű- és Kohóhivatal Körmöcbányán.
6. Kir. Kamarai Hivatal Besztercebányán:
 - a) Ezüst- és Ólomkohászati hivatal Besztercebányán,
 - b) Rézkohászati hivatal Tajován,
 - c) Bányászati hivatal Úrvölgyön,
 - d) Rézbánya-hivatal Libetbányán,
 - e) Arany- és antimonércbánya Magurkán,
 - f) Rézkohó Óhegyen,
 - g) Vasmű-hivatal Rónicon.

¹¹⁵ Forrás: Uebersicht der k. k. Oesterreichischen Berg-, Hütten- und Salinen-Verwaltungs-Behörden. In: Archiv für Mineralogie, Geognosie, Bergbau und Hüttenkunde 1843. XVII. k. 813–821 p.

7. Kir. Alsó-magyarországi Kerületi Bányabíróság Selmezbányán és az alárendelt bányabírószági kirendeltségek Körmöcbányán, Besztercebányán, Újbányán, Maluzsinán, Bazinban és Radoboiban.

8. Radoboji (Horvátország) Kénművek.

III. Kir. Főbányahivatal, egyszersmind Kerületi Bányabíróság Szomolnokon. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Bányászati hivatal Szomolnokon,
2. Kohászati- és Foncsorozó hivatal Szomolnokon,
3. Foncsorozó- és Kezelőhivatal Aranyidkán,
4. Kohóhivatal Óvízen (Altwasser),
5. Rézkohó és hámor, egyben Kezelőhivatal Maluzsinán,
6. Bányászati hivatal Gölnicbányán,
7. Vasmű és Kezelőhivatal Diósgyőrött,
8. Felső-Magyarországi Kutatási Kirendeltség,
9. Bányabírószági kirendeltség Gölnicbányán, Iglón és Rozsnyón.

IV. Kir. Pénzverő- és Főbányahivatal, egyszersmind Kerületi Bányabíróság Nagybányán. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Nagybányai helyi hivatal,
2. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Felsőbányán,
3. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Kapnikbányán,
4. Bányahivatal Oláhláposbányán,
5. Bánya- és Kohóhivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Borsabányán,
6. Kohóhivatal Fernezelyen,
7. Kohóhivatal Láposbányán,
8. Kereszthegyi üzemi vízvezeték,
9. Veresvízi üzemi vízvezeték,
10. Strimbuli vasmű.

V. Kir. Bánsági Bányaaigazgatóság, egyszersmind Kerületi Bányabíróság Oravicán. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Bányahivatal Oravicán,
2. Bánsági Kutatási Kirendeltség,
3. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség ÚjMoldován,
4. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Szászabányán,
5. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Dognácskán,
6. Bányahivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Rézbányán,
7. Vasmű-hivatal, egyben bányabírószági kirendeltség Resicán,
8. Vasmű-hivatal Bogsánbányán,

9. Vasmű-hivatal Ferdinándbányán,
10. Bányabírósi kirendeltség Ruszkabányán.

VI. Kir. Erdélyi Pénzverő- és Bányászati-Kamarai Kincstartóság, Nagyszebenben. Közvetlen alárendeltségébe tartozott:

1. Erdélyi Tartományi Bányabírósi, Zalatnán és az alárendelt bányabírósi kirendeltségek Abrudbányán, Csertesén, Járán, Kőrösbányán, Nagyágon, Offenbányán, Oláhpiánban, Radnán és Topánfalván.

2. Erdélyi Sóigazgatóság Nagyszebenben:

- a) Tordai Sóbányamű,
- b) Kolozsaknai Sóbányamű,
- c) Désaknai Sóbányamű,
- d) Vízaknai Sóbányamű,
- e) Parajdi Sóbányamű.

3. Bánya- és Kohóhivatal Zalatnán:

- a) Csertesi kénkohómű,
- b) Offenbányai kohómű.

4. Vasmű- és Kezelőhivatal Vajdahunyadon:

- a) Bányasáfárság Gyaláron,
- b) Govasdiai vasmű (öntő- és hengermű),
- c) Kudsiri vasmű,
- d) Felsőteleki vasmű,
- e) Sebeshelyi vasmű,
- f) Toplicai vasmű.

5. Nagyági Bányahivatal.

6. Abrudbányai Bányahivatal.

7. Radnai Bányahivatal.

8. Kőrösbányai Bányahivatal.

9. Offenbányai Bányahivatal.

10. Erdélyi Tartományi Bányamérő és Kutatási Kirendeltség, Nagyágon.

2.4. A Habsburg Birodalom egész területén hatályos új bányatörvény és egységes bánya-hatósági szervezet megteremtése

A jogszolgáltatás teljes újjászervezésének tervét már „A Magyar-országon ideiglenesen bevezetendő bírósi szervezet és peres eljárás tárgyában” címet viselő 1949. november 3-án kelt császári elhatározás körvonalazta: a bányaugyekben való ítélezést alsó szinten az újonnan létesítendő elsőfokú törvényszékek, másodfokon

a szintén létrehozandó kerületi főtörvényszékek, harmadfokon pedig a Bécsben akkor már működő Legfelsőbb Bíróság (*Oberster Gerichtshof*) útján kívánták ellátni. A háromfokú bírósági szervezet a monarchia minden országában és tartományában az új államapparátus kiépítésének, illetve teljes átalakításának szerves részét képezte.

A Hofkammer in Münz- und Bergwesen 1849-ben megszűnt, jogutódja az ugyanakkor Bécsben felállított „Földművelési és Bányaugyi Minisztérium”¹¹⁶ lett, melynek elsőként kiadott rendeletei alapján¹¹⁷ az addig működő bányahatóságok helyett ideiglenes bányakapitányságok és bányabiztosságok felállítását rendelték el. Elsőként az 1850. március 14-én kelt rendelet alapján Cseh- és Morvaországban szerveztek bányakapitányságokat Joachimsthalban, Miesben, Příbramban, Kuttenbergben és Brünnben, továbbá bányabiztosságokat Schlaggenwaldban, Töplitzben, Pilsenben, Schlanban, Rudolfstادتban és Morva-Osrauban.

Következő lépésben az 1850. május 26-án kelt újabb rendelet¹¹⁸ szerint az osztrák örökös tartományokban is bányakapitányságokat állítottak fel a következő helyeken:

1. Felső- és Alsó-Ausztria tartományban Steyrben, illetve bánya-biztosságot szerveztek Wienerneustadtban;

2. Stájerországban bányakapitányságot Leobenben és két bánya-biztosságot (Cilli, Voitsberg);

3. Karinthiában, továbbá Krajna, Görcz, Isztria és Trieszt területén bányakapitányságot Klagenfurtban és két bányabiztosságot (Bleiberg és Laibach); végül

4. Salzburg, Tirol és Voralberg tartományokban bánya-kapitányságot állítottak fel Hallban.

Az önálló tartományt képező Erdélybe kinevezett polgári és katonai kormányzó 1850. január 30-án hirdetményt adott ki¹¹⁹ a bányászati ügyek kamarai igazgatástól történő elválasztásáról:

„A cs. k. földművelési és bányászati ministeriumnak múlt évi october 6-ikán 948 M. L. B. szám alatt kelt magas rendelete következtében minden közkincstári bányászati ügyek igazgatása az erdélyi cs. k. kincstár tanács hatáskörétől elkülönítettet s annak ideiglenes kormányzata a kiküldött ministeri biztos, lovag Ferro osztálytanácsnokra bízottot...”

A bányatörvényszéki, bányakönyvi s birtoki tárgyaknak másod bíróságilag elhatározására a földművelési és bányászati magas ministeriumnak 1850-ik évi január 18-ról 93 M. L. B. szám alatt kelt helybenhagyásával, a fennállott kincstár tanácsnak ezentúl két tanácsaiból egy főtörvényszéki testület állítatik, melly a bányászati tárgyaknak al-

¹¹⁶ Gesetzblätter (A) 1949. 270 p.

¹¹⁷ Gesetzblätter (A), 1850. XXXV. sz. 723. p.

¹¹⁸ Gesetzblätter (A), 1850. LXIV. sz. 897 p.

¹¹⁹ Gesetzblätter (C), 1850. II. k. 153 p.

kormányos útoni szabályozásáig az erdélyi egyesült katonai jövedelmi igazgatás elnökének előlétele alatt a kincstártanács eddigi hatáskörét gyakorolandja.”

Ezt követte az Igazságügy Minisztérium 1851. június 17-én kelt rendelete a dési és károlyfehérvári járási bíróságok ideiglenes bányabíróságként történő kijelöléséről, majd a polgári és katonai kormányzó 1851. július 18-án kelt újabb rendelete az erdélyi bányászati törvényhatóság működésének szabályozásáról¹²⁰.

Utóbbi rendelet a következőket tartalmazta:

„A cs. k. erdélyi törvényszékeket behozó bizottmánynak f. é. július 4-ki 74/T.B.B. sz. a. hirdetménye a bányászati törvényhatóságnak ezen túli gyakorlata iránt Erdélyben, ezennel köztudomásra juttatik.

A ... bányászatot érdeklő tárgyakbani bíraskodásra ezen korona-tartományban, előlegesen a deési és károlyfehérvári kerület-testületi törvényszékeket jelölte ki; kiterjesztvén az elsőnek hatáskörét az e tárgyra vonatkozólag kiadandó hatósági-szabály értelmében, saját járásán kívül a naszódi, szamosújvári, beszterczei, szilágysomlyai és kolozsvári, másodíknak pedig a nagyszebeni, medgyesi, segesvári, tordai, marosvásárhelyi, fogarasi, dévai, szászvárosi, görgény-szt-imrei, brassai, csíkszeredai és kézdivásárhelyi kerület-testületi törvényszékek járásaira.

Ezen bányatörvényszékek életbe lépésével az Erdély korona-tartományban fennálló főtörvényszéki testület, bányabíróságok és bányabíróági helyettességek törvényes eljárásai megszűnendének, s ezeknek teendői vagy a cs. kir. tartományi főtörvény-székekre, vagy pedig a bányatörvényszékekké kijelölt deési és károlyfehérvári kerület-testületi törvényszékekre fognak átruháztni.

Az eddig fennállott bányatörvényszékek hatósága ezen időponttól kezdve, valameddig az új bányatörvény a föllállítandó bányahatóságok e részbeni hatáskörét szabályozandaná, csakis a bányászati engedélyezés, bányász-rendőrség, felügyelet, bányász-fegyelemre és úrbíriségi tárgyakra fog kiterjedni.

A bányatörvényszékek alakulásának s életbe lépésének ideje közhírré fog tétetni.”

Magyarországon ekkor még érintetlenül maradt a bányabíróságok meglévő szervezete és bár egy 1852. január 25-én kibocsátott igazságügy-miniszteri rendelet tervezett megszüntetésüket szintén kimondta, a tényleges átszervezés ekkor még nem történt meg. Szervezeti változást mindössze a Földművelési és Bányaugyi Minisztérium 1851. április 10-én kelt rendelete¹²¹ eredményezett a selmeci Főkamagrófi Hivatal Alsó-Magyarországi Bányászati, Erdészeti- és Jászágigazgatósággá történő átalakításáról, valamint a besztercebányai Kamarai Igazgatóság megszüntetéséről.

¹²⁰ Gesetzblätter (C) 1851. 15. sz. 367 p.

¹²¹ Gesetzblätter (A) 1851. 99. sz. 356 p. Lásd még: Gesetzblätter (E) 1851. 388 p.

Visszatérve a bányahatósági szervezet átalakítására időrendben elsőként a minisztériumok szintjén történt átszervezésről kell említést tenni: a Földművelési és Bányügyi Minisztériumot ugyanis egy 1853. január 17-én kelt királyi leirat alapján feloszlatták és a bányászati tevékenységek igazgatását a Földművelésügyi Minisztérium alá rendelték. Ezzel egyidejűleg „a bánya-koronajavak, a kincstári bánya- és hutaművek kezelése, a bányahűbéri és engedélyezési ügyek, a bányaadó-ügyek, a bányászati tanintézetek, a bányatörvényhozási ügyek” a Pénzügyminisztérium, „az erdőgazdálkodási ügyek és a birodalmi Földtani Intézet” viszont a Belügyminisztérium hatáskörébe kerültek¹²².

¹²² Gesetzblätter (D) 1853. I. k. 10. sz. 406–407 p.

3. Az osztrák általános bányatörvény hatálya alatt (1854–1960)

1849-ben, egy szakértőkből álló bizottság, Karl Scheuchenstuel minisztériumi osztályfőnök elnöklete alatt egy új bányatörvény-tervezetet készített. A tervezetet 1850-ben az Osztrák Birodalom valamennyi országának és tartományának – köztük Magyarországnak és Erdélynek – bányászati szakértői is véleményezték, majd 1851-ben a legszakavatottabb szakértők újabb revízió alá vették. A törvényt végül az érdekelt minisztériumok által kirendelt személyekből és a monarchia minden részéből 1852-ben meghívott szakértő bányabirtokosokból álló bizottság öntötte végső formába.

Az ún. általános bányatörvényt (Allgemeines Berggesetz) az 1854. május 23-án kiadott 173. sz. császári pátens¹²³ 1854. november 1-i hatállyal vezette be a birodalom egész területén. A pátens 7. cikke úgy rendelkezett, hogy „a bányahatóságok kirendelése iránti határozatok külön rendeletek által fognak közzététetni”.

A bányatörvény 225. §-a a bányahatóság szervezeti felépítését a következőképpen határozta meg:

„Ezen törvény kezelése végett léteznek:

– első bírósággépp¹²⁴ a bányakapitányságok, vagy közvetlenül vagy pedig közvetve, a kirendelt bányabiztosok által;

– másodbírósággépp az egyes vagy több koronaországokra nézve közösen felállított főbányahatóságok;

– harmadbírósággépp, a pénzügyminisztérium.”

A főbányahatósági feladatokat nem szakértői testületek, hanem politikai főhatóságok: Magyarországon a helytartótanács kerületek székhelyén felállított helytartósági osztályok (*Statt-halterei-Abtheilung*)¹²⁵, Horvát-Szlavonországban a kormányzói hivatal, Erdélyben pedig az Országos Pénzügyi Igazgatóság látták el.

¹²³ Gesetzbblätter (B) 1854. 146. sz., illetve magyar nyelven Gesetzbblätter (D) 1854. 15. sz. 652 p.

¹²⁴ Megjegyzendő, hogy a bíróság kifejezés ebben az olvasatban zavaró, a bányatörvény alkotói éppen azért szakítottak a korábbi szervezeti struktúrával, hogy hangsúlyozzák a bányahatósági és bányabírósági feladatok már II. József által is szorgalmazott szervezeti szétválasztását. A bányakapitányságoknak tisztán hatósági feladatok ellátását szánták.

¹²⁵ Lásd a bel- és pénzügyminiszternek az 1855. március 20-án kelt együttes rendeletét. A helytartóság hatásköre az általános bányatörvény kihirdetését követően bővült a bányautó igazgatással, ugyanis 1855. április 28-tól az öt helytartósági osztályt (Pest-Buda, Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárad) tették meg bányafőhatóságoknak. A helytartósági osztályok döntöttek minden olyan ügyben, amely a bányatörvény értelmében a bányafőhatóság jogkörébe tartozott (Sashegyi [1965] 64. p.).

5. ábra. A helytartósági kerületek és székhelyeik (1850–1860)

A bányahatóságok „felügyelési kötelesség”-ét a bányatörvény a következőképpen határozta meg:

„220. § A bányahatóságokat a bányamívelés üzlete tekintetében illető felügyelés folytán tartoznak azok a bányatörvény által a bányavállalkozókra ruházott kötelesek teljesítése fölött őrködni s mindazon esetekben föllépni, melyekben a bányamívelés föntartása, vagy annak a köztekintetekhez viszonyai különös intézkedéseket kívánnak.

221. § Minden e végre megkívántató vizsgálatok hivatalból teendők. A bányahatóságok különösen kötelesek:

a) a járásukbeli minden bányákat, küldöttjeik által, időről-időre megvizsgáltatni, s a leletről maguknak jelentést tétetni;

b) küldöttjeik által, de a hivatali titok legszigorúbb megőrzése mellett, az üzleti terveket és térképeket megsejmléltetni s a bányamegyei térképeket (185. §) e szerint megigazíttatni;

c) mindazon intézkedéseket kibocsátani, melyek a bányatörvény szabályai megtartásának biztosítására szükségesek;

d) oly veszélyes események beálltánál, melyek elharapódzással s ezáltal a bányauzletre nézve általában ártalmas befolyással fenyegetnek, vagy melyek miatt

egyres érdekeltek által segélynyújtásra felszólítatnak, a helyszíni vizsgálatot megtenni s azon esetben, ha az üzletigazgatóság által tett intézkedések nem elegendők, kellőleg rendelkezni.”

A bányahatóságok felügyelete a következő tevékenységekre terjedt ki:

a) a bányaurjog (3. §) fogalma alá tartozó fenntartott ásványi nyersanyagok bányászatára, azaz „amelyek fém, kén, timsó, gálic¹²⁶ vagy konyhasó¹²⁷ tartalmuk miatt használhatók, továbbá a gálicvíz, rajzla¹²⁸ és földszurok¹²⁹, végre mindennemű kő- és barnaszén”;

b) azok a kőbányák, melyek termelése nem került kereskedelmi forgalomba, hanem azt kizárólag bányaművelési, illetve kohászati célra hasznosították¹³⁰;

c) a szénosztályozó és szénmosó üzemek, illetve általában a bányákból kiszállított

a) pont alá sorolt ásványi nyersanyagok aprítása, osztályozása, töményítése, mosása;

d) a szénbányaművek területén üzemelő kokszkemencék és brikettsajtók;

e) a kohászat körében az ércek pörkölésére, nagyüzemi olvasztására, lugzására, foncsorozására, illetőleg a nyersfémek előállítására irányuló tevékenységek¹³¹;

f) a bánya- és kohótelepeken lévő különböző melléktermék feldolgozó üzemek, műhelyek, fűrészüzemek, téglavetők, feltéve, ha utóbbiakban kizárólag helyben használt anyagokat állítanak elő, továbbá eszközöket készítenek vagy javítanak.

3.1. Bányakapitányságok Magyarországon

Az általános bányatörvény alapján az Ausztriában, illetve Cseh- és Morvaországban már megvalósított átalakítási folyamathoz hasonlóan Magyarországon is bányakapitányságok felállítását célozták meg a kamarai szervezetek helyett.

A bányakapitányság szervezésére irányuló első rendelkezés még a bányatörvényt hatályba léptető pátenz kiadását megelőzően került kiadásra, a Pénzügyminisztérium 1854. március 11-kén kelt rendelete¹³² formájában. Ez „a fejedelmi bányajog igazgatása végett ideiglenes bányakapitányság felállításáról” rendelkezett Erdélyben:

¹²⁶ Értsd alatta a szulfát-ásványokat (pl. vasgálic, rézgálic, fehérgálic vagy cinkszulfát).

¹²⁷ A konyhasó (NaCl) a fenntartott ásványok közé tartozott, de a sóbányászat egészen az 1911. évi VII. tc. hatálybalépéséig nem tartozott a bányahatóság felügyelete alá.

¹²⁸ Értsd alatta a grafitot.

¹²⁹ A földszurok fogalmát utóbb, az ásványolaj-félékről és a földgázakról szóló 1911. évi VI. tc. terjesztette ki a természetes településű ásványolajokra, a földkátrányra és földviaszra (ozokerit), valamint a földgázra.

¹³⁰ Lásd: a 62.929/1919. PM rendelet előírásait (Alliquander-Bán-Tassonyi (1931) 135 p.).

¹³¹ Érdeességként: a vasgyárak nagyolvasztói bányahatósági felügyelet alatt álltak, de pl. a mellettük üzemelő vasöntödék és hengerművek már nem.

¹³² Gesetzblätter (F) 1854. I. k., 22. sz. 159. p.

„1. § A nagyszebeni Főbányabírószági Tanács feloszlatásra kerül, ügyeit a zalatnai Tartományi Bányabírószág látja el...

6. § Ideiglenes Bányakapitányság létesül Zalatnán.”

A rendeletet kiegészítette egy 1854. május 8-án kelt újabb rendelet¹³³ az erdélyi Ideiglenes Bányakapitányság hivatalos működésének megkezdéséről, továbbá az 1854. május 16-án kelt rendelet¹³⁴ „a dési és károlyfehérvári tartományi törvényszékeknek I. folyamodású bányabírószágként való működéséről, valamint a zalatnai ideiglenes Bányakapitányság felállításáról”.

A pénzügyminisztérium 1854. július 5-én kelt rendelete¹³⁵ határozott az átszervezés újabb lépéseiről. Eszerint a kerületi bányatörvényszékeket Szomolnokon, Nagybányán és Oravicán bányakapitányság néven, a volt substitutiókat pedig bányabiztosság néven tisztán közigazgatási jellegű hatóságokká kell átalakítani.

Első lépésként a Pénzügyminisztérium 1854. december 16-án kelt rendelete¹³⁶ a selmeci Bányabírószág szervezetének módosításával a selmecbányai Bányakapitányság létrehozásáról, illetve ugyanott egy bányabírószági-kirendeltség létesítéséről rendelkezett.

A következő lépést a Pénzügyminisztérium 1855. március 16-án kelt rendelete jelentette¹³⁷ az oravicai Bányakapitányság felállításáról, a rézbányai Bányabiztosság nagybányai Bányakapitányság alá rendeléséről, valamint a korábban ideiglenes jelleggel megszervezett bogsáni, moldovai, resicai és szászkai bányabiztosságok megszűntetéséről.

Az Igazságügyi Minisztérium 1855. március 19-én rendeletben¹³⁸ határozta meg a kirendelt bányabiztosok és az előljáró bányakapitányságok közötti szolgálati viszony természetét. A rendelet szerint:

„A bányabiztosságok ... földadata a távol fekvő bánya-megyékben a főnnálló bányatörvények s az azokra vonatkozó rendeletek végrehajtása fölött őrködni, a járásukbeli bányavállalkozók vagy azok alkalmazottjai s az előljáró bányakapitányságok közötti közlekedést közvetíteni ... s a járásukbeli ügyek kellő elintézésére hatni.”

A Bel- és Pénzügyminisztérium 1855. március 20-án együttes rendeletben¹³⁹

¹³³ Gesetzbllätter (F) 1854. I. k., 279–280 p.

¹³⁴ Gesetzbllätter (D) 1854. V. k. 114 p. Lásd még az Igazságügy Minisztérium 1856. április 11-én kelt rendeletét a dési Kerületi Törvényszék bányatörvényhatósági jogkörének a károlyfehérvári Kerületi Törvényszékre ruházásáról (Gesetzbllätter [D] 1856. I. k. 5. sz. 151 p.).

¹³⁵ Gesetzbllätter (G) 1859. 16. kötet 314 p.

¹³⁶ Gesetzbllätter (B) 1854. 309. sz. 1187 p. és Gesetzbllätter (F) 1854. II. k., Nr. 88. 625–626 p.

¹³⁷ Gesetzbllätter (D) 1855. I. k. 267 p.

¹³⁸ Gesetzbllätter (D) 1855. I. k. 242–244 p.

¹³⁹ Gesetzbllätter (D) 1855. I. k. 2. sz. 16–18 p. és Gesetzbllätter (B) 1855. 51. sz. 333 p.

szabályozta az általános bányatörvény végrehajtása érdekében az ideiglenes bányakapitányságok és főbányahatóságok kirendelését.

„Az általános bányatörvénynek az annak 225. §-ban arra hivatott közlönyök általi kezelése végett az 1855. január 8-kán kelt legfelsőbb határozványhoz képest következő ideiglenes intézkedések tételnek:

1. § Az ideiglenes bányakapitányságok és bányabiztosságok azon koronaországokban, hol azok már léteznek (1850. évi birod. törv. lap XXXV. darab 123. sz.¹⁴⁰ és LXIV. darab 211. sz.¹⁴¹, továbbá 1854. évi birod. törv. lap XXII. darab 63. sz.¹⁴²) további intézkedésig fönnmarnak.

2. § Azon koronaországokban, melyekben az általános bányatörvény hatályba lépett, s hol a bányakapitányságok még vagy éppen nem, vagy csak név szerint léteznek (1854. évi birod. törv. lap LXI. darab 172. sz.¹⁴³ és CI. darab 309. sz.¹⁴⁴) a szigorú szükséglethez képest ideiglenes bányakapitányságok fognak fölláttatni, mihelyest a bányaurjogot kezelő hatóságoktól a bírósági ügyek egészen elvétettek.

3. § Fő-bányahatóságokkép az általános bányatörvénynek 225. § értelmében mindenik koronaország vagy politikai közigazgatási terület egész kiterjedésére nézve, ideiglenesen a politikai országos hatóságok (helytartóság, országos kormány, helytartósági osztályok) rendeltetnek. Ezen fő-bányahatóságok hatályossága jelen rendeletnek az országos törvénylapok általi kihirdetése napjától kezdődik, s kiterjed a törvényes ügykezelésre mindazon ügyekben, melyek az 1854. május 23-án kelt általános bányatörvény s az e tárgyban 1854. szeptember 25-kén kibocsátott végrehajtási szabály által a fő-bányahatóság hivatalos eljárásához utasítvák.

4. § A politikai országos hatóságoknál, mint fő-bányahatóságoknál előforduló ügyletek nem sajátlag kirendelendő bányászati előadók által, hanem kiváltképpen az ipar- és földművelési ügybeni előadók által látandók el, anélkül, hogy más, a dolganban jártasabb előadóknak az országfőnök ítélete szerint ezen ügyleti földadattal megbízása ki volna zárva.

5. § Mindazon esetekben, melyekben valamely országos hatóságnál a fő-bányahatósági ügyletek hozzáutasítása által szakértő segély válik szükségessé, az országos hatóság föl van jogosítva, ezen segélyt magának bányakapitánysági egyének meg-

¹³⁹ Gesetzblätter (D) 1855. I. k. 2. sz. 16–18 p. és Gesetzblätter (B) 1855. 51. sz. 333 p.

¹⁴⁰ A földművelés és bányügyi miniszternek 1850. március 14-kén kelt rendelete a Cseh-, Morva-, és Szilézia Koronaországok bányahatóságainak szervezése tárgyában.

¹⁴¹ A földművelés és bányügyi miniszternek 1850. május 26-ikán kelt rendelete a bányahatóságoknak Alsó- és Felső-Ausztria, Steyer, Karantán, Krajna, Görz, Isztria és Trieszt, Tirol, Voralberg és Salzburg koronaországokbani ideiglenes felállítása iránt.

¹⁴² A pénzügyminiszterium 1854. március 11-kén kelt rendelete ideiglenes bányakapitányság szervezéséről Erdélyben (Zalatna).

¹⁴³ A pénzügyminiszterium 1854. július 5-én kelt rendelete.

¹⁴⁴ A pénzügyminiszterium 1854. július 5-én kelt rendelete.

hallgatása által megszerezni, s ez utóbbiak kötelesek az ily nemű fölszólításoknak részrehajlatlanul, alaposan és gyorsan megfelelni. Amennyiben elkerülhetetlenül szükségesnek mutatkozik, a főbányahatóságoknak a szükséges szakértő segély alkalmas bányász hivatalnokok hozzárendelése által fog nyújtatni.

6. § A politikai országos hatóságok mellé rendelt bányász-hivatalnokok szolgálati tekintetben az országfőnök alatt állanak, s legközelebbi hivatásuk, a politikai országos hatóságoknak, mint főbányahatóságoknak véleményeket adni. Azonban az előljáró országfőnök ítéletére bíztatik, őket személyes képességekhez s az előforduló ügyetek neméhez és terjedelméhez képest, a bányászati szakbani közigazgatási ügyek kidolgozására, sőt az általuk kidolgozott ügydaraboknak az országos hatóság tanácsulésében előadására is alkalmazni.

7. § A bányakapitányságok és bányabiztosságok személyzeti ügyei azon koronaország politikai országfőnökéhez utasíttatnak, mely-ben a bányakapitányság székhelye létezik.

8. § Az országfőnököt illeti a bányakapitányságoknálí írnokok és alsóbb rendű szolgák kinevezése, nemkülönbén az azok számára szükséges napdíjnyokok fölvételének megengedése. A megürrült bányakapitányi szolgálati állomásra nézve a betöltési javaslatot az országfőnök a pénzügyminiszteriumhoz terjeszti föl, melyhez az alája rendelt bányakapitánynak a többi bányakapitánysági szolgálati állomások iránti betöltési javaslatait is saját megjegyzéseivel juttatandja.

9. § Az országfőnök a főnnálló szabályok alapján, s kétes esetekben az országos pénzügyigazgatósággal egyetértőleg intézkedik azon bányakapitánysági hivatalnokok és szolgák nyugalmazása, ellátása, ideiglenes nyugdíjazása és szolgálatrólí lemondása iránt, kiknek kinevezése őt illeti, s azok özvegyei és árvái számára a szabályszerű nyugalmazási, kielégítési és egyéb illetekeket utalványozza.

10. § Jutalmakat és segélypénzeket az országfőnök a bányakapitányság hivatalnokai számára 100 frtnyi összegig, s annak alsóbb rendű szolgálí számára 50 frtnyi összegig egy év alatt az előleges költségvetés s a főnnálló szabályok határain belül rendelhet. Ő egyszersmind föl van jogosítva, az említettek számára évnegyedes fizetési előlegezvényeket, nemkülönbén a szabályszerű helyetteszési, átköltözési és úti költségeket vagy ezekrei elő-legezvényeket a törvényes föltételek alatt utalványozni.

11. § Az országfőnök ad a bányakapitányság hivatalnokainak hat hétig terjedő szabadságot, ha az által költségekkel egybekapcsolt szolgálati helyetteszés nem válik szükségessé.

12. § Oly bányakapitánysági hivatalnokok és szolgák ellen, kiknek kinevezése az országfőnökötől függ, ezt a fegyelmi hatalom is teljes mértékben illeti. Más hivatalnokok ellen ő a fegyelmi vizsgálatot elrendelheti, s ha a szolgálat biztonsága vagy a hivatal tekintélye kívánja, a hivataltól és fizetéstőlí fölfüggesztést kiszabhatja. Ha azonban a bűnös ellen feddésnél vagy egy hónapi fizetés levonásnál nagyobb fe-

gyelmi büntetés ítélendő, úgy a vizsgálatot elhatározás végett a pénzügyi ministerium elé kell terjeszteni.”

Az általános szabályozást ezután a végleges bányahatósági szervezet kialakítása követte.

A Pénzügyminisztérium 1856. február 16-án kelt rendelete¹⁴⁵ először Selmecebányán, Nagybányán és Szomolnokon rendelte el Bányakapitányságok felállítását és határozott azok kirendelt bizto-sai kerületeinek szabályozásáról, majd 1856. április 4-én és 17-én kelt rendeletei¹⁴⁶ ismét a zalatnai Bányakapitányság felállításáról és hivatali kerületéről rendelkeztek:

„A zalathnai bányakapitányság közvetlen hivatalkerületének, továbbá kirendelt bányabiztosságai hivataljárásainak az erdélyi nagyfejedelemség új politikai és törvénykezési szervezetével (birod. törv. lap 1854. évfolyam, LI. dar., 141. sz.) összhangzásba hozatala végett, az 1855. január 8-án kelt legfelsőbb határozványhoz képest (birod. törv. lap 51. sz.) következő intézkedések tételnek:

1. Az erdélyi nagyfejedelemség számára zalathnán felállított bányakapitányság alatt állanak a Kapnikbányai, Rodnai, Nagyági és Verespataki kirendelt bányabiztosok¹⁴⁷;

2. A Kapnikbányai kirendelt bányabiztos hivataljárásához a déézi és szilágy-somlyói két kerület, a Rodnai kirendelt bányabiztos hivataljárásához pedig a beszterczei és udvarhelyi két kerület tartozik;

3. A Nagyági kirendelt bányabiztos hivataljárása magában foglalja a szászvárosi területet, a halmágyi és kőrösbányai politikai hivataljárások kivételével; a Verespataki kirendelt bányabiztos hivataljárása pedig az abrudbányai politikai hivataljárás s a károlyvári kerület határaival vag össze;

4. A károlyvári kerület egyéb részei s a szászvárosi kerület halmágyi és kőrösbányai két politikai hivataljárásai, továbbá a szebeni, brassói, marosvásárhelyi és kolozsvári kerületek a Zalathnai bányakapitányság közvetlen hivatalkerületét képezik;

5. A Zalathnai bányakapitányság és kirendelt négy bányabiztosai hivatalkerületének elkörítése 1856 évi június 1-jén lépend életbe, melly napon Erdélyben a többi, itt név szerint fel nem sorolt kirendelt bányabiztosságok hatályoskodásukat megszüntetendik.”

A hivatali szervezet kialakítása ezzel még nem fejeződött be. A Pénzügyminisztérium 1856. szeptember 20-án rendelte el Bányabiztosság felállítását Pécsent és ha-

¹⁴⁵ Gesetzbblätter (B) 1856. 25. sz. 116 p.

¹⁴⁶ Gesetzbblätter (B) 1856. 48. sz. 189 p. és Gesetzbblätter (D) 1856. I. k. 4. sz. 126 p.

¹⁴⁷ A nagyági és radnai bányabiztosok (bányabiztosságok) nem sokáig működtek, ugyanis a Pénzügyminisztérium már 1857. április 6-án kelt rendeletével megszüntette működésüket és helyükbe Székelyudvarhelyen szervezett bányabiztosságot, az 1857. szeptember 22-én kelt rendelet pedig a verespataki Bányabiztosság Abrudbányára történő áthelyezéséről határozott (Gesetzbblätter [B] 1857. 72. sz. 266 p. és 177. sz. 514 p.).

tározott a kirendelt pécsi bányabiztos működésének kezdeti időpontjáról¹⁴⁸. A minisztérium 1857. június 5-én kelt rendelete Bányabiztosság felállításáról rendelkezett Radobojban (a laibachi Bányakapitányság alárendeltségében) és egy zágrábi bányabiztos kinevezéséről is határozott¹⁴⁹.

Az 1858. szeptember 13-án kelt császári rendelet¹⁵⁰ a Monarchia bányahatóságainak az általános bányatörvény szerint történő végleges megszervezéséről és az újonnan felállítandó bányakapitányságok szervezetéről és székhelyéről a következőképpen rendelkezett:

Bányakapitányságok felállítását rendelte el

1. Alsó- és Felső-Ausztria Nagyhercegség területén St. Pölten városában;
2. Stájerország területén Leoben és Cilli városokban;
3. Krajna Hercegségben és a tenger menti területeken Laibach városában;
4. Horvátország és Szlavónia, továbbá az ide tartozó katonai határőrvidék területén Zágrábban;
5. Karintia Hercegség területén Klagenfurt városában;
6. Tirol és Voralberg Grófság, valamint Salzburg Hercegség területén Hall városában;
7. a Cseh Királyság területén Prága, Pilsen, Elbogen, Brüx és Kuttenberg városokban;
8. a Morva Őrgrófság és Szilézia Hercegség területén Olmütz városában;
9. Galícia és Lodoméria, a Krakkói Nagyhercegség, valamint Bukovina területén Krakkó és Lemberg városában;
10. a Magyar Királyság területén Budán, Besztercebányán, Kassán és Nagybányán;
11. az Erdélyi Fejedelemség területén Zalatnán;
12. a Szerb Vajdaságban, a Temesi Bánságban, továbbá az itteni katonai határőrkerületben pedig Oravicán.

A bányakapitányságok fellebbviteli fórumaiként az alábbi felsőbb bányahatóságokat határozta meg:

1. a St. Pölteni Bányakapitányságnak Alsó-Ausztriában a bécsi, Felső-Ausztriában pedig a linzi kormányzói hivatalok;
2. a Leobeni és Cilli Bányakapitányságoknak a grazi kormányzói hivatalok;
3. a Laibachi Bányakapitányságnak a tartományi kormányzat hivatala ugyanott, továbbá a trieszti kormányzó hivatala;
4. a Zágrábi Bányakapitányságnak a kormányzói hivatal ugyanott;

¹⁴⁸ Gesetzblätter (D) 1856. I. k. 15. sz. 474 p.

¹⁴⁹ Gesetzblätter (B) 1857. 109. sz. 396 p.

¹⁵⁰ Gesetzblätter (H) 1858. I. k. XXXI. sz. 503–508 p.

5. a Klagenfurti Bányakapitányságnak a tartományi kormányzat hivatala ugyanott;
6. a Halli Bányakapitányságnak Tirol és Voralberg tartományban az innsbrucki kormányzó hivatala, Salzburg tartomány vonatkozásában pedig az ottani kormányzat hivatala;

7. a csehországi bányakapitányságoknak a prágai kormányzói hivatal;

8. az Olmützi Bányakapitányságnak Morvaországban a brünni, Sziléziában pedig a troppai kormányzói hivatal;

9. a Krakkói és Lembergi Bányakapitányságoknak az e városokban székelő, illetve Bukovina esetében a Czernovitzban lévő kormányzói hivatalok;

10. a magyarországi bányakapitányságoknak a Pest-Budán, Sopronban, Pozsonyban, Kassán és Nagyváradon székelő helytartósági hivatalok;

11. a Zalatnai Bányakapitányságnak a nagyszebeni kormányzói hivatal; végül

12. az Oravica Bányakapitányságnak a temesvári kormányzói hivatal.

A bányahatósági szervezetrendszer végleges kialakítása azonban még ezzel sem fejeződött be, további szervezeti átalakításokra ezt követően is sor került. A Pénzügyminisztérium időrendben a következő rendeleteket bocsátotta ki:

– az 1859. március 2-án kelt rendeletet a Kapnikbányai és Abrudbányai Bányabiztosságok megszüntetéséről, illetőleg kerületüknek a Székelyudvarhelyi Bányabiztossághoz való csatolásáról¹⁵¹;

– az 1859. március 4-i rendeletet a Borsabányai Bányabiztosság megszüntetéséről¹⁵²;

– az 1859. május 1-i rendeletet a Szomolnokai Bányakapitányságról és a Gölnicbányai és Rozsnyói Bányabiztosságokról¹⁵³;

– az 1859. május 16-án kelt körrendelet a Pest-Budai Bányakapitányság felállításáról¹⁵⁴;

– az 1859. május 24-i körrendelet a Zágrábi Bányakapitányság felállításáról¹⁵⁵;

– az 1859. június 10-én kelt rendeletet a Selmeci Bányakapitányság Besztercebányára történő áthelyezéséről¹⁵⁶;

– a kassai kormányzóság 1859. november 23-i körrendelete az iglói és rozsnyói bányahatóságok működési kerületéről¹⁵⁷;

– a sort a Felsőbányai és Rézbányai bányabiztosság megszüntetéséről szóló 1860. szeptember 28-án kelt rendelet¹⁵⁸ zárta.

¹⁵¹ Gesetzblätter (F) 1859. Nr. 12. 54 p.

¹⁵² Gesetzblätter (F) 1859. Nr. 13. 59 p.

¹⁵³ Gesetzblätter (B) 1859. 72. sz. 188 p.

¹⁵⁴ Gesetzblätter (B) 1859. 96. sz. 245 p.

¹⁵⁵ Gesetzblätter (B) 1859. 97. sz. 246 p.

¹⁵⁶ Gesetzblätter (B) 1859. 104. sz. 251 p.

¹⁵⁷ Gesetzblätter (H) 1859. 10. k. 117 p.

¹⁵⁸ Gesetzblätter (B) 1860. 214. sz. 317 p.

Az 1854-től 1870¹⁵⁹-ig tartó időszakban ténylegesen működő bányakapitányságok és bányabiztosságok (bányabiztosok) székhelyeit a következő táblázat foglalja össze:

	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860-64	1865	1866	1867	1868	1869	1870
BÁNYAKAPITÁNYSÁGOK	Selmecbánya	x	x	x	x	x							
	Szomolnok	x	x	x	x	x							
	Nagybánya	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Oravica		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Zalatna	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Zágráb						x	x		x	x	x	x
	Besztercebánya						x	x	x	x	x	x	x
	Kassa						x	x	x	x			
	Buda						x	x	x	x	x	x	x
	Igló									x	x	x	x
BÁNYABIZTÓSÁGOK	Besztercebánya	x	x	x	x	x							
	Gölnicbánya	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x
	Igló	x											
	Rozsnyó	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x
	Felsőbánya	x	x	x	x	x	x						
	Rézbánya	x	x	x	x	x	x						
	Bogsánbánya	x											
	Szászka	x											
	Moldova	x											
	Resica	x											
	Kapnikbánya			x	x	x							
	Radna			x									
	Nagyág			x									
	Verespatak		x	x	x								
	Pécs		x	x	x	x	x						
	Székeljudvarhely				x	x	x	x	x	x	x	x	
	Abrudbánya					x	x				x	x	x
	Borsabánya				x	x							
	Radoboj				x								
	Zágráb				x	x							

A magyarországi bányahatóságok állományát ebben az időszakban a következő adatok jellemezték¹⁶⁰. A bányakapitányságok létszáma 2-5 fő, a bányabiztosságoké pedig 1-1 fő volt. A kinevezett bányakapitányok irányítása alatt bányabiztosok, bányaesküdtek dolgoztak.

A Magyarország törvényes intézményeinek helyreállítása tárgyában 1860. október 20-án kiadott októberi diploma elrendelte a jogszolgáltatás nemzeti alapon történő ideiglenes megszervezését. A felhatalmazás alapján gróf Apponyi György országbíró összehívta az ún. országbírói értekezletet, annak érdekében, hogy az önkényuralom osztrák jogszabályait összevessék az 1848 előtti magyar jogrenddel és

¹⁵⁹ A táblázatban szereplő 1860 utáni adatokat a következő fejezet tárgyalja. 1870 után a bányakapitányságok és bányabiztosságok székhelyei már egészen 1911-ig nem változtak.

¹⁶⁰ Az adatok a Staatshandbuch (C) vonatkozó kötetéből származnak.

ideiglenes törvényeket alkossanak. Az Országbírói értekezlet 1861. január 23-tól március 4-ig, 18 ülésben tanácskozott. A tanácskozások eredménye volt az „*Országbírói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok*” c. jogszabálygyűjtemény, melyet a képviselőház 1861. június 22-én, a főrendiház pedig 1861. július 1-én tartott ülésén fogadott el.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok számos bányajogi előírást is tartalmaztak, közöttük az általános bányatörvény magyar jogrendbe történő beillesztéséről a következő rendelkezést¹⁶¹:

„A hatályban ideiglenesen meghagyott általános osztrák bánya-törvény anyagi része, a bányajognak törvény általi végleges megállapításáig, az annak előtte is fennállott, a közönséges törvénytől eltérő ... intézkedésekkel kiegészítetik.”

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban a bányakapitányságok és bányabiztosságok már felállított szervezetének megtartásáról is határoztak. Az általános bányatörvény szabályaitól eltérve azonban, a bányakapitányságokhoz bányaugyekben ismét bírói hatáskört telepítettek¹⁶²:

„Az első folyamodású bányai bírászkodás, mely az általános osztrák bányatörvény szerint a fejedelmi bányakapitányságok hatóságától elkülönítetvé, ekkoráig némely cs. kir. országos s illetőleg cs. kir. megyei törvényszékek által gyakoroltatott, megszüntetvé, jövőre azon cs. kir. törvényszékek bányabírászkodása ideiglenesen az országban fennálló öt kerületbeli kir. bányakapitányságokkal, nevezetesen a beszterczebányaival, nagybányaival, a Kassától Szepes-Iglóra áthelyezendővel, az oraviczaival és a budaival egyesítetik.”

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok III. fejezete részletes szabályokat tartalmazott a „*bányai bíróság hatóságáról*”:

„9. § A bányakapitányságoknak, mint egyszersmind bányabíróságoknak hatósága valamennyi, a bányászati adományozás vagy engedélyezés alá eső, s bárki által bírt bányai tárgyra és járulékaikra, ideértve a kőszénbányákat és az összes kohászatot is, úgy az ezekből s a bányai kezelésből származó peres esetekre is kiterjed.

10. § E szerint a bányabirtokosok, polgári állapotra való tekintet nélkül ... a bányabíróság hatósága alatt állanak.

11. § A bányabíróságok egyszersmind bányatelekkönyv-bírák is, s ehhez képest a dologi bírászkodást is gyakorolandják.

12. § Hatóságukhoz tartozik továbbá a bányász-társládák – Bruderladen – intézményéből és annak kezeléséből fölmerülő jogesetekbeni eljárás is.

13. § Úgy szintén a bányák és bányászat műtani kezeléséhez megkívántató minden sulyokra és mértékekre való felügyelet s fegyelmi eljárás.

¹⁶¹ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok IV. fejezet, 15. §-a (CJH).

¹⁶² Ideiglenes Törvénykezési Szabályok II. fejezet, 2. §-a (CJH).

14. § Az érclopás és sikkasztás, ásványtelepek betapasztása, vagy eltitkolás által elkövetett bűntetteknek megfenyítése, a polgári hatóság körébe tartozik; ilyennemű esetekben mindazonáltal a bányatárgyakra nézve szükséges nyomozás, szemle, vagy becslés, egyszersmind a tény mineműségének meghatározása is előbb az illető bányaszék alá eszközöltetik, mely valamint ez esetben, úgy bíraskodása alá tartozó más tárgyak megítélése alkalmával fölfedezett bűntettekre nézve is minden vizsgálati, vagy előtte netalán lefolyó perbeli írományokat, a lehető követelések és kárpótlások lajstromával együtt, a büntető hatóságnak hivatalosan megküldeni tartozik.”

Ez a szabályozás – amely egyaránt visszalépést jelentett a II. József által meg tett és az általános bányatörvény alkotói által is szorgalmazott intézkedésekhez képest – egészen az első-folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXII. törvény cikk hatályba lépéséig fennmaradt. A törvény cikk 2. §-a szerint „*Bányaügyekben bírói hatósággal egyes törvényszékek ruházandók fel. Azokat s azoknak bányabírói területkörét egyelőre a ministerium határozza meg.*”

Az Igazságügy Minisztérium 1871. június 16-án kiadott rendelete¹⁶³ bányau gyekben a budai, selmecbányai, rimaszombati, lőcsei, nagybányai, oravicai és gyulafehérvári törvényszékeket ruházta fel hatáskörrel.

3.2. A bányahatóság szervezete 1867 után

A kiegyezés után a felelős szakminisztériumok 1867-ben történt felállítását követően a bányahatóságok a m. kir. Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz kerültek¹⁶⁴. A főbányahatóságot kezdetben egyetlen bányatanácsos jelentette, Reitz Frigyes, volt budai bányakapitány személyében, aki az Elnöki Hivatal állományához tartozott¹⁶⁵.

Erdélyben az osztrák uralom alatt hatályba lépett rendelkezéseket és igazgatási szervezetet a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló 1868. évi XLIII. törvény cikk alapján a minisztérium továbbra is érvényben tartotta.

A társországokban a „*Magyarország, s Horvát-, Szlavón és Dalmátországek közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről szóló*” 1868. évi XXX. törvény 9. §-a szerint a bányajog a közös ügyek közé tartozott, a bányajogi törvényhozás a magyar országgyűlést, a végrehajtás a magyar szak-

¹⁶³ MRT 1871. I. k. 232 p.

¹⁶⁴ Érdekességgént említendő, hogy „A magy. kir. Ministeriumhoz beosztott, s eddig a magy. kir. Helytartótanácsnál tárgyalta ügyek jegyzéke” (MRT 1867. I. k. 18 p.) eredetileg a „Magánbányászat és bányahatóság, s ez utóbbi személyes ügyei”-t még a „közgazdászati ministeriumhoz” beosztott ügyek közé sorolta, de ilyen minisztériumot nem hoztak létre.

¹⁶⁵ Forrás: Staatshandbuch (C) 1868. évi kötete.

minisztériumot, az elsőfokú bányahatósági feladatok gyakorlása pedig a zágrábi kir. bányakapitányságot illette meg azzal a kitéttel, hogy „a bíraskodás a horvát bíróságokra tartozik”.

A m. kir. Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, mint új főbányahatóság hamar megkezdte működését: már 1867. április 25-én rendeletet adott ki¹⁶⁶ a kassai Bányakapitányság Iglóra történő áthelyezéséről, azzal, hogy „*ottani hivatalos működése f. évi aug. 16-án veszi kezdetét*”.

Egy újabb, 1867. június 3-án kelt hirdetmény¹⁶⁷ rozsnói és gölnicbányai bányabiztosságok felállításáról tudósított:

„*A szepes-iglói bányakapitányság kerületében, Rozsnyón és Göllnitzbányán, bányabiztosságok állíttatnak fel, melyek hivatalos működésüket f. é. augusztus hó 16-án kezdendik meg.*”

Emellett a minisztérium 1868. március 24-én kelt 1473. sz. rendelete érdemel még említést a Zaránd megyei bányászat Zalatnai Bányakapitánysághoz történő rendeléséről és az Abrudbányai Bányabiztosság felállításáról¹⁶⁸.

A sort a minisztérium 1870. február 12-én kelt rendelete¹⁶⁹ zárta a Székelyudvarhelyi Bányabiztosság megszüntetésével:

„*A székelyudvarhelyi bányabiztosság megszüntetése elhatározatván, a megszüntetés határideje f. évi április hó 10-re tűzetik ki, mely időn túl tehát az említett bányabiztossági kerületet illető beadványok a zalatnai bányakapitánysághoz, mely alá t. i. a volt bányabiztosság kerülete jövőre rendeltetik intézendők.*”

Ezzel kialakult a bányakapitányságok 1922-ig és a bányabiztosságok 1911-ig állandósult szervezete.

Kisebbségi átszervezésekre természetesen később is sor került. Ezek között említést érdemel a minisztérium bányakapitánysági kerületek szabályozásáról szóló 5004/1882. sz. rendelete¹⁷⁰, amely Szilágy és Békés vármegyét a Nagybányai Bányakapitányság kerületéhez csatolta; vagy a 9383/1882. sz. rendelet¹⁷¹, amely Borsod, valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét a Budapesti Bányakapitányság kerületéhez sorolta.

¹⁶⁶ Lásd: az 1867. április 25-én kelt 1002. sz., a június 3-án kelt 1542. sz. és a július 9-én kelt 2843. sz. rendeleket (MRT 1867. évf.).

¹⁶⁷ MRT 1867. évf. I. k. 155 p.

¹⁶⁸ Bányabiztosság rövid ideig már korábban is működött Abrudbányán, de az erdélyi cs. k. Helytartóság 1859. március 15-én kelt hirdetménye szerint azt megszüntették (Gesetzblätter [D] 1859. II. k. VII. sz. 67 p.)

¹⁶⁹ BKL 1870. 2. sz. 17 p.

¹⁷⁰ Közgazdasági értesítő, 1882. 9. sz. 2 p.

¹⁷¹ Közgazdasági értesítő 1882. 12. sz. 1 p.

6. ábra. Bányakapitányságok (1867-1922)

A bányahatóság működésére kiható jogszabályok köréből, ebből az időszakból még a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvénycikkről szükséges megemlékezni, amely a következőképpen rendelkezett:

„1. § Állami vagy köztörvényhatósági tisztségre csak az nevezhető ki... aki: ...

c) kimutatja, hogy azon képzettséggel bír, melyet a jelen törvény ... megállapít.”

A törvénycikk 11. §-a a „bányahatósági szaktisztviselőkre nézve” a következő képzettség meglétét írta elő:

„a bánya-szak-akadémia bányászati tanfolyamának szabályszerű bevégezése, és ezen felül a jog- vagy államtudományi államvizsga kimutatása.”

Ez a magas szintű képesítési követelmény (műszaki és jogi végzettség) példa nélkül állt a korabeli államapparátusban és köztisztviselői karban. Lehetővé tette ugyanakkor, hogy a bányahatósági tisztviselői kar elégtelen létszáma ellenére is képes legyen a felmerülő műszaki és jogi kérdések hatékony intézésére.

A létszámkérdés egyébként – tekintve a feladatok számosságát és súlyát – folyamatosan vissza-visszatérő probléma volt. A főbányahatóság létszáma a segéd-személlyel együtt sem haladta meg a 3 főt, az egyes bányakapitányságok létszáma pedig 4–6 fő között változott. A bányabiztosságok állományába rendszerint 1–3 fő tartozott. A bányahatóság teljes létszáma 1867–1890 között egyszer sem lépte túl országosan a 45 főt.

Az 1847/8. évi III. tc. 14. §-ának módosításáról szóló 1889. évi XVIII. törvény-cikk a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium megszüntetéséről rendelkezett. A törvény rendelkezései értelmében 1889. június 15-től a megszüntetett minisztérium ügykörei az újonnan szervezett Földművelésügyi Minisztérium, a Kereskedelemügyi Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium között kerültek megosztásra. Az 1727/1889. M. E. rendelet¹⁷² szerint 1890. január 1-től a Pénzügyminisztérium vette át a bányahatósági ügyeket és a bányakapitányságok feletti felügyeletet.

Az ércbányászat XIX. század végétől állandósuló válsága és visszafejlődése, illetve a szénbányászat ezzel párhuzamos nagyarányú fejlődése és térhódítása azonban mindinkább indokolták az I. fokú bányahatósági szervezet bővítését. A bányák számának megnövekedésével sajnálatos módon járt együtt a bányaszerencsétlenségek számának növekedése is. A bányahatóságok elégtelen létszámukkal egyre nehezebben tudtak eleget tenni a megnövekedett feladatoknak, sokszor maradtak el a legszükségesebb intézkedések is.

Nem volt ritkaság az olyan vélemény, mint amely a „Hiteles Merkur” c. lap 1909. évi 7. számában „Bányászati kérdések” címmel megjelent¹⁷³:

„Az utóbbi idők eseményei mindinkább előtérbe helyezik a bányarendészet és a bányahatóságok évtizedek óta vajdó kérdéseit. Sok elavult intézmény van hazánkban, de ehhez hasonló egy sem. Újjászervezése óta majdnem félszázad múlt el; a bánya-munkások száma megkétszereződött, a bányatermékek értéke is megsokszorosodott, a bányaterületek nagysága több mint 1000%-al megnövekedett és a bányahatóságok tisztai állománya úgyszólván változatlan maradt. Hazánkban a társországokat is beleértve, tudvalevően hét bányakapitányság van és így egy-egy bányakapitányság hatásköre átlag tíz vármegyére terjed ki. És ily óriási területtel bíró hatóságok egész személyzete hat-hét ember. A bányakapitányságok eszközlik az adományozást és legtöbb helyen az adományozási térképet is ők készítik. Az adományozott területeket telekkönyvileg nyilvántartják. Ők engedélyezik a kutatási és zártkutatási jogosítványokat, figyelemmel kísérik az egyes bányák üzemét. Természetes, hogy óriási restanciákkal küszködnek és feladataiknak nem tudnak eleget tenni. A nagyközönség nem keresi az okokat és csak az eredményeket mérlegeli. És miután e téren mérhetetlenül sok az anomália, a bányahatóságok ellen sok a panasz. Bányatörvényeink nincsenek és sohase voltak rendszeresen végrehajtva. És pedig egyszerűen azért, mert a végrehajtó közegek, a bányakapitányságok fizikailag képtelenek voltak sokoldalú feladataiknak eleget tenni. A hazai bányák közbiztonsági

¹⁷² Alliquander–Bán–Tassonyi (1931) 675 p.

¹⁷³ A cikket leköszölte a Jó szerencsét! c. szaklap is (1909. 28. sz. 464–465 p.).

állapotai az állandó ellenőrzés hiányából szomorúan visszafejlődnek. A balesetek száma az utolsó tíz évben 100%-al növekedett, bár a munkáslétszám növekedése alig érte el a 10%-ot. Ugyancsak a bányahatóság túlterhelhetése tette lehetővé, hogy a zártkutatmányokkal olyan nagymértékű visszaéléseket üzzenek, amelyek az egész világon hírhedteké lettek. És ugyancsak erre az okra vezethető vissza az is, hogy az érchegységekben az aranylopás és a lopott arannyal való kereskedés valóságos iparrá nőtte ki magát. Az utolsó két évben a bányászat terén rendkívül nagy mozgalom észlelhető. Erdélyben új fémbányákat nyitottak meg; Délmagyarországon az osztrák-magyar államvasúttársaság nyitja meg a szénterületeit és maga a kormány 45 millió koronával fejleszti bányáit. Csak a bányahatóságok intézménye marad változatlan. Pedig ennek a hatóságnak tehetetlensége ólomsúlyként nehezedik az egész hazai bányászatra. Az anarchia már most is elég nagy, és ha ezen mihamar nem segítenek, akkor az egész intézmény csak hátráltatni fogja a hazai bányászatot fellendülésében. Hogyha tehát azt akarjuk, hogy a jövőben egészségesebb viszonyok uralkodjanak a bányászat terén, úgy legelső sorban a bányakapitányságok tehetetlenségét kell megszüntetni.”

A bányahatósági szervezet elkerülhetetlenné váló bővítéséhez végül az 1911. évi költségvetés biztosított anyagi forrásokat¹⁷⁴ és az 1911. évi 105.382. számú P. M. rendelet¹⁷⁵ szabályozta újra a bányabiztosságok hatáskörét és rendelkezett 1911. november 1-től három új bányabiztosság felállításáról, Miskolc, Pécs és Petrozsény székhelyekkel. Az új bányabiztosságok kerülete a rendelet szerint az alábbi vármegyékre terjedt ki:

- „a) Pécsi Bányabiztosságé: Baranya és Tolna vármegyék egész területére;
- b) Miskolczi Bányabiztosságé: Borsod vármegye egész területére;
- c) Petrozsényi Bányabiztosságé: Hunyad vármegye petrozsényi járására.”

Az új bányabiztosságok létrehozásával a létszám bővítésére is sor került, de jelentős mértékű fluktuáció következett be a meglévő bányahatósági állományban is. Erről a Bánya c. szaklap¹⁷⁶ a következő híryanagot közölte:

„A m. kir. pénzügyminiszter a bányahatósági tisztviselők létszámában áthelyezte: Nyíró Béla főbányabiztost a budapesti bányakapitányságtól a felállítandó pécsi bányabiztossághoz főnöki megbízással; Gallov Károly főbányabiztost a besztecebányai bányakapitányságtól a felállítandó miskolci bányabiztossághoz főnöki megbízással; ... Albert Ferenc főbányabiztost a zalatnai bányakapitányságtól a felállítandó petrozsényi bányabiztossághoz főnöki megbízással; ... Alliquander Ödön bányaesküdtet a zalatnai bányakapitányságtól a felállítandó petrozsényi bányabiztossághoz; to-

¹⁷⁴ Lásd az 1911. évi XIV. törvénycikket (CJH).

¹⁷⁵ MRT 1911. 991 p.

¹⁷⁶ 911. évi 36. sz. 3 p.

vábbá beosztotta Seyfried Ernő jelenlegi franciaországi bányaműnél alkalmazásban lévő bányaesküdtet a felállítandó pécsi bányabiztossághoz...”

Az I. fokú bányahatósági szervezet további átszervezésének kérdése¹⁷⁷ ezt követően sem került le véglegesen a napirendről, de az I. világháború kitörését követően erre már nem kerülhetett sor.

A háborús események ugyanakkor „gondoskodtak” változásokról. A Petrozsényi Bányabiztosságot pl. 1916-ban kénytelenek voltak Budapestre költöztetni és csak 1917. február 2-án helyezték vissza tényleges székhelyére¹⁷⁸. 1917. márciusában pedig a boszniai Sarajevóban rövid időre új bányakapitányságot állítottak fel¹⁷⁹.

A háború alatti legjelentősebb változás emellett a főbánya-hatóságnál történt 1915-ben: a VIIIb. Bányahatósági Főosztály szervezetén belül megszüntették az addig alárendelt szervezeti egységként működő 15. (Bányahatóságok és bányászati köz-igazgatás) Ügyosztályt. Ettől kezdve a főosztály egészében felelt meg a főbányahatósági szervezetnek.

A történelem ez utóbbi szervezetet sem hagyta sokáig érintetlenül, a Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa 1919. április 19-én kelt LXVIII. sz. rendelete a „*volt bányászati és bányahatósági főosztályokat*” a szociális termelés népbiztosságának szervezetébe utalta¹⁸⁰.

Még egy fontos jogszabályi változás történt, amely túlélte a későbbi viharos eseményeket is: a Pénzügyminisztérium 1919. január 31-én kelt 5.257. számú rendelete¹⁸¹ újraszabályozta a bányahatósági tisztviselők létszámához tartozó hivatali állások elnevezését. A bányahatósági szolgálatban álló szaktisztviselőknek 1919-ig bányakapitány, főbányabiztos, bányabiztos és bányaesküdt címük volt. Ezt követően a bányakapitány, bányahatósági főtanácsos, bányahatósági tanácsos, főbányabiztos és bányabiztos címeket használták. 1920-tól vezették be a bányahatósági titkár (segédtitkár), és a miniszteri tanácsos címet is, emellett a főbányahatóságnál alkalmazták a helyettes államtitkári, illetve miniszteri osztályfőnöki címeket is.

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés meghatározta Magyarország új határait, amelynek eredményeképpen az elsőfokú bányahatósági szervezet túlnyomó része az ország határain kívül rekedt. A hét bányakapitányság közül mindössze a budapesti, a hat bányabiztosság közül pedig csupán a miskolci és pécsi maradt a határokon belül. A működőképesség mielőbbi helyreállítása a bányahatósági szervezet újabb átszervezését tette szükségessé.

¹⁷⁷ Többször is felmerült pl. a Zalatnai Bányakapitányság Kolozsvárra helyezésének kérdése.

¹⁷⁸ A bánya, 1917. 4. sz. 3 p.

¹⁷⁹ BKL 1917. I. k. 7. sz. 228 p.

¹⁸⁰ BKL 1919. 9. sz. 115 p.

¹⁸¹ MRT 1919. 492 p.

Már 1921-ben felröppent a hír, hogy a kormány Salgótarjánban új bányakapitányságot állít fel¹⁸², a Magyar Jövő c. miskolci lap 1922. április 12-iki száma pedig már arról is tudósított, hogy „*Bányakapitányság lesz a miskolci bányabiztosságból*”. A találgatásokra az 1922. szeptember 1-jén kelt 113.066. sz. P.M. rendelet¹⁸³ tett pontot, amely Salgótarjánban valóban új bányakapitányság felállítását, továbbá a Miskolci és Pécsi Bányabiztosságok bányakapitányságokká való átszervezését rendelkezte el.

A bányakapitányságok kerületét a rendelet a következőképpen határozta meg:

„1. A budapesti m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed: Békés, Csongrád, Fejér, Győr, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Veszprém vármegyékre, továbbá Arad, Bácsbodrog, Bihar, Csanád, Esztergom, Hajdú, Hont, Komárom, Moson, Sopron, Vas és Zala megyéknek a békeszerződésben megállapított országhatáron belül fekvő területeire, végül Heves megyére a pétervásári járás Tarna pataktól nyugatra eső részének kivételével és Nógrád megyének a nógrádi, sziráki és balassagyarmati járásaira.

2. A miskolci m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed: Borsod megyére, továbbá Abaújtorna, Bereg, Gömör, Szabolcs, Szatmár, Ung és Zemplén megyéknek a békeszerződésben megállapított országhatáron belül fekvő területeire.

3. A pécsi m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed: Somogy és Tolna megyékre, továbbá Baranya megyének a békeszerződésben megállapított országhatáron belül fekvő területére.

4. a salgótarjáni m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed: Nógrád megye salgótarjáni és szécsényi járásaira, továbbá Heves megye pétervásári járásának a Tarna pataktól nyugatra eső területére.”

A rendeletet még ebben az évben módosította a 138.090/1922. P.M. rendelet, amely „*Heves megye hatvani járásában fekvő Nagybatony, Maczonka és Dorogháza községek területét a salgótarjáni m. kir. Bányakapitányság kerületéhez*” csatolta.

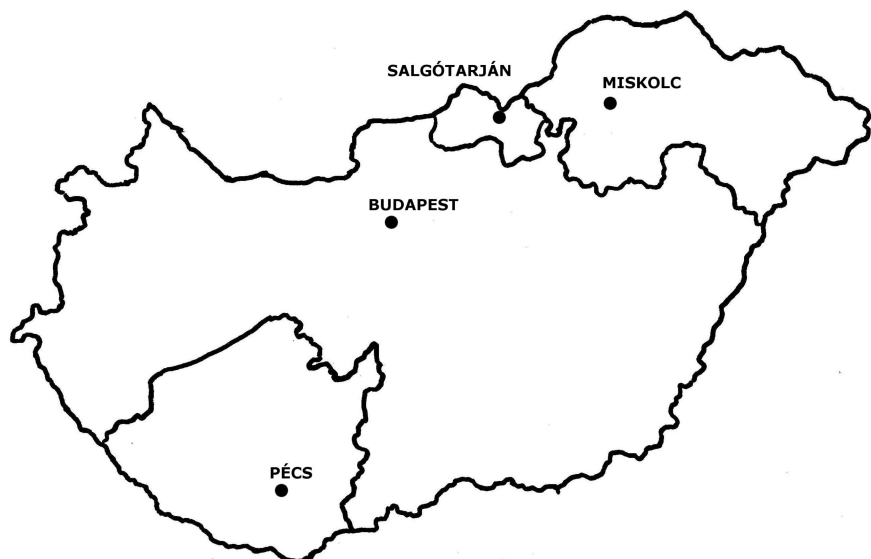
Az új bányakapitányságok megfelelő székházakba költöztetése érdekében hamarosan nagyszabású építkezések kezdődtek. Legelőször a Salgótarjáni Bányakapitányság mielőbbi Salgótarjánba költöztetése volt, mert 1922. szeptembere és 1924. novembere között ténylegesen Budapesten működött. A Miskolci Bányakapitányság új székháza 1924-ben, a Pécsi Bányakapitányságé pedig 1927-ben készült el¹⁸⁴.

Ebből az időszakból az újjászervezett bányahatóság működését érintő néhány jogszabály érdemel még említést, úgymint:

¹⁸² BKL 15. sz. 221 p.

¹⁸³ Alliquander–Bán–Tassonyi (1931) 675 p.

¹⁸⁴ A bányahatóság Miskolcon és Pécsen ma is ezekben a székházakban működik.

7. ábra. Bányakapitányságok (1922–1939)

– A Budapesti m. kir. Bányakapitányság által 1922. évi 811. sz. alatt kibocsátott Általános Biztonsági Szabályzat¹⁸⁵, az első olyan mai értelemben vett bányabiztonsági szabályzat, amely a biztonsági követelmények egészét egységes elvek szerint igyekezett szabályozni. A szabályzat alkalmazása elvben csak a Budapesti Bányakapitányság kerületében volt kötelező, de robbantási tevékenységekre vonatkozó előírásainak betartását a 150.382/1927. sz. P.M. rendelet a többi bányakapitányság kerületében is kötelezően elrendelte és a többi fejezet követelményrendszerét is sokszor zsinórmértékként alkalmazták a bányakapitányságok¹⁸⁶.

– A 44.849/1927. sz. P.M. rendelet a bányahatósági eljárás közben előforduló hatásköri összeütközések bejelentését szabályozta.

– Említést érdemel a brennbergi szénbányák művelése tárgyában az Osztrák Köztársasággal 1927-ben kötött egyezmény is¹⁸⁷. Ebben Ausztria elismerte, hogy „a Borbála-Ilona akna művelése ezután is gazdasági egységet alkot és az osztrák terü-

¹⁸⁵ A Bányakapitányság kézikönyv alakban megjelentette (Dorog, 1922.), de szövegét Alliquander–Bán-Tassonyi (1931) is közölte (728–874 p).

¹⁸⁶ A Szabályzat általános része tartalmazta a külszín, a gépek, a bányaművelés, bányabiztosítás, a szállítás, járás, légvezetés, a tűzrendészet, világítás, robbantás, a munkásügy, a felügyelet, a mentésügy és elsősegélynyújtás, valamint a térképek követelményeit, különleges része pedig az ásványolajfélék és földgázbányászat, valamint a szénporral küzdő bányászat biztonsági előírásait.

letnek azon a részén, amely a művelés jelenleg vagy a jövőben kiterjed, a magyar bányagazgatás felügyelete és kezelése alatt marad". Az osztrák bányahatóság csak azt a jogot tartotta fenn magának, hogy „a bányát tájékozással megtekintse és a bányatérképeket megvizsgálja”.

– Végül a m. kir. minisztérium 1931. évi 9.100. M. E. számú rendeletét¹⁸⁸ kell megemlíteni a gyakorlati közigazgatási vizsgáról.

Az 1930-as évektől kezdve újabb jelentős változások következtek be a bányahatóság szervezetében és működésében. A sort az 1933. évi XXII. törvénycikk nyitotta, amely a pénzügyminiszter bányahatósági jogkörét a kereskedelemügyi miniszterre ruházta. A törvény szerint a pénzügyminisztert megillető bányahatósági jogkör és a főbányahatósági szervezet 1933. augusztus 25-től a Kereskedelemügyi Minisztériumba került át.

A főbányahatóság „alig melegegett meg” új helyén, amikor az 1935. évi VII. törvénycikk a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozó ügyeket az iparügyi és a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter között osztotta meg. A megosztás eredményeképpen¹⁸⁹ a bányászati közigazgatás ügyei és a fő-bányahatóság 1935. augusztus 1-től az Iparügyi Minisztériumhoz került.

Az 1938. november 2-án meghozott I. bécsi döntés 12 012 km² Trianonban elcsatolt területet juttatott vissza Magyarországnak az északi határ mentén. Alig egy hónap elteltével kihírdették a m. kir. minisztérium 1938. évi 8.830. M. E. számú rendeletét¹⁹⁰, a Magyar Szent Koronához visszacsatolt területre vonatkozó bányászati közigazgatási rendelkezésekről. A rendelet szerint:

„1. §. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt területen a Magyarországon hatályban lévő bányatörvény, valamint az ásványolajfélékről és földgázokról szóló 1911: VI. törvénycikk hatálya újból feléled...

7. §. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt területre a rozsnyói m. kir. bányabiztosság újra felállíttatik. A rozsnyói m. kir. bányabiztosság a miskolci m. kir. bányakapitányság kerületébe tartozik, és működését azonnal megkezdi...”

1939. március 15–18. között a magyar honvédség elfoglalta Kárpátalja 12 777 km²-nyi területét. A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.680. M. E. számú rendelete¹⁹¹ a visszacsatolt kárpátaljai területre vonatkozóan a következő bányászati rendelkezéseket fogantatosította:

¹⁸⁷ Kihirdette az 1928. évi 1.970. sz. M.E. rendelet (Alliquander–Bán–Tassonyi [1931] 676–677 p.).

¹⁸⁸ MRT 1931. 1678 p.

¹⁸⁹ Lásd a m. kir. minisztérium 1935. évi 7.500. M. E. számú rendeletét (MRT 1935. II. k. 708. p.)

¹⁹⁰ MRT 1938. IV. k. 2896 p. Hatályba lépett 1938. december 8-án. Lásd még a „Felvidékre vonatkozó bányászati közgazdasági rendelkezések. A 8830/1938. ME. sz. rendelet.” c. híradást (BKL, 1938. 399 p. és 1939. 19–20 p.)

„1. §. A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen a Magyarországon hatályban levő bányatörvény, valamint az ásványolajfélékről és földgázokról szóló 1911: VI. törvénycikk és az ezeket kiegészítő és módosító jogszabályok, amennyiben még hatályba léptetve nincsenek, a jelen rendelet hatálybalépésének napján hatályba lépnek...

6. §. A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen bányai ügyekben az elsőfokú bíraskodást a rimaszombati kir. törvényszék és a rimaszombati kir. járásbíróóság gyakorolja; a bányászati közigazgatási teendőket átmenetileg a rozsnói m. kir. bányabiztosság látja el.

7. §. A jelen rendelet kihirdetése napján lép hatályba.”

A rozsnói Bányabiztosság csak szűk 3 hónapnyi időn át gyakorolta a bányahatósági jogköröket Kárpátalján, ugyanis a m. kir. iparügyi miniszter 1939. évi 26.910. Ip. M. számú rendelete¹⁹² megszüntetéséről és egy kassai székhelyű Bányakapitányság felállításáról rendelkezett.

Az 1940. augusztus 30-án hozott II. bécsi döntés Észak-Erdély 43 104 km² Trianonban elcsatolt területét juttatta vissza Magyarországnak.

A magyar közigazgatás kiépítésének keretében az 1.630/1941. M.E. sz. rendelet¹⁹³ rendelkezett „a magyar bányajog szabályainak a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekre történő kiterjesztéséről”, majd a 3.154/1941. M.E. sz. rendelet¹⁹⁴ nagybányai és marosvásárhelyi bányakapitányságok felállítását rendelte el. Az egyes bányakapitányságok kerületét a rendelet a következőképpen állapította meg:

„1. A budapesti m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Bács-Bodrog, Csongrád, Esztergom, Fejér, Győr, Moson és Pozsony, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Nyitra és Pozsony, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Sopron, Vas, Veszprém és Zala vármegyékre, továbbá Bars és Hont vármegyére az ipolysági járás kivételével, Heves vármegye gyöngyösi és hevesi járására, a hatvani járásra Nagybátony és Maconka községek kivételével, valamint Gyöngyös megyei városra, Nógrád vármegye nógrádi járására, Budapest székesfővárosra, végül Baja, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Komárom, Sopron, Szeged és Székesfehérvár törvényhatósági jogú városokra.

2. A kassai m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Gömör és Kishont, Bereg és Ugocsa vármegyéknek a cseh uralom alól felszabadult területére, valamint Ung vármegyére, Abauj-Torna vármegyére a szikszói járás kivételével, Zemplén várme-

¹⁹¹ MRT 1939. I. k. 948 p. Hatályba lépett 1939. július 7-én.

¹⁹² MRT 1939. II. k. 1546-1547 p. Hatályba lépett 1939. október 1-jén.

¹⁹³ MRT 1941. I. k. 262 p. Hatályba lépett 1941. március 2-án.

¹⁹⁴ MRT 1941. II. k. 1612-1614 p. Hatályba lépett 1941. április 4-én.

gyére a szerencsi járás kivételével, valamint Borsod vármegyéből Alsó- és Felsőtelekes, Martonyi, Rudabánya és Szalonna községekre, Kassa, és Ungvár törvényhatósági jogú városokra, végül az 1939: VI. törvénycikkkel visszacsatolt kárpátaljai területre.

3. A marosvásárhelyi m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Kolozs és Maros-Torda, Szolnok-Doboka és Udvarhely vármegyékre, valamint Kolozsvár és Marosvásárhely szabad királyi és törvényhatósági jogú városokra.

4. A miskolci m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Hajdú és Szabolcs vármegyékre, Abauj-Torna vármegye szikszói járására Borsod vármegyére Alsó- és Felsőtelekes, Martonyi, Rudabánya és Szalonna községek kivételével, továbbá Heves vármegye egri és tiszafüredi járásaira és Eger megyei városra, valamint Zemplén vármegye szerencsi járásaira, végül Debrecen és Miskolc törvényhatósági jogú városokra.

5. A nagybányai m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Békés, Bihar, Csánád, Arad és Torontál, Szatmár és Szilágy vármegyékre, továbbá Bereg Ugocsa és Máramaros vármegyéknek a román uralom alól felszabadult területére, végül Nagyvárad és Szatmárnémeti törvényhatósági jogú városokra.

6. A pécsi m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Baranya, Somogy és Tolna vármegyékre, továbbá Pécs törvényhatósági jogú városra.

7. A salgótarjáni m. kir. bányakapitányság hatásköre kiterjed Nógrád vármegyére a nógrádi járás kivételével, Bars és Hont vármegyék ipolysági járására, Heves vármegye pétervársárai járására, valamint a hatvani járásból Nagybátony és Mácna községekre.”

Újabb katonai akció eredményeképpen a magyar hadsereg 1941. áprilisában bevonult a Délvidékre és megszállta Bácska, az ún. Baranyai háromszög, valamint a Muravidék és Muraköz 11 601 km²-nyi területét. A m. kir. minisztérium 1942. évi 2.810. M. E. számú rendelete¹⁹⁵ a magyar bányajogi szabályok hatálybalépéséről a következőképpen rendelkezett:

„38. §. A kőszén, barnaszén, lignit bányászata tekintetében a visszacsatolt délvidéki területeken azok a jogszabályok lépnek ismét hatályba, amelyek az említett ásványokra nézve ezeken a területeken az 1918. évi október hó 28. napján hatályban voltak...

40. §. Az ásványolajfélékre vagy földgázakra akár önállóan, akár más ásványfélével együtt, a jelen rendelet hatálybalépése előtt szerzett bánya jogosítvány vagy engedély a jelen rendelet hatálybalépésével az államra száll át.

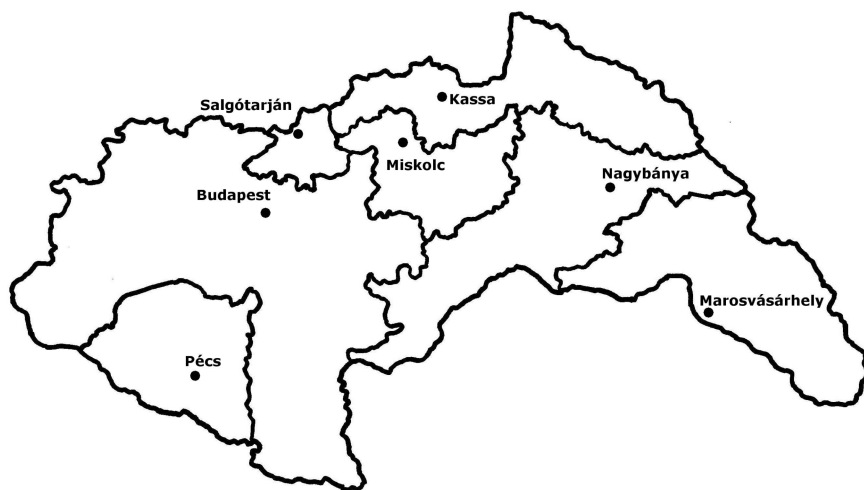
¹⁹⁵ MRT 1942. I. k. 856–887 p. Hatályba lépett 1942. május 8-án.

Az államra szállnak át azok a zártkutatmányok is, amelyekben a jelen rendelet hatálybalépése előtt ásványolajfélélt vagy földgázt találtak...

77. § ... A magyar bányajogi jogszabályokkal együtt hatályba lépnek a visszacsatolt területen a bányauügyi közigazgatásra vonatkozó jogszabályok is."

A rendelet új bányahatóság felállításáról nem rendelkezett, a visszacsatolt területeken a Budapesti Bányakapitányság gyakorolta az elsőfokú bányahatósági jogköroket.

A területi revíziók eredményeképpen átalakított elsőfokú bányahatósági szervezet 1944 őszéig működött. A harcok színterévé vált országban a kormányzat és közigazgatás szervezetrendszere ezt követően elemeire hullott szét.

8. ábra. Bányakapitányságok (1941-1944)

3.3. A bányahatósági tevékenység átalakítása a II. világháborút követően

Az 1944. december 22-én megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányra hárult, hogy a háború végére széthullott állami és államigazgatási apparátus maradékának, illetve az újonnan felállított nemzeti bizottságoknak segítségével a társadalom és a gazdaság működésének elemi feltételeit biztosítsa. A Kormány működésének kezdetén újjászervezett Iparügyi Minisztérium feladatköre és szervezeti struktúrája kezdetben megfelelt az 1935. augusztus 1-én kialakított elveknek.

1945 májusától megkezdődött a háború előtt is működő közigazgatási szervek

újjaszervezése. Ennek keretében az Iparügyi Minisztérium 1945. évi 60.100. Ip. M. számú rendelete¹⁹⁶ újrászabályozta az egyes bányakapitányságok kerületét:

„1. A budapesti bányakapitányság illetékessége kiterjed: Békés, Csongrád, Fejér, Győr, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Veszprém vármegyékre, Arad, Bácsbodrog, Bihar, Csanád, Esztergom, Hont, Komáromi, Mosón, Sopron, Vas, Zala megyéknek a trianoni békeszerződésben megállapított országhatáron belül fekvő területére, továbbá Hevesi vármegye gyöngyösi és hevesi járására, valamint Gyöngyös megyei városra, Nógrád vármegye nógrádi és balassagyarmati járására, Budapest Székesfővárosra, végül Baja, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Komárom, Sopron, Szeged, és Székesfehérvár törvényhatósági jogú városokra.

2. A miskolci bányakapitányság illetékessége kiterjed: Borsod és Hajdú vármegyére, Abauj-Tornai, Bereg, Gömör, Szabolcs, Szatmár, Ung és Zemplén megyéknek a trianoni békeszerződés értelmében megállapított országhatáron belül fekvő területére, Heves vármegye egri és tiszafüredi járására, továbbá a pétervásárai járásból Bátor, Egerbocs, Hevesaranyos, BükkSZenterzsébet, Fedémes és Szentdomonkos községekre, Eger megyei városra, végül Debrecen és Miskolc törvényhatósági jogú városokra.

3. A pécsi bányakapitányság illetékessége kiterjed: Somogy és Tolna vármegyékre, továbbá Baranya vármegyének a trianoni békeszerződés értelmében megállapított országhatáron belül fekvő területére, valamint Pécs törvényhatósági jogú városra.

4. A salgótarjáni bányakapitányság illetékessége kiterjed: Nógrád vármegye salgótarjáni, szécsényi és sziráki járásaira, Heves vármegye hatvani és pétervásárai járására, Bátor, Egerbocs, Hevesaranyos, BükkSZenterzsébet, Fedémes és Szentdomonkos községek kivételével.”

Az Iparügyi Minisztériumban működő főbányahatóságnak a központi munka elősegítése és az államosítással kapcsolatos munkálatok soron kívüli végzése tárgyában a bányakapitányságokhoz intézett, 1945. szeptember 11-én kelt körrendelete¹⁹⁷ felhívta a figyelmet arra, hogy „a bányahatósági tevékenységet a lehető legszűkebb körre” korlátozzák, az „adományozási, kisajátítási, gépengedélyezési kérvények függőben tartandók” és „mindenek előtt a termelési fokozásával kapcsolatos intézkedéseket” tegyék meg. A bányahatóság legfontosabb feladata ebben az időben nem a hatósági feladatok ellátása, hanem a bányászati termelés fokozásához szükséges alapvető feltételek (biztosítóanyag-, robbantóanyag-, illetve vagonellátás stb.) biztosításában való közreműködés volt.

Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 3.310. M. E. számú rendelete¹⁹⁸ előírta,

¹⁹⁶ Hatályba lépett 1945. július 11-én.

¹⁹⁷ Izsó (2002) I. k. 25 p.

¹⁹⁸ MRT 1945. I. k. 221 p. Hatályba lépett 1945. június 28-án.

hogy a bányakapitányságok „a bánya-adományozási határozatokat a jövőben ne „a Magyar Szent Korona nevében”, hanem a „Magyar Állam nevében” adják ki.”

A gazdasági életben bekövetkező változások következtében fellépő nyersanyag-igények a bányászatot rövid időn belül a nemzetgazdaság egyik legfontosabb iparágává tették. Az iparügyi miniszter 1945. évi 97.600. Ip. M. számú rendelete¹⁹⁹ a széntermelés ellenőrzésére, biztosítására és fokozására széntermelési biztosságokat szervezett Ajka, Barcika, Drog, Komló, Nagybátöny, Ózd, Pécs, Sajószentpéter, Salgótarján és Tatabánya székhelyekkel. A Magyar Nemzetgyűlés 1945. december 6-án kelt 12.200/1945. sz. M. E. rendelete²⁰⁰ pedig 1946. január 1-től a szénbányákat állami kezelésbe vette.

Az Iparügyi Minisztérium 1946. február 1-jén kelt, a minisztérium ügy- és személyügyi beosztásáról 700/Eln./1946. sz. körrendelete²⁰¹ a főbányahatóságot a „III. Szakosztály: Bányászati köz-igazgatás” szervezeti egységébe sorolta és feladatkörét a következőképpen határozta meg:

A bányászatra vonatkozó törvények és rendelkezések végrehajtása és azokból folyó összes közigazgatási ügyek. Minden bányászati vonatkozású törvény és rendelet előkészítése (az érdekelt osztályok bevonásával). A Bányakapitányságok szervezeti és dologi ügyei, azok felügyelete és ellenőrzése...

Főnök: Dr. Székely Pál miniszteri tanácsos...

A 15.900/1947.Ip. M. sz. rendelet²⁰² a bányakapitányságok kerületét akként módosította, hogy „a Nógrád vármegyei balassagyarmati járás területe a budapesti bányakapitányság illetékességi kerületéből a salgótarjáni bányakapitányság illetékességi kerületéhez csatolttatik”.

1949-ben az Iparügyi Minisztérium megszűnt²⁰³ és a főbányahatóság augusztus 20-tól a Nehézipari Minisztérium Bányászati Főosztályának Bányarendészeti Osztályaként működött tovább. Az átszervezés rövid életű volt, mert 1950. december

¹⁹⁹ MRT 1945. II. k. 1317 p. Hatályba lépett 1945. december 13-án.

²⁰⁰ MRT 1945. I. k. 975 p. Hatályba lépett 1945. december 20-án. A rendelet végrehajtásáról a 3.900/1946. Ip. M. sz. rendelet gondoskodott. További nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételéről rendelkezett a 23.550/1946. M.E. sz. rendelet. 1946 májusában a Nemzetgyűlés elfogadta az 1946. évi XIII. törvény-cikket, amely már valamennyi szénbánya állami tulajdonba vételét szabályozta. Az államosítási folyamat következő lépcsőjét a bauxitbányászat, illetve a vele összefüggő timföldgyártás és alumíniumkohászat állami tulajdonba vétele (1948. évi XIII. törvénycikk) jelentette. Végül az 1948. évi XXV. törvény megalkotásával 1948 áprilisától a nagyobb (100 főt meghaladó létszámú) ipari vállalatok, majd az 1949. évi 20. tvr. rendelkezései szerint 1949. december 28-tól a legalább 10 fő létszámot foglalkoztató üzemek állami tulajdonba vételére is sor került. Ezekkel az intézkedésekkel a nagyipar egésze – több mint 500 ipari vállalat és számos bányauzem – állami tulajdonba került.

²⁰¹ Izsó (2002) I. k. 34–55 p.

²⁰² Megjelent a Közgazdasági Értesítő 1947. május 11-iki számában (720 p.).

²⁰³ Lásd a 1949. évi XV. törvény előírásait (CJH).

10-től a főbányahatósági feladatok ellátását a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium²⁰⁴ vette át.

Jelentős változás történt az elsőfokú bányahatósági szervezetben is, ugyanis a 4.730/1949. (XI. 23.) eln. Nip. M. sz. rendelet²⁰⁵ a bányakapitányságok megszüntetéséről határozott és úgy rendelkezett, hogy *„mindazokban az ügyekben, amelyeket jogszabály a bányakapitányságok hatáskörébe utalt, a nehézipari miniszter (bányászati főosztály), illetőleg a nehézipari minisztérium vidéki bányarendészeti kirendeltségei járnak el.”*

A bányakapitányságok műszaki dolgozóinak többségét – a pécsiek kivételével – a bányavállalatokhoz helyezték át és hamarosan Ajka, Budapest, Dorog, Miskolc, Ózd, Pécs, Salgótarján, Tatabánya és Várpalota²⁰⁶ székhelyekkel megtörtént a bányarendészeti kirendeltségek létrehozása.

Nem csak a bányakapitányságok megszüntetésére került sor, néhány hónappal korábban ugyanis a 1550/1949. (II. 18.) kormányrendelet az 1893. évi XXVIII. törvénycikk alapján szervezett iparfelügyeleti szolgálatot is megszüntette. Az iparfelügyelőknek a munkavállalók élete, testi épsége és egészsége megóvásával kapcsolatos feladatait a népjóléti miniszter felügyelete alatt az általa rendelettel kijelölt szervek gyakorolták, míg a föld alatti és a robbantással művelt kő- és homokbányák munkavállalói élete és testi épsége megóvása tekintetében a feladatkört a továbbiakban a bányahatóság látta el²⁰⁷.

A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Osztálya 1952. február 2-án 280.160/1952. sz.²⁰⁸ alatt értesítette a Bányarendészeti Felügyelőségeket, hogy *„az ajkai és várpalotai Bányarendészeti Felügyelőségeket megszüntette és egyidejűleg Veszprémben egy új Bányarendészeti Felügyelőség megszervezését rendelte el a veszprémi szénrősztről székhelyén”*. Még ugyanebben az évben az ózdi kirendeltséget is beolvastották a Miskolci Kerületi Bányarendészeti Felügyelőségbe.

A bánya- és energiaügyi miniszter 290.536 (XI. 27.) 1952. sz. utasítása²⁰⁹ a következőképpen rendelkezett:

²⁰⁴ Lásd az 1950. évi IV. törvény előírásait (CJH).

²⁰⁵ Megjelent a Magyar Közlöny 1949. évi 243. számában. Lásd: Izsó (2002) I. k. 83 p.

²⁰⁶ A változásokat végül a kerületi bányarendészeti felügyelőségek illetékességéről szóló 625.400/1951. BEM sz. utasítás foglalta össze. A minisztérium Bányarendészeti Kirendeltség létrehozását rendelte el Nagykanizsán is, de ott végül is csak nagyon rövid ideig működött elsőfokú bányahatóság.

²⁰⁷ Lásd még A Nehézipari Minisztérium Bányarendészeti Osztályának 1950. február 13-án kelt rendeletét a munkásvédelem szabályozásáról a kő-, agyag-, homok-, kavics- és palabányákban és fejtőkben (Izsó [2002] I. k. 91–94 p.). Ennek folyamánként készült el a Kőbányaipari Biztonsági Szabályzat. Lásd a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Osztályának 250.612/1951. (IV. 26.) sz. leiratát a szabályzat kiadásáról (Izsó [2002] I. k. 123 p.).

²⁰⁸ Izsó (2002) I. k. 137 p.

²⁰⁹ Megjelent a Bánya- és Energiaügyi Közlöny 1952. november 27-iki számában (498–500 p.). Lásd: Izsó (2002) II. k. 16–18 p.

„A bányarendészeti hatóság szervezete és felépítése a következő:

A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium keretében közvetlenül a miniszter alá rendelt önálló osztályként működő bányarendészeti főhatóság.

Budapest, Dorog, Tatabánya, Veszprém, Pécs, Salgótarján és Miskolc székhellyel működő kerületi bányarendészeti felügyelőségek és ezen felügyelőségek közvetlen irányítása alatt üzemszervezetként működő körzeti bányarendészeti ellenőrök.”

Az utasítás ezen túlmenően részletesen szabályozta a bányarendészeti főhatóság, a kerületi bányarendészeti felügyelőségek, körzeti bányarendészeti ellenőrök²¹⁰ hatáskörét, jogait és kötelezettségeit egyaránt.

A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Önálló Osztálya 30.285/1953. számú levelében²¹¹ (kelt: 1953. február 27-én) tájékoztatta az érintetteket arról, hogy a bányarendészeti felügyelőségek dolgozói a továbbiakban már nem tartoznak a trösztök személyzeti osztályai alá. A munkáltatói jogkört felettük a továbbiakban a főbányahatóság vezetője gyakorolta.

1953. július 7-től a bányarendészeti főhatóság ismét a Nehézipari Minisztérium szervezetébe került, de most már nem osztályként, hanem Bányaműszaki Főfelügyelőség megnevezéssel és Havrán István személyében új vezetővel az élén. Ez a változás sem volt hosszú életű, ugyanis a Bányaműszaki Főfelügyelőség 1954. november 4-én a bányabiztonságra vonatkozó minisztériumi kollégiumi határozatokkal kapcsolatban a bányahatóság hatáskörére vonatkozó 502.105/1954. sz. leiratát²¹² már a Szénbányászati Minisztérium feljéccével ellátva küldte meg.

Még egy utasításról kell e körben említést tenni: a 471.187/1953. (NIM. É. 19.) NIM sz. utasításról²¹³, amely 1953. december 10-i hatállyal megváltoztatta az elsőfokú szervek addigi megnevezését az 1993-ig érvényes „Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség” névre.

Az 1955. év nagy jelentőségű változást hozott a főbányahatóság életében: az 1025/1955. (II. 20.) MT. határozat²¹⁴ Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség felállításáról rendelkezett:

²¹⁰ A körzeti bányaműszaki ellenőri intézmény kiépítésével lényegesen átalakult a bányahatóság felügyeleti feladatköre és létszámuk is az addigi 6–7 főről 20 főre meghaladóvá bővült. A körzeti bányaműszaki ellenőrökre vonatkozó követelmények a bányák szinte mindennapos és a legapróbb részletekre is kiterjedő ellenőrzésére irányultak, amelyet a felügyelőségek mérnökei – egyéb feladataik ellátása mellett – rendszeresen felülvizsgálni voltak kötelesek. Lásd a Nehézipari Minisztérium Bányaműszaki Főfelügyelőségének 470.142/1953. (VIII. 4.) utasítását a körzeti bányaműszaki felügyelők munkájának megszervezéséről (Izsó [2002] 29–30 p.).

²¹¹ Izsó (2002) II. k. 19 p.

²¹² Izsó (2002) II. k. 68–69 p.

²¹³ Izsó (2002) II. k. 34 p.

²¹⁴ Megjelent a Magyar Közlöny, 1955. 19. számában. Izsó (2002) II. k. 76 p.

„1. A Minisztertanács elrendeli, hogy a Szénbányászati Minisztérium keretében működő Bányaműszaki Főfelügyelőséget 1955. február 1-i hatállyal a Minisztertanács felügyelete alatt működő Országos Bányaműszaki Főfelügyelőségévé kell átszervezni.

2. Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség feladatköre a bányászatban (szén-, érc-, bauxit-, ásvány-, kőolaj-, földgáz- és kőbányászatban, valamint a mélyfúrásoknál) foglalkoztatott dolgozók biztonsága, a bányamunka üzemzavarmentes és biztonságos vitele, továbbá a hasznosítható ásványvagyon veszteségmentes kitermelése feletti felügyelet, valamint az ipari robbanóanyagok előállítása, forgalma és felhasználása tárgyában hozott 162/1951. (VIII. 28.) MT rendelettel a volt Nehézipari Minisztérium hatáskörébe utalt jogok és feladatok ellátása.

3. Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség feladatait vidéki székhelyeken működő kerületi bányaműszaki felügyelőségek, mint I. fokú bányaműszaki hatóságok útján látja el.

4. Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség vezetőjét és helyettesét a Minisztertanács nevezi ki.”

A főbányahatóság ezzel a minisztériumok szervezetétől független, a Minisztertanács felügyelete alá tartozó önálló országos főhatósággá vált. Létrehozásának egyik indoka az volt, hogy a bányahatóság olyan tevékenységeket felügyel, melyek ágazati irányítása több minisztériumnál összpontosul. A Nehézipari Minisztériumhoz tartozott a szén-, érc-, bauxit-, ásvány-, illetve a kőolaj- és földgázbányászat, de pl. a kő-, kavics-, homok- és agyagbányászatot folytató vállalatok irányítása már megoszlott az Építésügyi-, a Kohó- és Gépipari, valamint a Könnyűipari Minisztériumok között.

Az önállósodás másik indoka annak felismerése volt, hogy a bányahatóság ellenőrzései során csak akkor tudja kellő hatékonysággal megkövetelni a jogszabályi előírások betartását és végrehajtását, ha nem befolyásolják ebben rövidebb távlatú termelési és egyéb elvárások és érdekek.

Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség mellett egy másik országos hatáskörű szervet is létrehoztak, a Szénbányászati Minisztérium keretében működő Földtani Igazgatóságot, majd 1955. február 1-től az ásványi nyersanyagkutatás egységes irányítása és fejlesztése érdekében önálló Országos Földtani Főigazgatósággá szervezték át²¹⁵. Az ásványi nyersanyagok kutatása és bányászata felett ettől kezdve két önálló szerv, a földtani és a bányahatóság gyakorolt szakmai felügyeletet.

Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség első intézkedései között 1955. április 30-adiki keltezéssel a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek ügykezelési és

²¹⁵ Lásd az 1024/1955. (II. 20.) MT határozatot (Izsó [2002] II. k. 75–76 p.).

ügyintézési rendjét szabályozta²¹⁶, majd hamarosan kiadta első biztonsági szabályzatát, az Általános Robbantási Biztonsági Szabályzatot²¹⁷.

Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség 593/1958. sz. alatt 1958. március 6-án kisebb változtatásokkal újraszabályozta a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területét is²¹⁸.

A bányajogi szabályozás területén is komoly munkálatok kezdődtek, 1957-től ugyanis a Nehézipari Minisztérium és az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség megkezdte az első magyar bányatörvény megalkotásának előkészítését.

²¹⁶ Izsó (2002) II. k. 82–87 p.

²¹⁷ Lásd a 18.245/1955. OBF tájékoztatást az Általános Robbantási Biztonsági Szabályzat kiadása tárgyában, valamint a 209/1958. OBF utasítást a Szabályzat módosításáról (Izsó [2002] II. k. 120–124 p.)

²¹⁸ Izsó (2002) II. k. 131–132 p.

4. Az 1960. évi III. törvény hatálya alatt (1961–1992)

Az Országgyűlés 1960. december 1-jén fogadta el a bányászatról szóló 1960. évi III. törvényt, a Kormány pedig 1961. március 30-án a 9/1961. (III. 30.) Korm. sz. rendeletet²¹⁹, a bányatörvény végrehajtási rendeletét. Mindkettő 1961. július 1-től lépett hatályba.

A bányatörvény a bányahatóság szerteágazó jogkörét részben új tartalommal és rendkívül részletesen szabályozta. Legfontosabb tevékenységeként továbbra is a bányauzemek felett gyakorolt felügyeleti jogkört nevesítette, de ennek keretében a biztonságos üzemvitel, továbbá az élet- és egészségvédelem követelményeinek megtartása mellett az ásványi nyersanyagkészlet és bányavagyon, valamint a felszín megóvása, érdekében is a legszélesebb körben intézkedhetett.

A bányatörvény deklarálta, hogy ásványi nyersanyagot kitermelni csak bányatelken szabad. Ez a rendelkezés, tekintve, hogy a külfejtéses bányák túlnyomó többségére addig bányatelek nem lett megállapítva, rendkívül sok feladatot rótt a bányahatóságra²²⁰.

A főbányahatóság részére további jelentős szakmai feladatot adott a bányatörvény felhatalmazása alapján új bányabiztonsági szabályzatok készítése és a már meglévő szabályzatok korszerűsítése. E munka eredményeképpen 1961 és 1970 között több mint 30 szabályzat és utasítás került kiadásra.

Az Országos Földtani Főigazgatóság jogutódjaként az 1013/1964. (V. 4.) kormányhatározat 1964. július 1-től létrehozta a Központi Földtani Hivatalt. A Hivatal elnökének vezetésével két testület működött: a Földtani Tanács, valamint az Országos Ásványvagyon Bizottság²²¹. Emellett a Főigazgatóság elnöke felügyeletet gyakorolt a Magyar Állami Földtani Intézet, valamint a Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet felett is.

Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség elnöke 1968-ban részletesen szabályozta²²² a bányahatósági dolgozók részére előírt szakképesítést és gyakorlatot. Az utasítás szerint²²³:

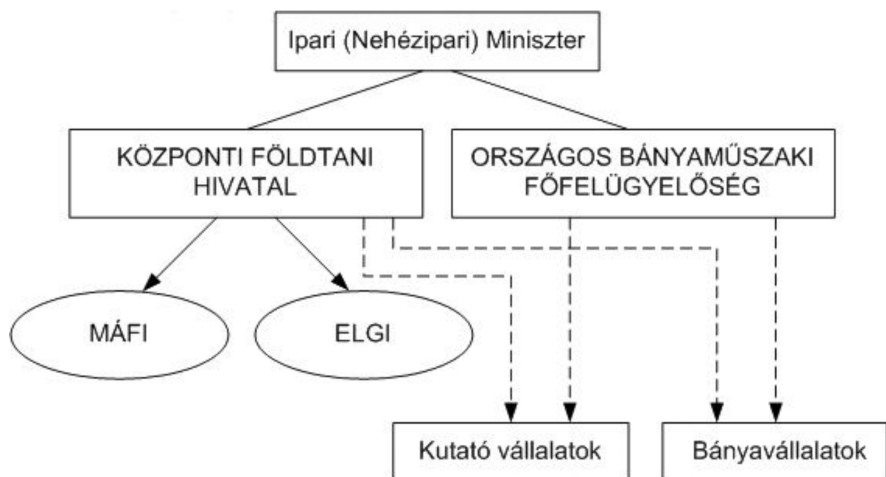
²¹⁹ Utóbb módosította a 14/1968. (III. 28.) Korm. sz. rendelet.

²²⁰ Lásd 1500/1962. (NIM. É. 18.) OBF sz. utasítást a bányatelkek megállapításáról és nyilvántartásáról, illetve az azt felváltó 9/1973. (NIM. É. 26.) OBF sz. szabályzatot. Megjegyzendő, hogy szövetkezetek által művelt bányák esetében a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek sokáig eltekinthettek a bányatelek megállapításának kötelezettségétől.

²²¹ Lásd a 2203/1955. (IX. 10.) MT határozat, valamint a 2204/1955. (IX. 10.) MT határozat rendelkezéseit.

²²² Lásd a 13/1968. (X. 21.) OBF. sz. utasítást.

²²³ Az idézet forrása: Tárkány Szűcs – Radnay – Kiss (1970) 119–120 p.

9. ábra. A földtani és bányahatóság kapcsolatrendszere (1965)

„a) bányahatóság vezető beosztású dolgozóinak (elnökhelyettes, igazgatási és műszaki osztályok vezetői, a KBF-ek vezetői és helyettesei) műszaki egyetemi (főiskolai) végzettséggel és legalább tízéves szakmai gyakorlattal,

b) az OBF műszaki beosztású dolgozóinak azonos végzettséggel és legalább ötéves szakmai gyakorlattal,

c) a KBF-ek műszaki beosztású dolgozóinak azonos végzettséggel és gyakorlattal,

d) a körzeti bányaiüzemi felügyelőknak azonos végzettséggel és legalább hároméves szakmai gyakorlattal, vagy technikus végzettség esetén ötéves szakmai gyakorlattal kell rendelkezniük.

... a műszaki dolgozók személyi ügyeinek elbírálása során előnyt kell biztosítani azoknak, akik állam- és jogtudományi végzettséget szereztek és idegennyelv-tudással rendelkeznek.”

Az új hatáskörök és követelmények jelentős változást eredményeztek a bányahatósági szervezet létszámában is. A 60-as években a bányahatóság összlétszáma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott, amely a gázenergiáról szóló törvény által meghatározott feladatok ellátásának biztosítására alkalmazott mérnökökkel 1971–72-ben érte el maximumát, a kb. 180 fős összlétszámot. Emellett a műszaki beosztású dolgozók belső megoszlásában is folyamatos változás volt tapasztalható. Amíg 1960-ban kerületi bányaműszaki felügyelőségek állományában a körzeti bányaműszaki felügyelők a műszaki létszám több mint 50%-át képviselték, addig ez az arány

az évtized végére 25%-ra csökkent. Ennek folyamányaként jelentősen nőtt a felsőfokú végzettségű dolgozók létszámaránya²²⁴.

Változott a kerületi bányaműszaki felügyelőségek száma és illeté-kessége is²²⁵, 1969. március 1-től ugyanis az alföldi kőolaj- és földgázbányászat jelentőségének megnövekedésére tekintettel megkezdte működését a Szolnoki Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség. Az utasítás szerint „a kerületi bányaműszaki felügyelőségek elnevezése, hatásköre és területi illetékessége a következő:

1. Budapesti Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség

a) Budapest főváros, Pest megye, továbbá

b) a kőolaj- és földgázkutatás, a kőolaj- és földgázbányászat, a geoszeizmi-kus kutatás, a nagy mélységű vízkutató mélyfúrások, a termál-, ásványvíz-, gyógyforrások tekintetében Budapest főváros, Pest megye, valamint a dunántúli megyék,

c) az országos kőolaj-, kőolajtermék- és gázszállító vezetékek tekintetében az egész ország területe;

2. a Miskolci Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Hajdú-Bihar megye, Szabolcs-Szatmár megye, valamint Debrecen és Miskolc megyei jogú városok területe;

3. a Pécsi Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Baranya megye, Tolna megye, Somogy megye és Pécs megyei jogú város területe;

4. a Salgótarjáni Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Heves megye és Nógrád megye területe;

5. a Szolnoki Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség

a) Bács-Kiskun megye, Békés megye, Szolnok megye, Csongrád megye és Szeged megyei jogú város,

b) a kőolaj- és földgázkutatás, a kőolaj- és földgáz-bányászat, a geoszeizmi-kus kutatás, a nagy mélységű vízkutató mélyfúrások, a termál-, ásványvíz-, gyógyforrások tekintetében – Budapest főváros és Pest megye kivételével – a Dunától keletre eső megyék területe;

6. a Tatabányai Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Győr-Sopron megye és – a dorogi járás kivételével – Komárom megye, továbbá Fejér megye bicskei járás területe;

7. a Veszprémi Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Fejér megye – a bicskei járás kivételével –, Vas megye, Veszprém megye és Zala megye területe;

²²⁴ Amíg 1960-ban a műszaki dolgozók mindössze 30%-a volt felsőfokú végzettségű, addig 1975-ben arányuk már 65%-ra változott.

²²⁵ Lásd az 1/1969. (NIM. É. 7.) OBF sz. utasítást a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének szabályozásáról. Módosította a 12/1970. (NIM. É. 20.) OBF utasítás, a 2/1978. (NIM. É. 23.) OBF utasítás, valamint a 6/1982. (Ip. K. 19.) OBF utasítás.

8. a Dorogi Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség Komárom megye dorogi járásának területe.”

A kerületi bányaműszaki felügyelőségek száma ezzel 8-ra növekedett.

10. ábra. Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek 1969-ben

A Dorogi Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség 1987. július 1-jén beolvadt a Tatabányai Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségbe²²⁶; majd 1990. január 1-től a Salgótarjáni Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség is beolvadt a miskolci Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségbe²²⁷. Utóbbi Felügyelőség illetékességi területe megosztásra került: Heves megye területe, valamint Nógrád megyéből a Nógrádi Szénbányák Vállalat üzemei a Miskolci, Nógrád megye egyéb területei a Budapesti Kerületi Bányaműszaki Felügyelőséghez kerültek.

A Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek száma így 6-ra csökkent: Budapest, Miskolc, Szolnok, Tatabánya, Veszprém és Pécs székhellyel.

Az 1980-as évek második felében megindult törvényalkotási munkálatok eredményeképpen sorra jelentek meg a gazdasági társaságokról²²⁸, a vállalatok átalakulásáról²²⁹, a koncesszióról²³⁰ stb. szóló új törvények, amelyek a bányászati jog addigi

²²⁶ Lásd az 5/1987. (Bh. É. 2.) OBF utasítást az illetékességi terület módosításáról. Módosította a 2/1988. (Bh. É. 3.) OBF utasítás.

²²⁷ Lásd a 63/1990. (III. 27.) MT. rendeletet. Hatályon kívül helyezte a 167/1994. (XII. 14.) kormányrendelet.

²²⁸ Lásd az 1988. évi VI. törvényt.

²²⁹ Lásd a 119/1991. (IX. 12.) kormányrendeletet és az 1992. évi LIV. törvényt.

²³⁰ Lásd az 1991. évi XVI. törvényt.

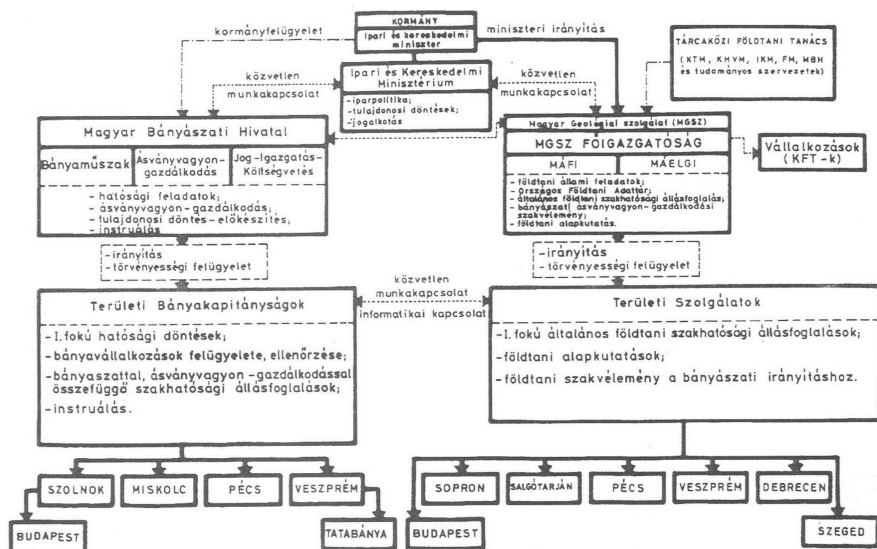
szigorú – csak állami és szövetkezeti gazdálkodó szervezetekre korlátozódó – értelmezését kitágították és lehetőséget biztosítottak arra, hogy meghatározott hatósági engedélyek birtokában magántőkéss gazdasági társaságok is bányászati jogot szerezzenek.

A bányaszabadság elvének e térhódítása szétfeszítette a bányatörvény szigorú szabályait és egyszersmind azok nagy részét elavulttá is tette. Szükségessé vált a bányászati tevékenységek végzésének vállalkozási alapokra helyezése, amely az 1960. évi III. törvény keretein belül már nem volt megoldható.

5. Az 1993. évi XLVIII. törvény hatálya alatt

A magyar bányahatóság történetének újabb állomása a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény 1993. június 12-diki hatályba lépésével kezdődött meg.

A bányatörvény úgy rendelkezett, hogy a bányászat szakigazgatási feladatait a földtani és bányászati igazgatás területén a továbbiakban két egymás mellé rendelt szakigazgatási szerv, a Magyar Bányászati Hivatal és a Magyar Geológiai Szolgálat látja el.

11. ábra. A bányászat irányítása és felügyelete 1993-tól²³¹

A Magyar Bányászati Hivatal a bányatörvény hatálybelépésével, az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség és területi szervei (a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek) általános jogutódjaként jött létre 1993. június 12-dikén. Központi hivatalként önálló feladattal és hatáskörrel rendelkező, önállóan gazdálkodó központi költségvetési szervként működött, irányítását a bányászati ügyekért felelős miniszter

²³¹ Forrás: Füst (1994)

látta el. A Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek a továbbiakban a Magyar Bányászati Hivatal területi szerveiként, visszanyerve régi megnevezésüket, bányakapitányságokként működtek tovább.

A Központi Földtani Hivatal általános jogutódjaként a földtani hatósági, állami földtani kutatási, szakhatósági, valamint az ásványvagyon gazdálkodással összefüggő feladatokat önálló költségvetési intézményként, 1993. október 15-től a Magyar Geológiai Szolgálat látta el²³², emellett az állami ásványi nyersanyag és geotermikus energiavagyon nyilvántartásainak vezetése is feladatát képezte.

A Magyar Geológiai Szolgálat keretében működött tovább – részben önálló gazdálkodású költségvetési kutatóintézetként – a Magyar Állami Földtani Intézet és a Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet. A Magyar Geológiai Szolgálat főigazgatója mellett véleményező, javaslattevő jogkörrel Földtani Tanács működött.

Ezen túlmenően a Magyar Geológiai Szolgálat területi hivatalokat is működtetett Budapesten, Debrecenben, Pécsen, Salgótarjánban, Sopronban, Szegeden és Veszprémben.

A felsorolt változásokon túlmenően a bányahatóság hatásköre is bővült és változott: a megszűnt Központi Földtani Hivaltól átvette az ásványvagyon gazdálkodási hatáskör gyakorlását és a bányászati kutatások felügyeletét, továbbá új elemként jelent meg feladatkörében a bányászati koncesszióval kapcsolatos döntéselőkészítési, valamint a bányajáradékkal kapcsolatos ellenőrzési, nyilvántartási feladat.

A bányakapitányságok nem sokáig működtek a kerületi bányaműszaki felügyelőségektől „örökölt” illetékességi területeken, ugyanis 1994. november 3-iki hatállyal a Budapesti és a Tatabányai Bányakapitányságok megszüntetésre kerültek és a Szolnoki, illetve a Veszprémi Bányakapitányságok kirendeltségeiként működtek tovább. Ez példa nélkül álló helyzetet teremtett a magyar közigazgatásban azzal, hogy a budapesti ügyfeleknek ügyeik személyes intézése érdekében vidékre kellett utazniuk.

A továbbiakban „*bányakapitányság működött*”²³³:

a) *Miskolci Bányakapitányság megnevezéssel Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közigazgatási területére;*

b) *Pécsi Bányakapitányság megnevezéssel Baranya, Tolna, Somogy és Zala megye*²³⁴ *közigazgatási területére;*

c) *Szolnoki Bányakapitányság megnevezéssel Budapest főváros, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megye, valamint Pest megye közigazgatási területére és*

²³² Lásd a 132/1993. (IX. 29.) kormányrendeletet a Magyar Geológiai Szolgálatról.

²³³ Lásd a 19/1994. (VIII. 5.) IKM rendeletet.

²³⁴ Zala megye közigazgatási területe a feladatok arányosabb megosztása érdekében ekkor került a Veszprémi Bányakapitányságtól a Pécsi Bányakapitánysághoz.

d) Veszprémi Bányakapitányság megnevezéssel Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megye közigazgatási területére kiterjedő illetékességi területtel.”

A változás folyományaként a szénhidrogén-kutatás, bányászat és föld alatti tárolás, valamint a szénhidrogén szállítóvezetékek felügyeletében a Budapesti és Szolnoki Bányakapitányság által gyakorolt „országos” illetékességek is megszűntek, a felügyeletet a továbbiakban az a bányakapitányság gyakorolta, amelynek illetékességi területén folyt a tevékenység, illetve volt megtalálható az adott létesítmény.

A Szolnoki Bányakapitányság Budapesti Kirendeltsége nem működött sokáig, 1995. december 7-i hatállyal megszüntették²³⁵. A Veszprémi Bányakapitányság Tatabányai Kirendeltsége még további két évig működött és csak 1997. december 9-iki hatállyal szűnt meg²³⁶.

A négy bányakapitánysággal történő működés 2007. január 1-ig tartott, ekkor ugyanis ötödikként újra létrehozták²³⁷ a Budapesti Bányakapitányságot, Budapest főváros és Pest megye területére kiterjedő illetékességgel.

További fontos változás volt, hogy a 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet a Magyar Geológiai Szolgálatot és a Szénbányászati Szerkezetátalakítási Központot 2006. december 31-i hatállyal megszüntette²³⁸. A Magyar Geológiai Szolgálat általános jogutódja az új nevet kapott Magyar Bányászati és Földtani Hivatal lett, a Magyar Állami Földtani Intézet és a Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet is a Hivatal keretében működött tovább. A Magyar Geológiai Szolgálat területi hivatalai közül a budapesti, pécsi és veszprémi beolvadt a Budapesti, Pécsi és Veszprémi Bányakapitányságokba, míg a többi területi hivatal ügyfélszolgálati irodaként működött tovább, a következők szerint²³⁹:

- a Miskolci Bányakapitányság Salgótarjáni és Debreceni Ügyfélszolgálati Irodáiként,

- a Szolnoki Bányakapitányság Szegedi Ügyfélszolgálati Irodájaként, valamint
- a Veszprémi Bányakapitányság Soproni Ügyfélszolgálati Irodájaként.

Az ügyfélszolgálati irodák közül a soproni, debreceni és a salgótarjáni irodák megszüntetése 2011-ben, a szegedi iroda megszüntetése pedig 2012-ben történt meg.

2011. októberében újabb változás következett²⁴⁰: Nógrád megye közigazgatási területe a Miskolci Bányakapitányságtól, Komárom-Esztergom megye közigazgatási

²³⁵ Lásd a 43/1995. (IX. 8.) IKM rendeletet.

²³⁶ Lásd a 48/1997. (IX. 10.) IKIM rendeletet.

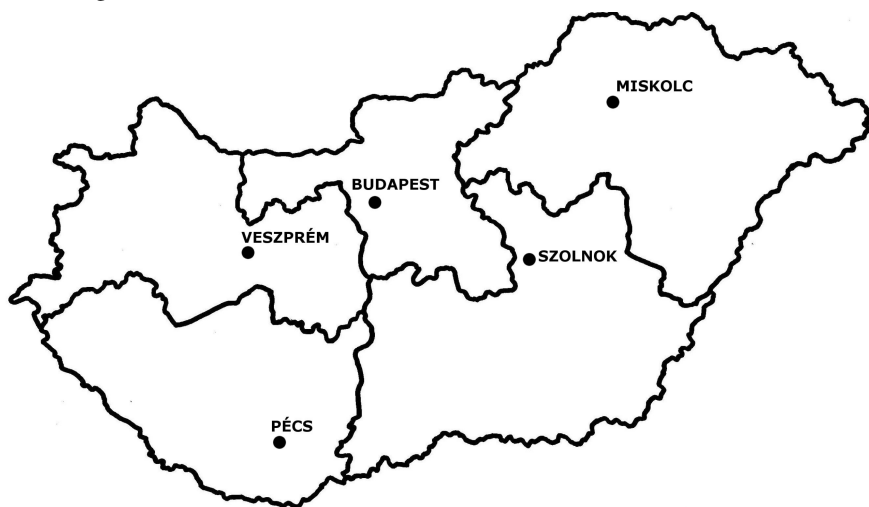
²³⁷ Lásd a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalról szóló 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet mellékletét.

²³⁸ Megszüntető okirata megjelent a Bányászati Közlöny 2007. évi 1. számában.

²³⁹ Lásd a 267/2006. (XII. 20.) kormányrendeletet és a 2/2007. (I. 17.) GKM utasítást a Magyar Bányászati és Földtani Hivatal Szervezeti és Működési Szabályzatáról.

²⁴⁰ Lásd a 195/2011. (IX. 22.) kormányrendeletet.

területe pedig a Veszprémi Bányakapitányságtól a Budapesti Bányakapitányság illetékességébe került.

12. ábra. A bányakapitányságok illetékessége 2011-től

A Kormány 2012. március 31-i hatállyal a Magyar Állami Földtani Intézetet megszüntette²⁴¹. Általános jogutódjaként feladatait a Magyar Állami Földtani Intézetből és a Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézetből újonnan létrehozott Magyar Földtani és Geofizikai Intézet látta el.

A Magyar Földtani és Geofizikai Intézet továbbra is a Magyar Bányászati és Földtani Hivatal intézményi keretében működött tovább.

A kormányzati döntések értelmében az államigazgatás új, leegyszerűsített és átlátható struktúrájának megvalósítása érdekében a közigazgatási szerveket a minisztériumok–kormányhivatalok–járási hivatalok háromszintű szervezetrendszerében egyesítették.

Ennek első lépéseként 2015. április 1-től egységes kormányhivatali struktúrát hoztak létre²⁴², melynek során a minisztériumok területi közigazgatási szerveit beintegrálták a kormányhivatalokba (és a járási hivatalokba).

Az intézkedés eredményeképpen a bányakapitányságok a székhelyük szerinti megyei kormányhivatalok szervezetébe integrálódtak a következők szerint²⁴³:

²⁴¹ Lásd a 320/2011. (XII. 27.) kormányrendeletet.

²⁴² Lásd a 66/2015. (III. 30.) kormányrendeletet.

²⁴³ Lásd a 7/2015. (III. 31.) MvM utasítást a fővárosi és megyei kormányhivatalok szervezeti és működési szabályzatáról.

a) a Budapesti Bányakapitányság a Pest Megyei Kormányhivatal Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztályának Bányászati Osztályaként;

b) a Miskolci Bányakapitányság a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztályának Bányászati Osztályaként;

c) a Pécsi Bányakapitányság a Baranya Megyei Kormányhivatal Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztályának Bányászati Osztályaként;

d) a Szolnoki Bányakapitányság a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kormányhivatal Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztályának Bányászati Osztályaként;

e) a Veszprémi Bányakapitányság pedig a Veszprém Megyei Kormányhivatal Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztályának Bányászati Osztályaként

működött tovább, a 2011 óta érvényes illetékességi területek megtartásával.

A Bányászati Osztályok személyi összetétele néhány változást leszámítva túlnyomó részt azonos maradt a volt bányakapitányságok személyzetével.

A Magyar Bányászati és Földtani Hivatal továbbra is önálló hatáskörrel rendelkező központi hivatal maradt, amely azonban ezután már a Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest és Veszprém Megyei Kormányhivatalokkal együtt látta el az állam bányászati és földtani feladatait²⁴⁴.

2015-ben és 2016-ban újabb kormányzati döntések²⁴⁵ születtek arról, hogy a kormányhivatalok központi hivatalainak felülvizsgálatát követően a járási (fővárosi kerületi) hivatalok megerősítésével a közigazgatási hatáskörök túlnyomó többségének ellátását a járási (fővárosi kerületi) hivatalokhoz kell delegálni.

Ennek következtében a megyei kormányhivatalok műszaki engedélyezési és fogyasztóvédelmi főosztályai megszüntetésre kerültek, mert a szervezeti egységükbe tartozó osztályok többsége a járási hivatalokhoz került áthelyezésre. A bányászati osztályokat több megyére kiterjedő illetékességi területekre tekintettel nem kívánták a járási hivatalokba integrálni, helyüket továbbra is a kormányhivatalok központi hivatalain belül jelölték²⁴⁶ ki az alábbiak szerint:

a) a Baranya Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztályának Bányászati Osztályaként;

²⁴⁴ Lásd a 254/2015. (IX. 10.) kormányrendelet és 409/2015. (XII. 15) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalról szóló 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet módosításáról.

²⁴⁵ Lásd az 1959/2015. (XII. 23.) kormányhatározat, a 2016. évi CIV. törvény, a 379/2016. (XII. 2.) kormányrendelet, a 473/2016. (XII. 27.) kormányrendelet és a 171/2017. (VI. 29.) kormányrendelet előírásait.

²⁴⁶ Lásd a 34/2017. (IX. 5.) MvM utasítást.

b) a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztályának Bányászati Osztályaként;

c) a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztályának Bányászati Osztályaként;

d) a Pest Megyei Kormányhivatal Bányafelügyeleti Főosztályaként és

e) a Veszprém Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztályának Bányászati Osztályaként.

A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2016-ban új fejlesztési koncepciót készített a bányászati igazgatás területére. Ennek eredményeképpen 2017. július 1-ével a Magyar Földtani és Geofizikai Intézetet megszüntették. Jogutódjaként a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalt jelölték ki, azzal, hogy megnevezése Magyar Bányászati és Földtani Szolgálatra változott²⁴⁷.

A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat változatlanul a bányászati ügyekért felelős miniszter által irányított, központi hivatalként működő központi költségvetési szerv. A kormányhivatalok bányafelügyeleti hatáskörébe tartozó közigazgatási hatósági eljárásokban, a fellebbezés elbírálására jogosult hatóság feladatait a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat gyakorolja.

A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat bányafelügyeleti és állami földtani feladatai körébe tartozó hatósági ügyekben országos illetékességgel jár el és döntése kizárólag közigazgatási perben támadható meg.

Ezzel elérkeztünk a jelenbe, így a bányahatóság magyarországi történetének bemutatása e munka keretein belül nem folytatható. A történet több mint hét évszázadot ölelt fel és ennek során hosszú út vezetett a tárnokmestertől a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálatig, illetve a bányavárosok bányamestereitől a Kormányhivatalok Bányászati Osztályaiig.

²⁴⁷ Lásd az 1312/2016. (VI. 13.) kormányhatározatot, illetve a 161/2017. (VI. 28.) kormányrendeletet.

I. sz. függelék

A bányahatóság feladat- és hatásköre

A bányahatóság történetét taglaló munka nem lehetne teljes, ha nem kísérelném meg felvázolni a bányahatóság feladat- és hatáskörének történelmi fejlődését. Tekintsük hát át az eddig alkalmazott módszer segítségével, azaz a korabeli jogszabályokra épülő tallózással vázlatosan a legfontosabb feladat- és hatásköröket, ezek közül elsőként – kiemelt történelmi jelentőségére tekintettel – az adományozás és a bányatelek jogintézményét.

1. Az adományozási eljárás és a bányatelek

A legkorábbi bányahatósági jogkör a bányászati jogosultságok adományozása és az azok terjedelmét lehatároló bányatelkek megállapítása és kitézése volt, amint az már legrégebbi bányajogi előírásgyűjteményünkéből, Selmechánya bányarendtartásából²⁴⁸ is megállapítható.

Egy újonnan felfedezett ércelőfordulás művelését általában a kibúvás vagy a telér első sikeres feltárása mentén több ponton, de egymás közelében többen is megkezdték. Ez csakhamar összetűzésekre és jogvitákra adott alkalmat a felek között, hiszen egymással versengve igyekeztek az előfordulást a lehető legkisebb munkai-génnyel, ugyanakkor minél nagyobb mértékben a maguk hasznára kitermelni, illetve a telér ércekben legdúsabb részeit magukénak tudni. A jogviták elkerülése leghatékonyabb módjának az mutatkozott, ha minden bányamű, illetve bányajogosítvány terjedelmét egységes elvek és módszerek szerint határozták meg. Ezek érvényesítésére szolgált az adományozás jogintézménye.

Az adományozás egysége a bányamérték²⁴⁹ – egy a külszínen meghatározott terjedelemmel bíró, derékszögű négyszög alakú terület – volt, melynek oldalai mentén állított függőleges vagy a telér dőlésének megfelelő ferde síkok határolták le a föld alatt az adományos jogosultságának fizikai kiterjedését. Az így meghatározott teret általában végtelen mélységig (és magasságig) adományozták, de ez utóbbi jogosult-

²⁴⁸ Forrása: SJK (2009)

²⁴⁹ A német nyelvű források mass, grubenmass néven említik, későbbiekben a feld (mező), feldmass elnevezést is használták.

ság természetesen csak elvi jelentőséggel bírt, hiszen a korabeli bányaművelési technika, a bányatérsegekben összegyűlő víz, illetve a friss levegő hiánya a mélység felé erősen korlátozták a bányák művelésének lehetséges terjedelmét.

A bányamértékek négyzet²⁵⁰ vagy téglalap²⁵¹ alakúak voltak. A négyzetes mezőket általában akkor alkalmazták, ha a telér (telep) dőlése a 15°-ot nem haladta meg, ennél meredekebb telérek esetén a telér hosszában mérték ki a nyújtott bányamértéket. A bányamértéken belül a jogosított rendszerint a telérben (telepben), valamint telér fedűjében²⁵² és fekűjében²⁵³ minden ásványelőfordulást kiaknázhattak.

A legkorábbi bányarendtartások szerint a négyzet alakú bányamértékek egy-egy oldalának hosszúsága 7 bányaöl volt. Ez az alpméret a célszerűségi okokon túl²⁵⁴ bizonyára a mélyen vallásos bányászok hiedelemvilágának is megfelelt, a hetes szám ugyanis a biblia szerint a tökéletesség és a teljesség száma volt. A téglalap alakú bányatelkek hosszabbik oldalát általában a 7 bányaölnyi alpmérték többszörözésével határozták meg.

Természetesen egy személy részére nem csupán egy, hanem több bányamérték is adományozható volt. Az azonos bányavállalkozó, illetve bányavállalkozás által birtokolt egymással határos bányamértékek összességét nevezték bányateleknek (grubenfeld), illetve bányahatárnak (grubenmass).

Előfordult az is, hogy a telér mentén kimért bányamértékek között vagy valamilyen természetes akadály (folyóvíz, szikla kiszögellés vagy a telér futását megszakító vetődés) mellett már nem maradt hely egy egész bányamérték kimérésére. Ezt a szabálytalan alakú és csonka bányamértéket nevezték határköznek (überschar). A határközök a jogosultság tartalma tekintetében nem különböztek a normál méretű bányamértéktől, azokkal együtt képeztek bányatelket.

Az új telérek vagy érctestek felfedezését a bányamesternek kellett bejelenteni és „három márkányi ezüst”-érc (az ún. jelkő) bemutatásával előtte kellett a telér megtalálását bizonyítani. A bányamester az adományozás iránti kérelem szóbeli előterjesztését követően a helyszínen kitűzte a kérelmező bányatelkét és szigorúan kötött eljárásrend keretében lefolytatta az adományozási eljárást. Ennek legősibb, ünnepélyes keretek között zajló formális eljárását Georgius Agricola leírásából²⁵⁵ ismerjük.

²⁵⁰ Geviertes Feld, keretes mező, négyzetes mező, egyszerű bányamérték.

²⁵¹ Gestrecktes Feld, nyújtott mező, amelyet két vagy több négyzetes bányamérték egy sorba helyezésével alakítottak ki. A nyújtott mező nem volt azonos a kettős bányamértékkel (doppelmass), amely két nyújtott és egymással hosszabbik oldaluk mentén érintkező bányamértékből állt.

²⁵² Fedű (fedő): a telér vagy telep felett a földfelszín felé eső köztertegek neve.

²⁵³ Fekű (fekvő): a telér vagy telep alatt a mélység felé eső köztertegek neve.

²⁵⁴ A vékony telérek átlagos vastagsága Agricola szerint néhány ujjnyi volt, a fél lábtól néhány ölgig terjedő szélességű teléreket már vastag telérnek nevezték. Emiatt a 7 bányaöl széles bányamérték általában alkalmas volt arra, hogy az érctelepülést teljes szélességében lefedje.

²⁵⁵ Agricola (1556.) IV. könyv, 106–107 p.

„Amint az érckutató telért talált, ezt a bányamesternek és a tizedszedőnek bejelentette, akik vagy személyesen mentek ki a városból a hegyre, vagy pedig legalább két megbízható és szavahihető férfiút küldtek az érctartalmú telér megtekintésére. Ha a telért a határok²⁵⁶ kimérésére érdemesnek találták, a bányamester egy meghatározott napon újra kiment és az illető telér első felfedezőjéhez a következő kérdéseket intézte:

„Melyik a te teléred? Melyik az ércekben gazdag telér?”

Az igénylő erre ujjával a maga telérére és bányájára mutatott. Ekkor a bányamester felszólította, hogy lépjen a felvonó vitla tengelyére, és jobbjának két ujját fejére téve, érthető hangon mondja el az esküt: „Esküszöm az Istenre és összes szentjeire, és tanukul hívom őket, hogy ez a telér az enyém, s ha nem az enyém volna, akkor se fejem, se kezem soha többé ne szolgáljon engem!”

Ezután a bányamester, a vitla tengelyének közepéből kiindulva, egy zsinórral megkezdte a telér mentén a bányatelek kimérését...”

A felkérés (az ún. *Muthung*) a legősibb szokásjogi szabályozástól kezdve egészen a XIX. századi modern európai bányatörvények megalkotásáig²⁵⁷ a bányatulajdon keletkezésének alapintézménye volt. Idővel szóbeli előterjesztésből írásban előterjesztett kérvény benyújtására változott, de az adományozási eljárás lényegét tekintve hosszú időn át nem módosult: a bányamester a helyszínen kijelölte a kizárólagos bányászati jogosultság felszíni határait, kiállította az adományozási okmányt és az adományozás tényét, illetve az adományozott bányatulajdon jellemzőit bevezette a közhitelű nyilvántartásként szolgáló ún. Bányakönyvbe (*Bergbuch*)²⁵⁸.

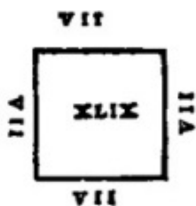
A korabeli bányamértékek első összefoglalását ugyancsak Georgius Agricola művében²⁵⁹ találjuk.

²⁵⁶ Értsd: a bányászati jogosultság terjedelme, a bányatelek felszíni határai.

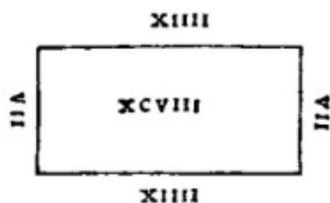
²⁵⁷ Utóbbiak a *Muthung* jogintézményét már nem alkalmazták és a felkéréshez tartozó cselekményeket részint szabad kutatással alakították, részint a bányaadományozás előkészítésének köréhez csatolták. A bányaadományozását a modern bányatörvények szerint is kérelmezni kellett, azonban az ahhoz való jogot nem önmagában a feltalálás ténye adta meg, hanem az elsőbbségi és kizárási jogot a szabad (kizárólagos) kutatási jogosítvány alapította.

²⁵⁸ A *Bergbuch* vezetését ugyan csak az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás tette kötelezővé, de a bányahatósági nyilvántartás ettől sokkal régebbi eredetű.

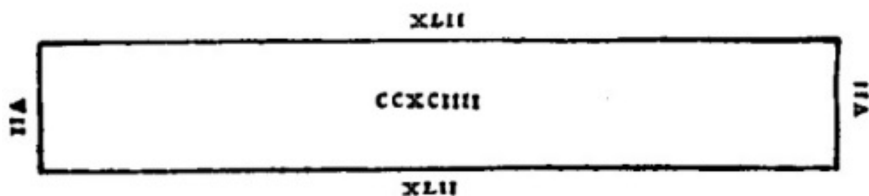
²⁵⁹ Lásd: Agricola (1556.) IV. könyv, 104–105 p. Az Agricola által leírtak a magyarországi bányavárosok területén adományozott bányatelkekre (bányamértékekre) is igazak voltak. Méretbeli eltéréseket legfeljebb a helyben alkalmazott bányaöl hossza okozott. Magyarországon az alsó- és felső-magyarországi bányavidéken 1 bányaöl kb. 2,022 m, Erdélyben és a szatmári bányavidéken pedig kb. 1,75 m hosszúságú volt. A legkorábban alkalmazott bányamértékek a külszínen kimért 7×7 bányaöl területű, négyzet alakú ún. egyszerű bányamértékek voltak, a kettős bányamértékek pedig 7×14 bányaöl területű, téglalap alakú területek voltak. Leggyakrabban 2 kettős bányamérték adományozása történt egy eljárásban, így általában 7×28 bányaöl területű bányatelkek kerültek kitűzésre a telér mentén. A bányatelkek között különleges jelentősége volt az ún. „lelbánya” bányatelkének. Aki elsőként fedezett fel egy új érctelért, az a szokásos bányatelek területénél nagyobb (három kettős bányamérték területű) lelbánya bányatelkének adományozására szerzett jogosultságot.

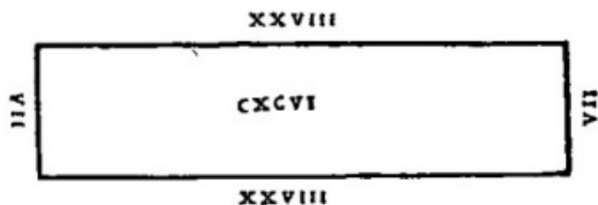
36. ábra. Négyzetes bányatelek vagy bányamérték

37. ábra. Hosszú, téglalap alakú bányatelek, kettős bányamérték

38. ábra. A lelbánya alakja

39. ábra. A közönséges bányatelek alakja

13. ábra. Bányatelkek G. Agricola „De re metallica” c. művében

A bányamértékek meghatározásának legáltalánosabban használt mértékegysége a bányaöl (bergklafter vagy lachter, illetve latinul orgya) és a kötél²⁶⁰ (lehen, funiculus) volt.

²⁶⁰ A lehen szót többen láncnak vagy zsinórnak is fordították, sőt Péch Antal magát az adomány fogalmát is azonosította ezzel a kifejezéssel.

A bányáol esetében egy emberi lépték – Agricola szerint a kiterjesztett két kar és a felsőtest együttes hosszúsága – vált mértékegységgé, a kötél viszont, amint az a korabeli bányarendtartások fogalmazásából is kitűnik, az esetek többségében területmérték volt²⁶¹. A kora középkorban 1 öl 6 lábat tett ki.

A selmeci bányajog szerint „*Tudnivaló, hogy a mi városunk bányáole három rőfnyi és hogy hét bányáol kitesz egy lehent.*” Hosszmértékként a 7 öl hosszúságú selmeci lehen 14,15 m-nek, területmértékként ugyanakkor 200,08 m²-nek felelt meg.

A művelési mélység megnövelésének lehetőségét az ún. altárók szolgálták, amelyek a művelt bányák alatt kerültek kihajtásra és emiatt alkalmasak voltak az azokban felgyülemlett bányavizek levezetésére és az áthúzó szellőztetés megteremtésére. Ezekre a bányamester önálló altárójogot²⁶² adományozott.

A XVI. századtól kezdve a lelbánya bányatelke három, minden egyéb bányatelek pedig két kettős bányamértékből állt. A bányatelek szélességének fele a fekübe, másik fele a fedübe esett. A vizsályok elkerülése érdekében a bányatelkek sarokpontjait határkövekkel vagy karókkal, cövekekkel jelölték meg.

A régi adománylevelekben a bányát általában a birtokosáról nevezték el, ha a birtokos személye változott, akkor a bánya neve is követte ezt. Csak jóval későbbi eredetű, hogy a bánya nevét már nem változtatták, de az adománylevelek még sokáig nem rögzítették annak a helységnek a nevét sem, melynek területén az adomány található. Emiatt a régi adományok sorsa nehezen követhető a fennmaradt adásvételi szerződések és más okmányok alapján.

Az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás V. cikkelye a következőképpen szabályozta a bányamértékeket. Az 1. § úgy rendelkezett, hogy „*jelen bányarendtartásunk keltétől kezdve ... az aknaszáj közepétől számítva 4 lehent vagy bányaadományt, azaz 28 bányáolet*“ kell kimérni a közet esése szerint. „*A felszín és a tárna között a függőőn szerint minden tárnának 3 lehent, a lelbányának azonban 1 lehennel vagy bányaadománnyal többet kell mérni. Ahol a felmérés a külszínen fordul, ott egy határkövet kell leverni.*“

A bányaművelési technológiák fejlődése az alkalmazott bánya-mértékek módosítását eredményezte.

Az udvari kamara pl. 1764. december 31-én dekrétumot²⁶³ intézett a bánáti bányagazgatósághoz, melyben elrendelte, hogy „... az aranybányák adományozásánál

²⁶¹ Ekkor 1 lehen a bányamérték 7×7 öl alapterületét jelentette.

²⁶² Aki vállalkozott arra, hogy a művelt bányák alatti térrészben, meddő közetben egy altárót (örökös táró) hajtson, az különleges jogosultságokat kapott. Ezek egyike volt az ún. táróheted (minden termelt érc hetedrész), amely az altáró tulajdonosának mindazon bányaművek által fizetendő illeték volt, melyeknek segítségére volt a szellőztetésben és a víztelenítésben.

²⁶³ Schmidt (1834) XII. k. 102 p.

a bányamérték csapásirányban az addigi kétszeresére, azaz 196 bányaöltre emelhető.” 1768. március 14-én kelt dekrétumában²⁶⁴ ennek megfelelően módosította az erdélyi bányaadományozásokra vonatkozó szabályozást is.

Az udvari kamara 1792. február 15-én dekrétumot²⁶⁵ intézett minden főbányahivatalhoz, melyben új bányamértékek alkalmazását rendelte el. A dekrétum szerint *„a selmeci és nagybányai kerületben a bányaigénylőknek a telér csapásirányában 1 bányatelekként hosszúságban 224 bányaöl, szélességben pedig a telér közepétől számítva jobbra és balra 28-28 bányaöl, összesen tehát 12 544 négyzetöl mérendő ki.”*

A XVIII. század második felében és a XIX. század fordulóján az adományozási eljárás és a bányatelkek megállapítása, illetve kitűzés rendjének egységesítése érdekében is született jó néhány főhatósági utasítás. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

- dekrétum az adományozható bányatelkek nagyságáról, a bányakönyvek vezetéséről, valamint a Miksa-féle bányarendtartás alkalmazásáról Erdélyben (1771)²⁶⁶;

- utasítás a bányaperek során a bányatelekhatárok kimérésére és nyilvántartására Felső-Magyarországon, az Alsó-Magyarországon alkalmazott előírások betartásával (1776)²⁶⁷;

- utasítás a bányatelkek felmérésének bányabírószági bányamérővel történő végzésére (1788)²⁶⁸;

- dekrétum a salakhányók adományozásának szabályozásáról (1788)²⁶⁹;

- utasítás arra vonatkozóan, hogy a bányahatóságok az adománylevélben, illetve a bányatelekkönyvben mindig pontosan tüntessék fel, hogy szabályos egész vagy osztott bányatelek adományozása történt-e (1792)²⁷⁰;

- a selmeci Bányabírószág utasítása, hogy a régebben adományozott bányatelkek méreteit utóbb önkényesen ne változtassa meg (1792)²⁷¹;

- rendelet a bányatelkek sarokpontjainak a felszínen történő kicövekelésének szabályairól (1794)²⁷²;

- a Szomolnoki Főhivatal utasítása, hogy a bányahatóság az adománylevelekben tüntesse fel a bányatelek pontos leírását és méreteit (1797)²⁷³;

²⁶⁴ Schmidt (1834) XIII. k. 65 p.

²⁶⁵ Schmidt (1834) XVIII. k. 337 p.

²⁶⁶ Schmidt (1834) XIII. k. 319 p.

²⁶⁷ Schmidt (1834) XIV. k. 74 p.

²⁶⁸ Schmidt (1834) XVII. k. 429 p.

²⁶⁹ Schmidt (1834) XVIII. k. 1 p.

²⁷⁰ Schmidt (1834) XVIII. k. 343 p.

²⁷¹ Schmidt (1834) XVIII. k. 362 p.

²⁷² Schmidt (1834) XVIII. k. 525 p.

²⁷³ Schmidt (1834) XIX. k. 169 p.

– utasítás a korábban adományozott bányamértékek (bányatelkek) utólagos ki-cövekelésére (1798)²⁷⁴;

– a Nagybányai Főhivatal utasítása, hogy ugyanazon bányakerületben több bányatelekeknek ne adjon azonos nevet (1800)²⁷⁵;

– a Szomolnoki Főhivatal utasítása, hogy póttelkeket csak abban az esetben adományozzon, ha a korábban adományozott bányatelekek leművelése már a telekhatárhoz közelít (1802)²⁷⁶.

Az 1854. évi általános bányatörvény 34. §-a szerint egy feltárással rendszerint egy bányamérték volt adományozható, köszénnél pedig két egymást leghosszabb oldalával érintő bányamértékre, azaz egy kettős bányamértékre vonatkozott az adományozás. Egy bányamérték változatlanul 12 544 négyszögöl (45 116,4 m²) volt.

A bányászatról szóló 1960. évi III. törvény meghatározó újítása volt, hogy a bányatelkek megállapítása során szakított a bányamértékekből és határközökből álló bányatelkek fektetésének sok évszázados gyakorlatával. Ehelyett a bányatelket a földkéregben kijelölt, az ásványi nyersanyag-előfordulás határaihoz igazodóan a felszínen sarokpontokat összekötő egyenesek által meghatározott függőleges síkok, továbbá vízszintes alap és fedőlap által lehatárolt térrészeként szabályozta.

A bányatelkek megállapítása a mai napig ezen elv szerint történik.

2. Az egyéb bányahatósági jogkörök fejlődése

Az adományozás és bányatelekek megállapítás szabályainak részletesebb ismertetését követően vázlatosan tekintsük át a legfontosabb bányahatósági hatáskörök bővülését is. Az alábbi összeállítás a kezdetektől egészen 1955-ig²⁷⁷ igyekszik bemutatni a fejlődés fontosabb állomásait.

A XIII. századi eredetű selmeci bányajog a bányászati jog adományozásán kívül a bányahatóság, azaz a helyi bányamester számos egyéb feladatát is meghatározta. Ezek között a legfontosabbak a következők voltak:

1. az ún. elsőbbségi jogosultság (Alter im Felde)²⁷⁸ ősi bányajogi jogelvének érvényesítése az ugyanazon ércfelért kutatók és művelők között;

²⁷⁴ Schmidt (1834) XIX. k. 238 p.

²⁷⁵ Schmidt (1834) XIX. k. 332 p.

²⁷⁶ Schmidt (1834) XIX. k. 379 p.

²⁷⁷ Azért választottam önkényesen az 1955-ös „záró”-dátumot, mert az Országos Bányaműszaki Felügyelettség megalakulását követően a bányahatósági hatáskörök bővülése a jogszabályokban és a szakirodalomban könnyen és egyértelműen nyomon követhető, így azok ismertetésétől itt és most eltekinthetek.

²⁷⁸ A régebbi jogosultságot a később szerzett bányászati jogok nem korlátozhatták, az első eredményes kutató mindenki mást megelőzően volt jogosult bányatelekek adományozását kérni.

2. a bányaművelési kötelezettség teljesítésének ellenőrzése, illetve a bányászati jog elvonása a kötelezettség elmulasztása esetén;

3. az elhagyott aknák és tárók bányászati jogának újraadományozása;

4. társas bányavállalkozások esetében az egyes bányarészesek bányászati jogosultságainak megállapítása, a bányarészesek között felmerülő jogviták peren kívül történő elbírálása (pl. egyezség jóváhagyása);

5. a bányászati jogosultságok térbeli kiterjedésének meghatározása két szomszédos bányamű között és a határ kitűzése a felszínen és a föld alatt;

6. a bányaművek időztetésének (szüneteltetésének) ellenőrzése, jogsértés esetén a bányászati jog elvonása és újra adományozása.

A Gölnicbánya 1500. évi bányarendtartásához csatolt és az 1.2. fejezetben már idézett utasítás a felsoroltakon túl a bányamester következő bányahatósági jogköreit rögzíti:

1. nyilvántartás vezetése, amelynek bejegyzései bizonyító erejűek az adományozás körülményeire nézve;

2. rendszeres bányajárások tartása, melyek során köteles ellenőrizni, hogy „*mindenki a sajátjában dolgozik-e, ahogy a törvény ezt előírja*”;

3. a bányatársak közötti vitás kérdések és a bányamunkások bérvitájának elbírálása;

4. a kitermelt ércet „*hígításának*”, azaz a termelt érc mennyiségének az ércminőség lerontásával történő megnövelésének megakadályozása.

I. Ferdinánd király a Fugger Bankházzal 1541. február 18-án megkötött, a besztecebányai rézművekre vonatkozó szerződése²⁷⁹ ugyancsak szükségesnek tartotta rögzíteni a bányamester legfontosabb jogköreit. A szerződés szerint:

„*A bérlő sajátjaként használhatja e műveket, de csak a király által kinevezett bányamester tanácsait, illetve a részére adott utasításokban foglaltakat megtartva. Fugger és tisztviselői kötelesek a királyi bányamester utasításait követni. E célból a bányamester részére adott utasítások egy példányát a bérlő is megkapja.*

A bányák bejárása – különösen a bányamesternek – mindig megengedett ... A bérlőnek jogában áll a bányák üzemét szabályozni, de a bányamester felügyeleti jogkörét ez nem csorbíthatja.

Új kohó a bányamester engedélyével létesíthető és régi kohó is csak az ő engedélye alapján hagyható fel.”

II. Miksa 1565. március 16-diki keltezésű instrukciói²⁸⁰ az úrvölgyi rézbányák királyi bányamestere részére a következő fontosabb feladatokat határozták meg:

²⁷⁹ Péch (1884) I. k. 184–185 p.

²⁸⁰ Schmidt (1834) II. k. 8–11 p., Péch (1884) I. k. 246–247 p.

„A bányamester Úrvölgyön lakjon és gondosan ügyeljen arra, hogy a többi tiszt és altiszt, valamint a munkások pontosan teljesítsék kötelezettségeiket.

A bányamester köteles minden bérszak alatt legalább kétszer bejárni a bányákat. Az ércelőjövetelből rendszeresen próbát vétesse.

A beszercebányai felső kamaraházban egy szoba álljon a bányamester rendelkezésére, hogy minden héten szombaton bemehessen a prefektusnak jelentést tenni és csak vasárnap – feladatai elvégzésével – utazzon haza.”

Az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás a csatolt felvilágosító szabályokkal együtt a korábbi bányajogi kódexekhez képest már sokkal részletesebben szabályozta a bányamesterek (bányabírók) hatáskörét. Nem csoda, hiszen terjedelme nyomtatásban meghaladta a 230 oldalt²⁸¹. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

II. cikkely 1. § Ha valaki királyságunkban, Magyarországon bányát akar bérelni, nyitni vagy művelni, annak azt előzőleg bányamesterüinknél vagy bányabíráinknál (amint azt egyes helyeken nevezik) fel kell kérni.

4. § Ha új bányákat nyitnak, felkérnek, illetőleg ilyeneket nyitni óhajtanak, ott bányamestereink, bányabíráink és esküdt bánya-tisztjeink ... egy bányamértékre a bánya szempontjából legjobbnak találtnak és határoznak, ahhoz ugyanazon helyen és bányában a jövőben is ragaszkodjanak és kétféle mértéket ne engedélyezzenek. Ezt jövőendő emlékezetül a bányabírósági könyvbe minden alkalommal vezessék be.

VII. cikkely 9. § Óhajtuk, hogy minden bányajelet, melyet a bányamester, bányabíró vagy más hatósági emberek helyeztek el ... a bányamesternél, vagy bányabírónál minden szükséges adatával jegyezzenek be egy külön könyvbe. Ezzel kívánjuk megakadályozni, hogy a bányajeleket megváltoztassák vagy eltüntessék.

11. § Bányamestereinknek, bányabíráinknak és bányamérőinknek ... joguk van ahhoz, hogy ha valahol áttörésről, lyukasztásról²⁸² vagy a bányatérségekben és épületekben bárhol bekövetkező kárról értesülnek, és sürgős közbelépésre van szükség, akkor jelen rendtartásunk értelmében bármelyik bányába leszállhassanak és ott intézkedhessenek.

XVIII. cikkely 1. § Óhajtuk, hogy bányamestereink, bányabíráink és esküdtjeink hathatente egyszer menjenek le a bányákba, vizsgálják meg a kiválogatott ércet, állapítsák meg a hiányosságokat és szükségleteket, derítsék ki a csalásokat és más

²⁸¹ Schmidt (1834) II. k. 224–457 p.

²⁸² Minden adományozott bányatelken önálló bánya (táró és/vagy akna) üzemelt. Két szomszédos bányamű önkényes összelyukasztását az előírások tiltották, de a bányabirtokosok is óvakodtak ettől, a jogviták elkerülése miatt. A Miksa-féle bányarendtartás is úgy rendelkezett, hogy az adományosok „maradjanak meg adományukban, mértékiükben és határaikban, továbbá a belőlük fakadó jogaikban”. Összelyukasztásra általában csak akkor került sor, ha mindkét bányamű a bányatelek közös határán fejtette az ércet, illetve a birtokosok ebben megegyeztek. Ezeket a bányatelkeket utóbb gyakran egyesítették.

hamisságokat. Nézzék meg alaposan a meddőhányókat is és változtassák vagy szüntessék meg mindazt, ami számunkra és a közös bányaugyra nézve káros vagy hátrányos.

XXVI. cikkely 1. § Minden bányabirtok- és jogügyre vonatkozó határozatot, ítéletet, szerződést, döntést és adásvételi megállapodást, melyek a jövőben, bányavárosainkban történnek vagy kibocsátatnak, bányamesterünk vagy bányabíránk és a bányabírószági írnok által, az érintett felek vagy képviselőik jelenlétében úgy, ahogy megtörténtek, rendszeren és rendszeresen be kell vezetni a bányabírószág jegyzőkönyvébe ... Minden könyv, ami a bányákra és a bányabírószágra vonatkozik, legyen a bányamesternél vagy bányabírónál gondos őrizet és zár alatt.

Magyarázatok a Körmöcbánya és Újbánya városokban használt régi bányarendtartáshoz:

II. cikkely 2. § A bányamester „ha csak más fontos okok nem gátolják, hetenként vagy legalább minden 14 napban tartson szemlét a bányákban, zúzdákban és malmodokban, hogy a munkások szorgalmasabban dolgozzanak, és jelenléte félelemmel töltse el őket”.

„XVII. cikkely 1. § A bányamester gondosan ügyeljen arra, hogy a külszínen gépeket vagy vitlát önkényesen le ne szereljenek. Ha azonban az illetőnek már nincs több vájnívalója a mélyben, akkor a lebontást és áthelyezést a bányamester engedélyével elvégezheti.

XIX. cikkely 1. § Minden bányamester tartson egy szabályszerű bányakönyvet. Ebbe jegyezzék fel az összes felkért és adományozott turzásokat és bányatelkeket. Tüntessék fel azok adományozásának pontos idejét és helyét, hogy megelőzzék a viszálykodásokat. Írják bele a bányapolgárok között létrejött és bejelentett valamennyi szerződést és megállapodást is.”

Magyarázatok a Selmecebánya, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya városok által használt régi bányarendtartáshoz:

„I. cikkely 1. § A bányamester kötelessége, hogy híven és gondosan felügyeljen minden bányára és a bányászathoz tartozó bármely más dologra...

6. § Ha a fenti szabad királyi bányavárosokban valaki bányaművelési engedélyért folyamodik, azt régi jog és szokás szerint bányamesterüinktől kaphatja meg...

III. cikkely 1. § Ha valaki kutatótárót akar nyitni és hajtani, akkor azt a hites bányamestertől kell felkérnie ... A bányakönyvben gondosan jegyezzék fel a napot, órát, a helyet és kőzetet, amikor, ahol és amelyben a tárót nyitották.”

Az erdélyi bányabírószág hatósági működését szabályozó 1747. évi erdélyi I. törvénycikk a következő előírást tartalmazza:

„A bányászok ... akik akár új bányák nyitásával, akár pedig a régi beomlottak helyreállításával bányát művelni akarnak (úgynevezett) engedély levelet ... a bányabírószágtól kérjenek...”

Az aranymosókról szóló 1747. évi erdélyi VIII. törvénycikk szerint „...a bánya-bírószágtól nyílt szabadalmakkal ellátva a többi bányabirtokosokkal egyenlő kiváltságokat és mentességeket élvezzenek; de a talált aranyérczet ... a királyi beváltó hivatalhoz be kell szolgáltatniok...”.

A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1753. október 21-én kelt dekrétuma háromféle bányakönyv (nyilvántartó könyv) vezetését írta elő:

1. kutatások könyve,
2. bányaigénylések (felkérvények) és bányatelkek adománykönyve, továbbá
3. haladékolások (időztetések) könyve.

A XVIII. század közepén szerteágazó jogalkotási tevékenység kezdődött az Udvari Kamaránál, amely a bányahatósági hatáskörök gyakorlásának részletesebb szabályozását, egyben a hatáskörök kiszélesítését is eredményezte. A bányahatósági hatáskörök kiszélesítésére irányuló legfontosabb főhatósági utasítások körében az alábbi utasításokat érdemes megemlíteni:

- utasítás a baleseti statisztikák évenkénti felterjesztésére (1770)²⁸³;
- utasítás a kincstári bányákban bekövetkező bányaszerencsétlenségek főbányahivatalokhoz történő bejelentésének, valamint azok két érdektelen bányatiszt kirendelésével történő kivizsgálásának és a vétkes személyek megbüntetésének elrendeléséről (1776)²⁸⁴;
- dekrétum a bányaszerencsétlenségek bekövetkezése során mulasztást elkövető felügyeleti személyekkel szemben lefolytatandó eljárás szabályozásáról (1778)²⁸⁵;
- utasítás a hirtelen halálesetek bányabírószági kivizsgálásának és orvosi bizonyítvánnyal történő igazolásának elrendeléséről (1785)²⁸⁶;
- dekrétum a puszkaporral történő kőzetrepesztés szabályairól (1795)²⁸⁷;
- dekrétum a menekülési útvonalak kialakításáról és menedékhelyek kialakításáról a bányaszerencsétlenségek megelőzése érdekében (1807)²⁸⁸;
- utasítás a magánosok bányászata körében történt üzemi balesetek statisztikáinak felterjesztéséről (1827)²⁸⁹;

Utóbbi utasításban az Udvari Kamara a baleset bejelentések szükségességét az alábbiakkal indokolta:

²⁸³ Schmidt (1834) XIII. k. 209 p.

²⁸⁴ Schmidt (1834) XIV. k. 58 és 252 p.

²⁸⁵ Schmidt (1834) XV. k. 203 p.

²⁸⁶ Schmidt (1834) XVI. k. 406 p.

²⁸⁷ Schmidt (1834) XIX. k. 79 p. 1805-ben hasonló tartamú dekrétumot kapott a Szomolnoki Főbányahivatal is (XIX. k. 521 p.).

²⁸⁸ Schmidt (1834) XX. k. 106 p.

²⁸⁹ Schmidt (1834) XXIV. k. 391 p., XXV. k. 1 p. és 22 p.

„Az intézkedés, mely a bányászat körében évenként előforduló sérüléseknek az illető év végén beterjesztendő kimutatását rendeli el, nem csak azt a célt szolgálja, hogy e foglalkozási ág veszélyeit határozottabban lehessen áttekinteni, hanem azt is, hogy a kimutatásokból megtudjuk, hogy az egyes bányakerületekben mennyi esik a sérülésekből a kincstári és bányatársulati művek különböző kezelési szakjaira és hogy melyik oldalról fenyegeti a munkásokat a legnagyobb veszedelem: a robbantás-e vagy az omlás, vagy a szellőztetési viszonyok, vagy más ok? Habár sok esetet kell a véletlennek, vagy gondatlanságnak a rovására írni, mégis a kimutatásokból meg lesz állapítható, hogy a foglalkoztatott személyek számához képest melyik kerületben s illetőleg, hogy a kincstári vagy a bányatársulati műveknél fordítanak-e nagyobb gondot a munkások biztosítására. S miután a sérülések nemeinek összehasonlításából ki fog tudódni, hogy mely veszélyre kell a figyelmet különösen felhívni vagy megelőző intézkedéseket tenni és mentesítési berendezéseket létesíteni: – remélhető, hogy e kimutatások idővel nem maradnak jótékony hatás nélkül.”

– a selmeci Főkamaraigrófi hivatal utasítása a súlyos sérüléssel járó balesetek bányabírószági kivizsgálására (1828)²⁹⁰.

Az 1854. évi általános bányatörvény által deklarált bányahatósági hatáskörök közül a legfontosabbak²⁹¹ a következők voltak:

a) a fenntartott ásványok fölkeresésére (kutatósi terek) vagy művelésére (bányamértékek, illetve bányászati engedélyek) vonatkozó jogosítványok adományozása;

b) a bányamegyék engedélyezése és területének meghatározása, valamint a megyetárnak engedélyezése;

c) az adományozott bányamértékek határait ábrázoló hiteles bányatérképek felvétele;

d) bányák folytonos művelésére haladékok engedélyezése;

e) az érdekelték közötti megegyezés hiányában döntés a bányaszolgalmi kötelezettség²⁹² tárgyában;

f) a bányailletékek, szénjogi területékek előírása és nyilvántartása;

g) a bányatársulatok alakításával, a bányamunkások bérezésével és a bányatársuladák működtetésével kapcsolatos hatósági felügyelet feladatainak ellátása;

h) bányászati statisztikai jelentések készítése;

i) bányarendészeti feladatok (ellenőrzés, balesetvizsgálat, szankcionálás stb.) ellátása.

Az ásványolajfélelekről és földgázokról szóló 1911. évi VI. törvénycikk szerint az

²⁹⁰ Schmidt (1834) XXV. k. 19 p.

²⁹¹ Kimerítő összefoglalását lásd: Vörös (1984) tanulmányában.

²⁹² A bányaszolgalmi jog – mai jelentésével ellentétben – egy adott bányamű létesítményei-nek a szomszédos bányamű részére történő használatra történő átengedését jelentette, fizetség ellenében (191. §).

állam olaj- és földgázkutatásra vagy bányászatra idegen zártkutatmány, vagy bányatelek területén is kaphatott engedélyt. Így előfordulhatott, hogy ugyanazon adományozott területen egy időben két fajta bányaművelés is folyt. Ezekben az esetekben a bányahatóságnak kellett szabályoznia a térben összefüggő bányüzemek egymáshoz való viszonyát az élet- és vagyonbiztonság, valamint az egyes üzemek zavartalan üzemmenete biztosításának a szempontjából.

Az ásványolaj és a földgáz feltárását célzó munkálatok, valamint a feltárt olaj és gáz szállítására szolgáló berendezések létesítése csak a bányahatóság által jóváhagyott üzemterv alapján történhetett.

A káliumsókról szóló 1911. évi VII. törvénycikk értelmében a bányakapitányságok a kőszó- és a káliumsó-kutatásokról, valamint a bányaművekről a törvény hatálybalépését követően nyilvántartási könyveket voltak kötelesek vezetni.

A törvény végrehajtására kiadott 1912. évi 26.482. P.M. sz. utasítás értelmében a már létező állami sóbányák közül a sóvári az iglói, az aknaszlatinai, aknasugatagi és rónaszéki sóbányák a Nagybányai, a marosújvári, désaknai, parajdi, vízaknai és tordai sóbányák pedig a Zalatnai Bányakapitányság felügyelete és joghatósága alá kerültek.

A bányahatósági hatáskörök bővítéséről rendelkezett az 1913. évi 105.602/V. sz. B.M. rendelet is, mely szerint a bányahatósági felügyelet alatt álló üzemeknél létesített külszíni robbantószeraktárak a bányahatóság felügyelete alá kerültek²⁹³.

A robbantószerkezetek engedélyezése, azok hibáinak bejelentése és a használatuknál előállott balesetek vizsgálata tárgyában kiadott 140.459/1926. sz. P.M. körrendelet²⁹⁴, amelyben a főbányahatóság „az új robbantóanyagok és gyújtószerkezetek engedélyezését és a használatban levőkre vonatkozó szabályzat minden változtatását” magának tartotta fenn, ugyanakkor utasította a bányakapitányságokat „a robbantóanyagok és gyújtószerkezetek tárolását és használatát” szigorúan ellenőrizze.

A gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról szóló 1929. évi XVI. törvénycikk szerint „a megállapított forrásvédő területen ásások vagy fúrások csak hatósági engedéllyel végezhetők. Az engedélyt az elsőfokú bányahatóság adja meg ... Az elsőfokú bányahatóság határozata ellen a m. kir. földművelésügyi miniszterhez lehet fellebbezni, aki a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterrel és a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve határoz.”

A villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról szóló 1931. évi XVI. törvénycikk²⁹⁵ szerint „a bányászati és kohászati vállalatok által fenntartott

²⁹³ Korábban ezek az iparhatóság felügyelete alá tartoztak (Alliquander–Bán–Tassonyi [1931] 814 p.)

²⁹⁴ Alliquander–Bán–Tassonyi (1931) 828–829 p.

²⁹⁵ Lásd még: A m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1934. évi 40.000. számú rendeletét a villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról szóló 1931. XVI. törvénycikk végrehajtásáról (MRT 1934. I. kötet, 605 p.).

közhasználatú villamosmű tekintetében az ... alsófokú bányahatóságok járnak el, végső fokon a pénzügyminiszter határoz.”

Az 1950-es évek első felében számos újabb a bányahatóság hatáskörét módosító jogszabály lépett hatályba. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

– A kohóüzemek balesetelhárítási felügyeletéről szóló 4100/1950. (VI. 7.) NipM rendelet²⁹⁶ a következőképpen határozott:

„A kohóüzemekben foglalkoztatott munkavállalók életének és testi épségének megóvásával kapcsolatos feladatokat a 10 2000/1949. (IV. 23.) NM rendelettel megállapított feladatkörben az Országos Társadalombiztosító Intézet látja el; a bányarendészeti felügyelőségnek ebben a vonatkozásban fennállott hatásköre megszűnik.”

– A 4000/1950. (VI. 4.) NipM rendelet²⁹⁷ a bányarendészeti felügyelőségek rendbírósági jogát szabályozta:

„1. § A bányákban a dolgozók életének és egészségének megvédése, a biztonság és a munkafegyelem fokozása érdekében a bányarendészeti felügyelőségeket rendbűntetési jog illeti meg.

3. § A rendbíróság a munkavállaló egyhavi bérének legfeljebb 20%-áig terjedhet, ezen a határon belül a bányarendészeti felügyelőség a vétség súlyához mérten állapítja meg a rendbíróság összegét.”

– Az Általános Bányászati Biztonsági és Egészségvédő Szabályzat (ÁBBESZ) kiadása tárgyában kiadott 625.625/1951./VIII. 2./ BEM rendelet²⁹⁸ szerint:

„1. § A szén-, érc- és vegyesásványbányászat biztonságos vitelének, valamint az ott foglalkoztatott dolgozók egészségének megóvása és az üzemi balesetek elkerülése céljából minden szén-, érc- és vegyesásványbányászattal foglalkozó vállalatnál és üzemnél, valamint azok segéd- és melléküzemeinél ezzel a rendelettel egyidejűleg kiadott „Általános Bányászati Biztonsági és Egészségvédő Szabályzat”-ban (a továbbiakban: Szabályzat) foglalt előírások szerint kell mind a vállalatoknak, mind az üzemvezetőknek, mind a dolgozóknak eljárniok.

5. § A Szabályzat ezzel a rendelettel együtt lép hatályba és a volt budapesti bányakapitányság által 811/1922. szám alatt kiadott általános biztonsági szabályzat hatályát veszti.”

Az ipari robbanóanyagok előállításának, forgalmának és felhasználásának szabályozásáról szóló 162/1951. (VIII. 28.) MT rendelet végrehajtása tárgyában kiadott 5850/1951. (X. 4.) BEM rendelet²⁹⁹, mely szerint:

²⁹⁶ Izsó (2002) I. k. 96 p. Hatályba lépett 1950. július 1-jén.

²⁹⁷ Izsó (2002) I. k. 96 p.

²⁹⁸ Izsó (2002) I. k. 127, illetve 133–135 p.

²⁹⁹ Izsó (2002) I. k. 131–132 p. Lásd továbbá a Nehézipari Minisztérium Bányaműszaki Főfelügyelőségének 470.855/1953. (X. 23.) sz. utasítását a robbanóanyag vásárlási engedélyek kiadásának szabályozásáról.

„A robbantóanyagvásárlási engedély iránti kérelmet a bánya- és energiaügyi minisztérium bányarendészeti osztályához kell címezni és a tárolás és felhasználás helye szempontjából illetékes bányarendészeti felügyelőségnél kell benyújtani.”

A bányarendészeti hatóság szervezetéről, jogairól és kötelességeiről szóló 290.536/1952. (XI. 27.) BEM sz. utasítás a részletesen meghatározta a kerületi bányarendészeti felügyelőségek feladatait.

Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

1. részvétel a vállalati műszaki tervek felülvizsgálatában és végrehajtásuk ellenőrzése;

2. az ÁBBESZ megtartásának ellenőrzése;

3. a bányaművelés ellenőrzése és engedélyezése a külszíni műtárgyak és vizek védelme érdekében, a rabló bányászat megakadályozása;

4. a bányászati célú kisajátítási eljárások lefolytatása;

5. a bányakártalanítási eljárások lefolytatása;

6. új fejtési vagy biztosítási rendszerek engedélyezése;

7. az ún. üzemtervek felülvizsgálata;

8. a villamos és gépi berendezések biztonságos létesítésének és üzemeltetésének ellenőrzése;

9. a bányaiüzemi létesítmények üzemengedélyezése;

10. az üzemi baleseti statisztikák felvétele, értékelése és az üzemi balesetek nyilvántartásának ellenőrzése;

11. a súlyos üzemi balesetek, továbbá a szénporrobbanás, gázkitörés, bányatüzek, vízbetörés, villamos áram, oxigénhiány vagy mérgező gázok, robbantóanyagok és robbantás okozta üzemi balesetek vizsgálata;

12. a bányatüzek, omlások, víz- és gázbetörések, valamint egyéb okból bekövetkezett üzemzavarok vizsgálata;

13. az üzemzavar elhárító és megszüntető tervek felülvizsgálata, jóváhagyása, részvétel a vállalati biztonsági és balesetelhárítási értekezleteken;

14. a robbantóanyagok helyes tárolásának, szállításának, felhasználásának és minőségének ellenőrzése, a robbantó-szer raktárak engedélyezése;

15. a bányaiüzemek légvezetésének ellenőrzése;

16. a bányamentő állomások felülvizsgálata, a bányamentő szolgálat állandó készenléti állapotának ellenőrzése;

17. az üzemi bányafelmérői szolgálat ellenőrzése;

18. részvétel a bányászati szakmunkás és műszaki továbbképző tanfolyamok vizsgabizottságaiban;

19. bírságolási jogkör gyakorlása stb.

– A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Önálló Osztályának

30.095/1953. (II. 4.) utasítása³⁰⁰ újabb feladatként a Mélyfúró Tröszt üzemei feletti bányahatósági felügyelet gyakorlását szabályozta.

Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség hatásköréről, jogairól és feladatairól szóló 41/1955. (VII. 21.) MT rendelet szerint „az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség hatáskörébe tartozik:

a) a szén-, érc-, ásvány-, bauxit-, tőzeg-, kőolaj- és földgáz-bányászati, valamint a föld alatti vagy robbantással művelt kő-, kavics-, homok- és agyagbányászati, továbbá a mélyfúróipari üzemeknél (vállalatoknál, trösztöknél) és azok segédüzemében (továbbiakban: bányászati üzemek) foglalkoztatott dolgozók életének és testi épségének üzemi biztonsága, továbbá a munka üzemzavarmentes és biztonságos vitele feletti felügyelet, valamint egészségvédő és balesetelhárítási óvrendszabályok kiadása és ellenőrzése;

b) a Munka Törvénykönyvében ... foglaltak ellenőrzése a bányászati üzemeknél;

c) a művelésre érdemes ásványvagyon legkisebb ásványvesztés mellett történő kitermelése feletti főfelügyelet;

d) a bányászati munkálatok által érintett vagy veszélyeztetett külszíni és föld alatti műtárgyak, köz- és magánépületek, közforgalmú utak és vasutak, valamint az álló- és folyóvizek bányaműszaki védelme feletti felügyelet;

e) a bányaiüzemek éves szakmai (művelési), valamint beruházási terveinek és azok módosításának előzetes véleményezése ...;

f) az engedélyhez kötött és jogszabállyal más hatóság hatáskörébe nem utalt bányaiüzemi berendezések és létesítmények engedélyezése;

g) süjtőlég-, szénpor- és tűzveszélyes bányák osztályba sorolása, illetve kijelölése;

h) az ipari, mezőgazdasági, út-, vasút- és hídépítési, valamint egyéb – nem honvédségi és karhatalmi – robbantásra szolgáló robbantóanyagok tárolása, szállítása és felhasználása feletti felügyelet; azok gyártási, tárolási, szállítási és felhasználási műszaki feltételeinek megállapítása, jóváhagyása és ellenőrzése;

i) a bányászati üzemeknél bekövetkezett üzemi balesetek és üzemzavarok szakhatósági vizsgálata;

j) a bányamentési szolgálat állandó készenléti állapotának ellenőrzése;

k) a bányaiüzemi baleseti statisztikai felvétel irányítása és engedélyezése a Központi Statisztikai Hivatal elnökével egyetértésben, továbbá a bányászati iparágak országos üzemi baleseti statisztikáinak felvétele;

l) a bányászati tudományos és ipari kutató intézeteknél (laboratóriumoknál, kutató csoportoknál) folyó bányabiztonsági kutatás irányításában és ellenőrzésében való részvétel;

³⁰⁰ Izsó (2002) II. k. 19 p.

m) a bányászati szakmunkás- és technikusképzés (továbbképzés) ellenőrzése, tekintettel a biztonsági és munkavédelmi ismeretek elsajátításának biztosítására;

n) a bányászati, valamint robbantási munkák végzésének, vezetésének és irányításának szakképesítéshez és szakmai gyakorlathoz kötése, továbbá a szakképesítés elnyerésének szabályozása az illetékes szakszervezettel egyetértésben és az érdekelt miniszter meghallgatásával;

o) a bányaiüzem felelős műszaki vezetője megbízatásának jóvá-hagyása, valamint a biztonsági előírások ismételt vagy súlyos megszegése esetén az érdekelt miniszterrel egyetértésben a jóváhagyás visszavonása;

p) az ásvány- és gyógyforrások védőterületeinek megállapításával kapcsolatban ... a források műszaki védelme tekintetében megállapított hatáskör ellátása;

r) mindazon egyéb ügyek intézése, amelyeket jogszabály a hatás-körébe utal.”

II. sz. függelék

A főbányahatóság szervezete és vezetői a kiegyezéstől napjainkig

I. Földművelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium (1867. február 20-tól 1889. június 15-ig)

A király 1867. február 17-én feloszlatta a Magyarországon addig működő udvari hatóságokat és hozzájárult az önálló magyar kormány megalakításához. A minisztérium a kormány 1867. február 20-án történt megalakulásának időpontjától kezdte meg működését.

A főbányahatósági feladatok ellátása (a bányakapitányságok szervezeti, személyzeti és költségvetési ügyei, illetve a határozatai elleni panaszok kivizsgálása és legfelsőbb elintézése) a következő osztályok szervezetében történt:

1867. február 20-tól: II/2. Bányaipari Szakosztály

1875. január 1-től: VI. Bányaipari és Geológiai Osztály

1880. január 15-től: IX. Bányászati Osztály

1884. június 15-től: XII. Bányászati Osztály

A főbányahatósági feladatok ellátásáért felelős vezető 1867. február 20-tól 1883-ban bekövetkezett haláláig Reitz Frigyes volt, kezdetben főbányabiztos, majd 1872-től miniszteri tanácsosi rangban. Utódja Kuncz Péter, akit 1886-ban Dr. Herich Károly, 1888-ban Grum Ferenc, végül 1889-ben Tirscher Géza követett a szervezet élén, mindannyian osztályvezetői beosztásban.

Az osztályvezető alárendeltségébe a teljes időszakban 1 fő bányabiztos tartozott.

II. Pénzügyminisztérium (1890. 01. 01-től 1933. 08. 24-ig)

Az 1889. évi XVIII. törvénycikk a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium megszüntetéséről rendelkezett és 1890. január 1-től a Pénzügyminisztérium vette át a bányahatósági ügyek intézését a 1727/1889. M. E. rendelet szerint. A főbányahatósági feladatok ellátása az alábbi osztályok szervezetében történt:

1890. 01. 01-től az V. Főosztály (Bányászat és sójövedék) 12/b. Ügyosztálya: Bányahatósági ügyek

1891-től a VI. Főosztály (Bányászat és bányahatóságok) 15. Ügyosztálya: Bányahatóságok

1892-től a VII. Főosztály (Bányászat és bányahatóságok) 15. Ügyosztálya: Bányahatóságok

1905-től a VIII. Főosztály (Dohányegyedárúság, lottó- és sőjövédék, állami jószágok, jogügyek és bányahatóságok) XV. Ügyosztálya: Bányahatóságok

1907-től VIIIb. Főosztály: Bányahatóságok

1910-től VIIIb. Főosztály: Bányahatóságok, bányászati közigazgatás

1926-től XVI. Főosztály: Bányászati közigazgatás, bányahatóságok

A főbányahatóság vezetője 1890. 01. 01-től 1914. december 1-jén bekövetkezett haláláig Tirscher Géza volt (kezdetben bányakapitányi, majd 1907-től osztályfőnöki beosztásban), akit Wahlner Aladár főosztályvezető, majd 1926. január 1-től Urbán Béla főosztályvezető követett a szervezet élén.

III. Kereskedelemügyi Minisztérium (1933. 08. 25-től 1935. július 31-ig)

Az 1933. évi XXII. törvénycikk 1933. 08. 25-től a pénzügyminiszter bányahatósági jogkörét a kereskedelemügyi miniszterre ruházta át. A főbányahatósági feladatok ellátása az alábbi osztály szervezetében történt:

XX. Szakosztály: Bányászati közigazgatás

Vezetője 1934. december 31-én történt nyugdíjba vonulásáig Urbán Béla miniszteri tanácsos, utódja dr. Michnay Árpád miniszteri tanácsos volt.

IV. Iparügyi Minisztérium (1935. 08. 1-től 1949. augusztus 19-ig)

Az 1935. évi VII. törvénycikk végrehajtásáról szóló 1935. évi 7.500. M. E. számú rendelet szerint 1935 augusztus 1-től a bányászati közigazgatás és a bányahatóság az Iparügyi Minisztérium szervezetéhez került.

A főbányahatósági feladatok ellátása a következő osztályok szervezetében történt:

1935. 08. 1-től V. Szakosztály: Bányászati közigazgatás

1945. szeptember 1-től a III. Szakosztály Bányászati közigazgatási Osztálya

1948. március 8-tól a Bányászati Főosztály Főbányahatósági Osztálya

A főbányahatóság vezetője 1936. 08. 1-jén történt nyugdíjba vonulásáig dr. Michnay Árpád miniszteri tanácsos, majd 1945 szeptemberéig Alliquander Ödön miniszteri tanácsos volt. Őt dr. Székely Pál miniszteri tanácsos váltotta a Bányászati Közigazgatási Osztály vezetői székében, majd 1947-től rövid időszakokra dr. Osváth Béla, dr. Erpf Ede és Kelemen Gyula látta el az osztályvezetői feladatokat.

V. Nehézipari Minisztérium (1949. augusztus 20-tól 1950. december 9-ig)

Az 1949. évi XV. törvény az iparügyi minisztérium helyébe nehézipari és könnyűipari minisztériumok szervezéséről rendelkezett és a főbányahatóság előbbi szervezetéhez került.

A főbányahatósági feladatok ellátása a következő osztály szervezetében történt:

VI. Bányászati Főosztály Bányarendészeti Osztály

A Bányarendészeti Osztály vezetője Tolnai Gábor osztályvezető volt.

VI. Bánya- és Energiaügyi Minisztérium (1950. 12. 10-től 1953. július 6-ig)

Az 1950. évi IV. törvény a Nehézipari Minisztérium helyébe Kohó- és Gépipari Minisztériumot, valamint Bánya- és Energiaügyi Minisztériumot állított.

A főbányahatósági feladatok ellátása utóbbi szervezetében az alábbi osztályok keretében történt:

1950. 12. 10-től Bányarendészeti Osztály

1952. 10. 1-től Bányarendészeti Önálló Osztály

Vezetője 1953. július 6-ig szintén Tolnai Gábor osztályvezető volt.

VII. Nehézipari Minisztérium (1953. július 7-től 1955. január 31-ig)

Az 1953. évi VI. törvény a Bánya- és Energiaügyi Minisz-teriumot és a Vegyi-pari Minisztériumot Nehézipari Minisztériummá egyesítette.

A főbányahatósági feladatok ellátása a Nehézipari Minisztérium Bányaműszaki Főfelügyelősége szervezetében történt.

Vezetője Havrán István volt.

VIII. Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség (1955. február 1-től 1993. június 11-ig)

Az 1025/1955. (II. 20.) MT. határozat Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség felállításáról rendelkezett.

Elnökei:

1955. február 1-től 1974. július 31-ig Havrán István

1974. augusztus 1-től 1984. szeptember 30-ig Menyhárt László

1984. október 1-től Neuberger Antal

1992. november 1-től dr. Esztó Péter (megbízással)

IX. Magyar Bányászati Hivatal (1993. június 12-től)

A Magyar Bányászati Hivatalt a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény hozta létre.

Elnökei:

1993. június 12-től dr. Esztó Péter (kezdetben megbízással, majd 1993. augusztus. 25-től kinevezéssel)

1999. június 11-től dr. Malárics Viktor

2002. augusztus 12-től ismét dr. Esztó Péter

X. Magyar Bányászati és Földtani Hivatal (2007. január 1-től)

A Magyar Bányászati és Földtani Hivatalt a 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet hozta létre.

Elnökei:

2007. január 1-től dr. Esztó Péter
2007. június 2-től dr. Szabados Gábor
2010. július 14-től Jászai Sándor
2015. augusztus 1-től Veres Imre
(főosztályvezetőként, megbízással)
2016. május 2.-től Zelei Gábor
(elnökhelyettesként)

XI. Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat (2017. július 1-től)

A Szolgálat 2017. július 1-én jött létre a 161/2017. (VI.28.) kormányrendelet alapján.

Elnökei:

2018. október 15-ig Zelei Gábor
2018. október 16-tól Dr. Fancsik Tamás

E munkában hivatkozott vagy idézett jogforrások jegyzéke időrendben

(zárójelben az oldalszámok feltüntetésével)

1. Iglau bányaváros 1249-ben összeállított bányarendtartása (10)
2. Selmezbánya város XIII. századi eredetű bányajogi előírásgyűjteménye (10, 11–12, 87, 91, 93)
3. Radna 1270–72 között összeállított város- és bányajoga (10–11)
4. Kuttenberg bányaváros 1300-ban kiadott bányajogi kódexe (11)
5. Nagy Lajos 1364. évi királyi leirata Nagybánya városához a bányamester választásáról (13)
6. Matthias Tengler de Lichtenfels királyi bányáigazgató által 1414-ben összeállított, Szomolnok városára érvényes bányajog (21)
7. Az esztergomi érsekség kormányzója által 1414-ben Rozsnyó bányaváros számára összeállított bányarendtartás (21)
8. Mátyás király 1460. évi oklevele Körmöcbánya városának bányabíró választásáról (12)
9. Gölnicbánya, Szomolnok, Rozsnyó, Jászó, Igló, Rudabánya és Telkibánya 1487. évi kassai statútuma és bányarendtartása (13, 21)
10. Körmöcbánya 1492-ben lejegyzett bányajoga (11, 13–15)
11. Gölnicbánya 1500. évi bányarendtartásához csatolt utasítás a bányamester jogállásáról (15–18, 21, 94–95)
12. 1526. évi I. törvénycikk: a király éljen a maga hatalmával (19)
13. I. Ferdinánd 1528. január 8-án kelt utasítása a Magyar Kamara felállításáról (19)
14. I. Ferdinánd magyarországi (Nagybánya, Felsőbánya) és erdélyi (Abrudbánya, Zalatna) bányák számára 1535. március 15-én kiadott bányarendtartása (21)
15. Körmöcbánya bányajogához 1537-ben csatolt utasítás a bányamester jogállásáról (11, 13)
16. I. Ferdinánd 1541. február 18-án a Fugger Bankházzal kötött szerződése a besztecebányai rézművek újabb bérbeadásáról (94)
17. 1548. évi XIX. törvénycikk az ország vármegyéinek kétfelé osztásáról (19)
18. I. Ferdinánd 1553. november 9-én kelt leirata a bányászatot illető perekben a felfolyamodások felterjesztésének elrendeléséről (25)
19. I. Ferdinánd 1560. december 4-én kelt leirata a bányavárosok és a bányák joghatóságainak hatáskörébe avatkozás, illetve a bányamester akadályozásának tilalmáról (24)
20. Az Alsó-Ausztriai Kamara 1564. október 17-én kelt rendelete a felfolyamodások felterjesztésének elrendeléséről (25–26)
21. II. Miksa 1565. március 16-án kelt instrukciói az úrvölgyi rézbányák királyi bányamestere részére (94–97)
22. I. Miksa 1567. április 1-én kelt leirata az önálló Szepesi Kamara megszervezéséről (27)
23. I. Miksa 1868-ban kelt instrukciói Ulrich von Zelckhing főkamagróf jelölt számára (22)

24. Az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás és a hozzá csatolt felvilágosító szabályok (12, 18–22, 89, 91, 95–96)
25. I. Rudolf 1598. február 28-án kelt instrukciói a hét alsó-magyarországi bányaváros főkamagrófjává kinevezett Haag Dávid udvari kamarai tanácsos részére (22–23)
26. II. Mátyás 1609. május 18-án kelt leirata Körmöcbánya városához a bányabíróság és a városi joghatóság elkülönítése tárgyában (24)
27. A körmöci alkamagróf 1611. február 17-én kelt utasítása a bányabíróság részére a bányák feltérképezésének elrendeléséről (25)
28. II. Mátyás 1614. június 18-án kelt leirata Körmöcbánya városának eltiltásáról a bányászat és erdészeti kamarai ügyeibe való beavatkozástól (24)
29. II. Mátyás 1619. január 28-án kelt leirata arról, hogy a bányavárosok polgárai kötelesek alávetni magukat a bányakamara joghatóságának (24)
30. II. Ferdinánd 1625. december 31-én kelt leirata az Alsó-Ausztriai Kamarának az Udvari Kamarába történő beolvadtatásáról (26)
31. II. Ferdinánd 1630. április 23-án kelt leirata az Alsó-Ausztriai Kamara újbóli felállításáról (26)
32. II. Ferdinánd 1630. augusztus 11-én kelt instrukciói a beszercebányai kamarai tisztviselők, közöttük a bányamester feladatköréről (24–25)
33. II. Ferdinánd 1632. szeptember 15-én kelt leirata arról, hogy bányaugyekben a főkamagrófhoz, felsőfokon pedig Hozzá vagy az Udvari Kamarához folyamodhatnak (26)
34. II. Ferdinánd 1635. március 29-én kelt leirata Selmezbánya városához, hogy a királyi felség bányászniépítettségű ügyekről speciális jurisdikciójába ne avatkozzon be (24)
35. II. Ferdinánd 1635. július 4-én kelt leirata az Alsó-Ausztriai Kamara megszüntetéséről és végleges beolvadtatásáról az Udvari Kamarába (26)
36. III. Ferdinánd 1649. június 2-án kelt leirata a polgári bíróságok által bányaugyekben hozott ítéletek végrehajtásának tilalmáról (26)
37. III. Ferdinánd 1656. május 10-én kelt leirata bányabíráskodás jogának királyi jogként történő további fenntartásáról (27)
38. I. Lipót 1696. március 12-én kelt instrukciói Apor István erdélyi kincstárnok részére (28)
39. I. Lipót 1698. július 18-án kelt instrukciói a Miksa-féle bányarendtartás kihirdetéséről Nagybányán és Felsőbányán (21)
40. I. Lipót 1700. január 15-én kelt leirata az erdélyi érc- és sóbányászat, valamint a pénzverés kincstári felügyeletének átalakításáról (28–29)
41. I. Lipót 1702. január 28-án kelt instrukciói a Miksa-féle bányarendtartás ideiglenes jelleggel történő kihirdetéséről Erdélyben és az ottani kamarai igazgatás átszervezéséről (21)
42. Az Udvari Kamara 1702. augusztus 13-án kelt dekrétuma az erdélyi bányainspektor feladatairól (28)
43. Az Udvari Kamara 1722. április 13-án kelt dekrétuma a Miksa-féle bányarendtartás erdélyi bevezetéséről (21, 28)
44. 1723. évi CVIII. törvénycikk a bányai bíróságoknak az ország törvényeihez idomításáról (29)

45. Az Udvari Kamara 1727. december 15-én kelt dekrétuma a bánsági bányászat kincstári igazgatásának megszervezése tárgyában (29)
46. 1741. évi XII. törvénycikk a királyi tárnokmester joghatóságáról (31)
47. 1741. évi XIV. törvénycikk a magyar királyi kamaráról (30)
48. 1741. évi XL. törvénycikk a szabad királyi bányavárosok sérelmeinek orvoslásáról (30)
49. Az Udvari Kamara 1741. július 31-én kelt dekrétuma a Miksa-féle bányarendtartás kihirdetéséről a Bánságban (21)
50. Mária Terézia 1745. november 6-án kelt királyi leirata a bányászat és pénzverés ügyeinek intézésével megbízott független Udvari Bizottság felállításáról (31)
51. Mária Terézia 1746. október 25-én kelt instrukciói az erdélyi kincstartó számára külön pénzverési és bányai kincstartóság alakításáról (36)
52. 1747. évi erdélyi I. törvénycikk az erdélyi bányabíróság hatósági működéséről (36, 96)
53. 1747. évi erdélyi VIII. törvénycikk az aranymosókról (97)
54. A Pénzverés- és Bányai Igazgatási Udvari Kollégium 1747. február 25-én kelt dekrétuma az Udvari Bizottság Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Kollégiumává történt alakításáról (31)
55. Mária Terézia 1747. március 30-án kelt királyi leirata a bánsági Bányahivatal létrehozásáról (34)
56. Mária Terézia 1747. április 25-én kelt királyi leirata a felső-magyarországi pénzverési- és bányai igazgatási szervezet átalakításáról és a főkamagrófi irányítása alá helyezéséről (33–34)
57. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1747. május 9-én kelt dekrétuma a Szomolnoki Bányafőfelügyelőség létrehozásáról (34)
58. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1747. május 9-én kelt dekrétuma a Nagybányai Bányafőfelügyelőség létrehozásáról (34)
59. Mária Terézia 1747. június 16-án kelt királyi leirata a Bakabánya, Bélabánya, Újbánya, Libetbánya, Besztercebánya, Körmöcbánya és Selmecbánya bányaváros részére kiadott „Constitutiones et Rescripta” c. leiratok alkalmazásáról (33)
60. Mária Terézia 1747. augusztus 21-én kelt királyi leirata a bányászat és pénzverés igazgatásának átalakításáról (31)
61. Mária Terézia 1747. október 30-án kelt királyi leirata a Főkamagrófi Hivatal új szervezeti szabályzatáról és hatáskörének meghatározásáról (32)
62. A temesvári adminisztrátor 1748. augusztus 19-én kelt dekrétuma a Bánsági Bányahivatal szervezeti felépítéséről (29, 34)
63. Mária Terézia 1749. július 23-án kelt királyi leirata a Nagybányai Bányafőfelügyelőség átszervezéséről (34)
64. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1750. január 23-án kelt dekrétuma a három alsó-magyarországi alkamara selmecbányai székhellyel történő összevonásáról (33)
65. Mária Terézia 1750. július 3-án kelt instrukciói a Felső-Magyarországi Bányafőfelügyelőség és a Szomolnoki Főbányabíróság szervezetének kialakításáról (34)
66. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1753. október 21-én kelt dekrétuma a bányakönyvek vezetéséről (97)

67. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1757. január 16-án kelt dekrétuma a bányászat és pénzverés legfőbb irányításának a „Directorio in publicis et cameralibus” Udvari Bizottság által történt átvételéről (31–32)
68. A Bányászati és Pénzverési Igazgatóság Udvari Kollégiumának 1757. január 26-án kelt dekrétuma az Udvari Bizottságon belül a pénzverési és bányászati ügyek direktóriumának megalakulásáról (32)
69. Az Udvari Bizottság 1758. augusztus 7-én kelt dekrétuma a bányászati és pénzverési ügyek legfőbb vezetésének a Bank- és Kereskedelmi Igazgatóság által történt átvételéről (32)
70. Az Udvari Kamara 1760. január 9-én kelt dekrétuma a bányászati és pénzverési ügyek intézésének egyesítéséről az Udvari Kamaránál (32)
71. Az Udvari Kamara 1764. szeptember 14-én kelt dekrétuma az erdélyi bányászat és kohászat megreformálásáról és az Erdélyi Bányaiszgatóság átszervezéséről (36)
72. Az udvari kamara 1764. december 31-én kelt dekrétuma a bánsági aranybányák bányamértékeiről (91–92)
73. Az Udvari Kamara 1766. július 2-án kelt dekrétuma a „Constitutiones et Rescripta” kihirdetéséről Nagybányán (34)
74. Az Udvari Kamara 1766. szeptember 17-én kelt dekrétuma a „Constitutiones et Rescripta” kihirdetéséről Felsőbányán (34)
75. Az Udvari Kamara 1768. március 14-én kelt dekrétuma az 1764. december 31-én kelt dekrétumban foglaltak kiterjesztéséről az erdélyi bányaadományozásokra (92)
76. Az Udvari Kamara 1768. szeptember 19-én kelt dekrétuma főbányahivatal létesítéséről Zalatnán (36)
77. Az Udvari Kamara 1770. szeptember 8-án kelt dekrétuma a baleseti statisztikák évenkénti felterjesztéséről (97)
78. Az Udvari Kamara 1771. július 19-én kelt dekrétuma a Miksa-féle bányarendtartás alkalmazásáról Erdélyben és az erdélyi bányászat szervezetéről (92)
79. Az Udvari Kamara 1776. március 8-án kelt dekrétuma a kincstári bányákban bekövetkező bányaszerencsétlenségek főbányahivatalokhoz történő bejelentésének és kivizsgálásának rendjéről (97)
80. Az Udvari Kamara 1776. június 14-én kelt dekrétuma a bányatelekhatárok kitűzéséről és nyilvántartásáról Felső-Magyarországon (92)
81. Az Udvari Kamara 1777. május 9-én kelt dekrétuma a bányabírószági nyilvántartó könyvek vezetéséről (36)
82. Az Udvari Kamara 1778. október 23-án kelt dekrétuma a bányaszerencsétlenségek bekövetkezése során mulasztást elkövető felügyeleti személyekkel szemben lefolytatandó eljárás szabályozásáról (97)
83. Az Udvari Kamara 1780. február 25-én kelt dekrétuma a Miksa-féle bányarendtartás kihirdetéséről Horvátországban és a kapcsolt részekben (21)
84. II. József 1781. november 1-én kelt királyi pátense a bányabíróságok hatásköréről és eljárásáról (37)
85. Az Udvari Kamara 1784. május 7-én kelt dekrétuma a Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben a fellebbezési fórumokról bányaugyekben (37)

86. II. József 1785. december 12-én kelt „*Novus Ordo Judiciarius*” c. rendelete a magyar- és horvátországi bírósági szervezet átalakításáról (38)
87. A Főkamagrófi Hivatal 1785. december 22-én kelt rendelete a hirtelen halálesetek bányabírószági kivizsgálásának és orvosi bizonyítvánnyal történő igazolásának elrendeléséről (97)
88. Az Udvari Kamara 1785. december 29-én kelt dekrétuma az igazságszolgáltatás új rendjéről a magyar királyi bányabíróságokon (37)
89. Az Udvari Kamara 1786. április 24-én kelt dekrétuma az igazságszolgáltatás rendjének és a bányabíróságok hatáskörének szabályozásáról Erdélyben (37)
90. Az Udvari Kamara 1788. március 14-én kelt dekrétuma a bányatelkek kimérésének bányabírószági bányamérővel történő végzéséről (92)
91. Az Udvari Kamara 1788. július 15-én kelt dekrétuma Máramaroszigeten új kerületi bányabíróság létrehozásáról (38)
92. Az Udvari Kamara 1788. szeptember 30-án kelt dekrétuma a salakhányók adományozásának szabályozásáról (92)
93. Az Udvari Kamara 1788. október 20-án kelt dekrétuma a magyarországi és erdélyi bányabíróságok szervezetéről és hatáskörének szabályozásáról (38)
94. Az Udvari Kamara 1789. február 10-én kelt dekrétuma II. József 1786. évi általános perrendtartásának alkalmazásáról a bányabírószági eljárásokban (37)
95. Az Udvari Kamara 1790. augusztus 10-én kelt dekrétuma a bányászat 1780 előtti igazgatási rendszerének visszaállításáról (39)
96. II. Lipót 1791. január 31-én kelt leirata a bányabíróságok II. József által meghatározott szervezetének ideiglenes fenntartásáról (39)
97. Az Udvari Kamara 1791. február 28-án kelt dekrétuma a magyarországi bányabíróságok szervezetéről és a fellebbezési fórumok meghatározásáról (39)
98. Az Udvari Kamara 1792. február 15-én kelt dekrétuma új bányamértékek bevezetéséről (92)
99. A Főkamagrófi Hivatal 1792. március 4-én kelt rendelete a régebben adományozott bányatelkek méretei önkényes megváltoztatásának tilalmáról (92)
100. Az Udvari Kamara 1792. március 20-án kelt leirata az adománylevelek kötelező tartalmi kellékeiről (92)
101. Az Udvari Kamara 1794. február 24-én kelt dekrétuma a bányatelkek sarokpontjai felszínen történő kicövekelésének szabályairól (92)
102. Az Udvari Kamara 1794. szeptember 8-án kelt dekrétuma a magyar sóügy igazgatásának a Magyar Kamara alá rendeléséről (39)
103. Az Udvari Kamara 1794. október 31-én kelt a Máramaros vármegye területén folyó bányabírószági ügyeknek a Nagybányai Kerületi Bányabírószág alá rendeléséről (39)
104. Az Udvari Kamara 1795. december 30-án kelt dekrétuma a puskaporral történő kőzetrepesztés szabályairól (97)
105. Az Udvari Kamara 1797. március 22-én kelt dekrétuma a Bányászati és Pénzverési Kincstartói Hivatal alárendeltségébe tartozó bányahatóságok szabályozásáról és az Abudbányai Bányabírószág létrehozásáról (39–40)

106. Az Udvari Kamara 1797. szeptember 1-jén kelt dekrétuma az adománylevelek kötelező tartalmi követelményeiről (92)
107. Az Udvari Kamara 1798. augusztus 17-én kelt dekrétuma a korábban adományozott bányatelkek utólagos kicövekeléséről (93)
108. Az Udvari Kamara 1800. december 12-én kelt dekrétuma arról, hogy a bányatelkek adományozásakor ugyanazon bányakerületben több bányateleknek nem adható azonos név (93)
109. Az Udvari Kamara 1801. április 18-án kelt dekrétuma a Miksa-féle bányarendtartáshoz csatolt felvilágosító szabályoknak törvényi jogerővel bíró országos érvényű előírásokká nyilvánításáról (21)
110. Az Udvari Kamara 1802. január 18-án kelt dekrétuma a póttelkek adományozásának szabályozásáról (93)
111. 1807. szeptember 9-én kelt udvari dekrétum a bányauigynék a magyar kamarával történő egyesítéséről (40)
112. 1807. december 15-én kelt udvari dekrétum a menekülési útvonalak kijelöléséről és menedékhelyek kialakításáról a bányákban (97)
113. 1816. május 31-én kelt udvari dekrétum az Udvari Kamarán belül működő Kereskedelmi, Kamarai és Bányászati Tanácsok létrehozásáról (40)
114. 1827. október 12-én kelt udvari dekrétum a magánbányászat körében történt üzemi bal-esetek statisztikáinak felterjesztéséről (97–98)
115. 1828. március 15-én kelt udvari dekrétum a súlyos sérüléssel járó balesetek bányabírószági kivizsgálásáról (98)
116. 1834. november 14-én kelt udvari dekrétum a Pénzverési és Bányauigyi Udvari Kamara újbóli felállításáról (40)
117. 1848. évi III. törvénycikk a független magyar felelős ministerium alakításáról (40)
118. A Magyar Pénzügyminisztérium és Igazságügyminisztérium 1848. június 17-én kelt együttes rendelete a bányabíróságokról (40–41)
119. A Földművelés- és Bányauigyi Minisztérium 1849. április 21-én kelt rendelete valamennyi állami erdőnek és bányaujrnak, valamint a Bányatermék Igazgatóságoknak a Minisztérium főhatósága alá rendeléséről (45)
120. 1949. november 3-án kelt császári elhatározás a Magyarországon ideiglenesen bevezetendő bírósági szervezet és peres eljárás tárgyában (43–44)
121. A polgári és katonai kormányzó 1850. január 30-án kelt hirdetménye a bányászati ügyek kamarai igazgatástól történő elválasztásáról Erdélyben (44–45)
122. A Földművelés- és Bányauigyi Minisztérium 1850. március 14-én kelt rendelete ideiglenes bányakapitányságok és bányabiztosságok felállításáról Cseh- és Morvaországban (44)
123. A Földművelés- és Bányauigyi Minisztérium 1850. május 26-án kelt rendelete ideiglenes bányakapitányságok és bányabiztosságok felállításáról az osztrák örökös tartományokban (44)
124. A Földművelés- és Bányauigyi Minisztérium 1851. április 10-én kelt rendelete a selmeci Főkamagrófi Hivatal Alsó-Magyarországi Bányászati, Erdészeti- és Jóságigazgatósággá történő átalakításáról, valamint a besztercebányai Kamarai Igazgatóság megszüntetéséről (45)

125. Az Igazságügy Minisztérium 1851. június 17-én kelt rendelete a dési és károlyfehérvári járási bíróságok ideiglenes bányabíróságként történő kijelöléséről (45)
126. A polgári és katonai kormányzó 1851. július 18-án kelt rendelete az erdélyi bányászati törvényhatóság működésének szabályozásáról (45)
127. Az Igazságügyi Minisztérium 1852. január 25-én kelt rendelete a magyarországi bányabíróságok tervezett megszüntetéséről (45)
128. 1853. január 17-én kelt királyi leirat a Földművelés- és Bányaugyi Minisztérium feloszlásáról és a bányászati tevékenységek igazgatásának a Földművelésügyi Minisztérium alá rendeléséről (46)
129. A Bel- és a Pénzügyminisztérium 1853. június 2-án kelt együttes rendelete a feloszlott Földművelés- és Bányaugyi Minisztérium hatáskörébe tartozott ügyek megosztása tárgyában (46)
130. A Pénzügyminisztérium 1854. március 11-én kelt rendelete a fejedelmi bányajog igazgatása végett ideiglenes bányakapitányság felállításáról Erdélyben (49)
131. A Pénzügyminisztérium 1854. május 8-án kelt rendelete az Erdélyi Ideiglenes Bányakapitányság hivatalos működésének megkezdéséről (50)
132. A Pénzügyminisztérium 1854. május 16-án kelt rendelete a dési és károlyfehérvári tartományi törvényszékeknek I. folyamodású bányabíróságként való működéséről, valamint a Zalatnai Ideiglenes Bányakapitányság felállításáról (50)
133. 1854. május 23-án kiadott 173. sz. császári pátens az általános bányatörvény hatályba léptetéséről a Habsburg Birodalom területén (47)
134. 1854. évi általános bányatörvény (47, 51–53, 93, 98)
135. A Pénzügyminisztérium 1854. július 5-én kelt rendelete a kerületi bányatörvényszékek és substitutiók átalakításáról bányakapitányságokká és bányabiztosságokká (50)
136. A Pénzügyminisztérium 1854. december 16-án kelt rendelete a Selmeci Bányabíróság szervezetének módosításáról és a Selmecbányai Bányakapitányság létrehozásáról (50)
137. A Pénzügyminisztérium 1855. március 16-án kelt rendelete az Oravicai Bányakapitányság felállításáról, a Rézbányai Bányabiztosság Nagybányai Bányakapitányság alá rendeléséről, valamint a bogsáni, moldovai, resicai és szászcai bányabiztosságok megszüntetéséről (50)
138. Az igazságügyi Minisztérium 1855. március 19-én kelt rendelete a kirendelt bányabiztosok és az előjáró bányakapitányságok közötti szolgálati viszony szabályozásáról (50)
139. A Bel- és Pénzügyminisztérium 1855. március 20-án kelt együttes rendelete az ideiglenes bányakapitányságok és főbányahatóságok kirendelése tárgyában (47)
140. A Pénzügyminisztérium 1856. február 16-án kelt rendelete bányakapitányságok létesítéséről Selmecbányán, Nagybányán és Szomolnokon (53)
141. A Pénzügyminisztérium 1856. április 4-én kelt rendelete bányakapitányság létesítéséről Zalatnán (53)
142. Az Igazságügy Minisztérium 1856. április 11-én kelt rendelete a Dési Kerületi Törvényszék bányatörvény-hatósági jogkörének a Károlyfehérvári Kerületi Törvényszékre ruházásáról (50)
143. A Pénzügyminisztérium 1856. április 17-én kelt rendelete a Zalatnai Bányakapitányság hivatali kerületéről (53)

144. A Pénzügyminisztérium 1856. szeptember 20-án kelt rendelete bányabiztosság felállításáról Péccsett (53–54)
145. A Pénzügyminisztérium 1857. április 6-án kelt rendelete a nagyági és radnai bányabiztosságok megszüntetéséről és bányabiztosság felállításáról Székelyudvarhelyen (53)
146. A Pénzügyminisztérium 1857. június 5-én kelt rendelete Bányabiztosság felállításáról Radobojban és egy zágrábi bányabiztos kinevezéséről (54)
147. A Pénzügyminisztérium 1857. szeptember 22-én kelt rendelete a Verespataki Bányabiztosság Abrudbányára történő áthelyezéséről (53)
148. 1858. szeptember 13-án kelt császári rendelet a Monarchia bányahatóságainak végleges megszervezéséről és az újonnan felállítandó bányakapitányságok szervezetéről és székhelyéről (54)
149. A Pénzügyminisztérium 1859. március 2-án kelt rendelete a Kapnikbányai és Abrudbányai Bányabiztosságok megszüntetéséről és kerületüknek a Székelyudvarhelyi Bányabiztossághoz csatolásáról (55)
150. A Pénzügyminisztérium 1859. március 4-én kelt rendelete a Borsabányai Bányabiztosság megszüntetéséről (55)
151. Az Erdélyi cs. k. Helytartóság 1859. március 15-én kelt hirdetménye az Abrudbányai Bányabiztosság megszüntetéséről (59)
152. A Pénzügyminisztérium 1859. május 1-én kelt rendelete a Szomolnoki Bányakapitányságról és a Gölnicbányai és Rozsnyói Bányabiztosságokról (55)
153. A Pénzügyminisztérium 1859. május 16-án kelt rendelete a Pest-Budai Bányakapitányság felállításáról (55)
154. A Pénzügyminisztérium 1859. május 24-én kelt rendelete a Zágrábi Bányakapitányság felállításáról (55)
155. A Pénzügyminisztérium 1859. június 10-én kelt rendelete a Selmeci Bányakapitányság Besztercebányára történő áthelyezéséről (55)
156. A kassai kormányzóság 1859. november 23-án kelt körrendelete az iglói és rozsnyói bányahatóságok működési kerületéről (55)
157. A Pénzügyminisztérium 1860. szeptember 28-án kelt rendelete a Felsőbányai és Rézbányai Bányabiztosság megszüntetéséről (55)
158. 1860. október 20-án kelt „októberi diploma” a Habsburg Birodalom közjogi viszonyainak szabályozásáról (56)
159. Az Országbírói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok 1861. (57–58)
160. A m. kir. Ministeriumhoz beosztott, s eddig a m. kir. Helytartótanácsnál tárgyalt ügyek jegyzéke (1867) (58)
161. A m. kir. Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi Minisztérium 1867. április 25-én kelt rendelete a Kassai Bányakapitányság Szepes-Iglóra történő áthelyezéséről (59)
162. A m. kir. Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi 1867. június 3-án kelt hirdetménye a Rozsnyói és Gölniczbányai bányabiztosság felállításáról (59)
163. 1868. évi XXX. törvény Magyarország, s Horvát-, Szlavón és Dalmátorságok közt létrejött egyezmény beikkelyezéséről (58–59)

164. 1868. évi XLIII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról (58)
165. A m. kir. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi 1868. március 24-én kelt rendelete a Zaránd megyei bányászat Zalatnai Bányakapitánysághoz történő rendelkezéséről és az Abudbányai Bányabiztosság felállításáról (59)
166. A m. kir. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi 1870. február 12-én kelt rendelete a Székelyudvarhelyi Bányabiztosság megszüntetéséről (59)
167. 1871. évi XXXII. törvénycikk az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről (58)
168. Az Igazságügy Minisztérium 1871. június 16-án kelt rendelete a bányaugyekben eljáró bíróságokról (58)
169. A m. kir. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi 5004/1882. sz. rendelete Szilágy és Békés vármegyének a Nagybányai Bányakapitányság kerületéhez csatolásáról (59)
170. A m. kir. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmügyi 9383/1882. sz. rendelete Borsod és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének a Budapesti Bányakapitányság kerületéhez csatolásáról (59)
171. 1883. évi I. törvénycikk a köztisztviselők minősítéséről (60)
172. 1889. évi XVIII. törvénycikk az 1847/8. évi III. tc. 14. §-ának módosításáról (61, 104)
173. 1727/1889. M. E. rendelet a bányahatósági ügyek Pénzügyminisztériumi átvételéről (61, 104)
174. 1893. évi XXVIII. törvénycikk az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőkéről (72)
175. 1911. évi VI. törvénycikk az ásványolajfélékről és a földgázokról (49, 98–99)
176. 1911. évi VII. törvénycikk a káliumsókról (49)
177. 1911. évi XIV. törvénycikk az 1911. évi állami költségvetésről (62)
178. 1911. évi 105.382. számú P. M. rendelet a bányabiztosságok hatáskörének szabályozásáról, valamint a Pécsi, Miskolczi és Petrozsényi Bányabiztosságok kerületének és működésük megkezdésének megállapításáról (62)
179. 1912. évi 26.482. P.M. sz. rendelet az 1911. évi VII. törvénycikk végrehajtásáról (99)
180. 1913. évi 105.602/V. B.M. sz. rendelet a bányahatósági felügyelet alatt álló üzemeknél lévő külszíni robbantószer-raktárak hatósági felügyeletéről (99)
181. A Pénzügyminisztérium 1919. január 31-én kelt 5.257. számú rendelete a bányahatósági tisztviselők létszámához tartozó hivatali állások elnevezéséről (63)
182. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 19-én kelt LXVIII. sz. rendelete a Pénzügyminisztérium volt bányászati és bányahatósági főosztályainak a szociális termelés népbiztosságának szervezetébe utalásáról (63)
183. 62.929/1919. PM rendelet egyes kőbányák bányarendőri felügyeletéről (49)
184. 1922. évi 113.066. sz. P.M. rendelet Salgótarjánban új Bányakapitányság felállításáról, továbbá a Miskolci és Pécsi Bányabiztosságok bányakapitánysággá való átszervezéséről (64)
185. 1922. évi 138.090/1922. P.M. rendelet a Heves megye hatvani járásában fekvő Nagybátony, Maczonka és Dorogháza községek területének a salgótarjáni m. kir. Bányakapitányság kerületéhez csatolásáról (64)

186. A budapesti m. kir. Bányakapitányság 1922. évi 811. sz. alatt kibocsátott Általános Biztonsági Szabályzata (65)
187. 140.459/1926. sz. P.M. körrendelet a robbantószerkezetek engedélyezése, azok hibáinak bejelentése és a használatuknál előállott balesetek vizsgálata tárgyában (99)
188. 44.849/1927. sz. P.M. rendelet a bányahatósági eljárás közben előforduló hatásköri összeköttetések bejelentéséről (65)
189. 150.382/1927. sz. P.M. rendelet a budapesti m. kir. Bányakapitányság Általános Biztonsági Szabályzata robbantási tevékenységekre vonatkozó előírásai betartásának elrendeléséről a többi bányakapitányság kerületében (65)
190. 1928. évi 1.970. sz. M.E. rendelet a brennbergi szénbányák művelése tárgyában az Osztrák Köztársasággal kötött egyezmény kihirdetéséről (65–66)
191. 1929. évi XVI. törvénycikk a gyógyfürdőről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülő-helyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról (133)
192. 1931. évi XVI. törvénycikk a villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatósáról (99)
193. 1931. évi 9.100. M. E. számú rendelet a gyakorlati közigazgatási vizsgáról (66)
194. 1933. évi XXII. törvénycikk a pénzügyminiszter bányahatósági jogkörének a kereskedelemügyi miniszter-re átruházása tárgyában (66, 105)
195. 1934. évi 40.000. számú rendelet az 1931. XVI. törvénycikk végrehajtásáról (99)
196. 1935. évi VII. törvénycikk az iparügyi, valamint a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszteréről (66, 105)
197. 1935. évi 7.500. M. E. sz. rendelet az 1935. évi VII. törvénycikk végrehajtásáról (66, 105)
198. 1938. évi 8.830. M. E. számú rendelet a Magyar Szent Koronához visszacsatolt területre vonatkozó bányászati közigazgatási rendelkezésekről (66)
199. 1939. évi 6.680. M. E. számú rendelet a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területre vonatkozó bányászati rendelkezésekről (66–67)
200. 1939. évi 26.910. Ip. M. számú rendelet a kassai m. kir. bányakapitányság felállításáról; a rozsnyói m. kir. bányabiztosság megszüntetéséről és az egyes bányakapitányságok kerületének megállapításáról (67)
201. 1.630/1941. M.E. sz. rendelet a magyar bányajog szabályainak a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekre történő kiterjesztéséről (67)
202. 3.154/1941. M.E. sz. rendelet a nagybányai és marosvásárhelyi m. kir. bányakapitányság felállításáról és az egyes bányakapitányságok kerületének megállapításáról (67–68)
203. 1942. évi 2.810. M. E. számú rendelet a visszacsatolt délvidéki területeken a magyar magánjog hatálybalépéséről (68–69)
204. 1945. évi 60.100. Ip. M. számú rendelet az egyes bányakapitányságok kerületének megállapításáról (70)
205. 1945. évi 3.310. M. E. számú rendelet a bányaadományozási okmányok kiállításáról (70–71)
206. Az Iparügyi Minisztérium 74.314/I/4/1945. sz. körrendelete a központi munka elősegítése és az államosítással kapcsolatos munkálatok soron kívüli végzése tárgyában (70)

207. 12.200/1945. M. E. sz. rendelet a szénbányák állami kezelésbe vételéről (71)
208. 1945. évi 97.600. Ip. M. számú rendelet a széntermelési biztonságok felállításáról (71)
209. Az Iparügyi Minisztérium 700/Eln./1946. sz. körrendelete a minisztérium ügy- és személyügyi beosztásáról (71)
210. 3.900/1946. Ip. M. számú rendelet a 12.200/1945. M.E. sz. rendelet végrehajtásáról (71)
211. 1946. évi XIII. törvény a szénbányák állami tulajdonba vételéről (71)
212. 23.550/1946. M. E. sz. rendelet a nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételéről (71)
213. 15.900/1947.Ip. M. sz. rendelet a bányakapitányságok kerületének módosításáról (71)
214. 1948. évi XIII. törvény a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés államosításáról (71)
215. 1948. évi XXV. törvény egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről (71)
216. 1949. évi XV. törvény új minisztériumok szervezéséről és a Magyar Köztársaság kormányának átalakításáról (71, 105)
217. 1949. évi 20. törvényerejű rendelet egyes ipari és közlekedési vállalatok állami tulajdonba vételéről (71)
218. 1550/1949. (II. 18.) kormányrendelet az iparfelügyeleti szolgálat megszüntetéséről (72)
219. 4.730/1949. (XI. 23.) eln. Nip. M. sz. rendelet a bányakapitányságok megszüntetéséről (72)
220. 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról (72, 106)
221. 4000/1950. (VI. 4.) NipM rendelet a bányarendészeti felügyelőségek rendbírásolási jogának szabályozásáról (100)
222. A Nehézipari Minisztérium Bányarendészeti Osztályának 1950. február 13-án kelt utasítása a munkavédelem szabályozásáról a kő-, agyag-, homok-, kavics- és palabányákban (72)
223. 4100/1950. (VI. 7.) NipM rendelet a kohüzemek balesetelhárítási felügyeletéről (100)
224. A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Osztályának 250.612/1951. (IV. 26.) sz. leirata a Kőbányaipari Biztonsági Szabályzat kiadásáról (72, 118)
225. 162/1951. (VIII. 28.) MT rendelet az ipari robbanóanyagok előállításának, forgalmának és felhasználásának szabályozásáról (74, 100)
226. 5850/1951. (X. 4.) BEM rendelet a 162/1951. (VIII. 28.) MT rendelet végrehajtása tárgyában (100–101)
227. 625.400/1951. BEM sz. utasítás a kerületi bányarendészeti felügyelőségek illetékességéről (72)
228. 625.625/1951./VIII. 2./ BEM rendelet az Általános Bányászati Biztonsági és Egészségvédő Szabályzat kiadása tárgyában (100)
229. A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Osztályának 280.160/1952. (II. 2.) sz. tájékoztatása az Ajkai és Várpalotai Bányarendészeti Felügyelőségek megszüntetéséről és Veszprémben új Bányarendészeti Felügyelőség megszervezéséről (72)
230. A bánya- és energiaügyi miniszter 290.536/1952. (XI. 27.) sz. utasítása a bányarendészeti hatóság szervezetéről, jogairól és kötelességeiről (72–73, 101)
231. 1953. évi VI. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról (106)
232. A Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Bányarendészeti Önálló Osztályának 30.095/1953. (II. 4.) utasítása a Mélyfúró Tröszt üzemzei feletti bányahatósági felügyelet gyakorlásáról (102)

233. A Nehézipari Minisztérium Bányaműszaki Főfelügyelőségének 470.142/1953. (VIII. 4.) utasítása a környeti bányaműszaki felügyelők munkájának megszervezéséről (73)
234. A Nehézipari Minisztérium Bányaműszaki Főfelügyelőségének 470.855/1953. (X. 23.) sz. utasítása a robbantóanyag-vásárlási engedélyek kiadásának szabályozásáról (100)
235. 471.187/1953. (NIM. É. 19.) NIM sz. utasítás a bányarendészeti hatóság szervei elnevezésének megváltoztatásáról (73)
236. 1024/1955. (II. 20.) MT. határozat az Országos Földtani Főigazgatóság felállításáról (74)
237. 1025/1955. (II. 20.) MT. határozat az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség felállításáról (73–74, 106)
238. Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség 1955. április 30-án kelt utasítása a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek ügykezelési és ügyintézési rendjének szabályozásáról (74–75)
239. 41/1955. (VII. 21.) MT rendelet Az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség hatásköréről, jogairól és feladatairól (102–103)
240. 2203/1955. (IX. 10.) MT. határozat az Országos Földtani Főigazgatóság Földtani Tanácsa szervezetéről és működéséről (76)
241. 2204/1955. (IX. 10.) MT határozat az Országos Ásványvagyon Bizottság szervezetéről és működéséről (76)
242. 18.245/1955. OBF sz. tájékoztatás az Általános Robbantási Biztonsági Szabályzat kiadása tárgyában (75)
243. 209/1958. OBF sz. utasítás az Általános Robbantási Biztonsági Szabályzat módosításáról (75)
244. 593/1958. OBF sz. utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékessége tárgyában (75)
245. 1960. évi III. törvény a bányászatról (76, 93)
246. 9/1961. (III. 30.) korm. sz. rendelet a bányatörvény végrehajtásáról (76)
247. 1500/1962. (NIM. É. 18.) OBF sz. utasítás a bányatelkek megállapításáról és nyilvántartásáról (76)
248. 1013/1964. (V. 4.) kormányhatározat a Központi Földtani Hivatal hatásköréről, szervezetéről és működéséről (76)
249. 14/1968. (III. 28.) korm. sz. rendelet a bányászatról szóló 1960. évi III. törvény végrehajtási rendeletének módosításáról (76)
250. 13/1968. (X. 21.) OBF. sz. utasítás a bányahatósági dolgozók szakképesítéséről és gyakorlatáról (76–77)
251. 1/1969. (NIM. É. 7.) OBF sz. utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének szabályozásáról (78–79)
252. 12/1970. (NIM. É. 20.) OBF utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének módosításáról (78)
253. 9/1973. (NIM. É. 26.) OBF sz. szabályzat a bányatelkek megállapításáról (76)
254. 2/1978. (NIM. É. 23.) OBF utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének módosításáról (78)
255. 6/1982. (Ip. K. 19.) OBF utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének módosításáról (78)

256. 5/1987. (Bh. É. 2.) OBF utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének módosításáról (79)
257. 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról (79)
258. 2/1988. (Bh. É. 3.) OBF. utasítás a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területének módosításáról (79)
259. 63/1990. (III. 27.) MT. rendelet a Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek illetékességi területéről (79)
260. 1991. évi XVI. törvény a koncesszióról (79)
261. 119/1991. (IX. 12.) kormányrendelet az állami vállalatok átalakulásával és az állami tulajdon privatizálásával összefüggő munkavállalói beleszólásról (79)
262. 1992. évi LIV. törvény az időlegesen állami tulajdonban levő vagyon értékesítéséről, hasznosításáról és védelméről (79)
263. 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról (81, 106)
264. 132/1993. (IX. 29.) kormányrendelet a Magyar Geológiai Szolgálatról (82)
265. 19/1994. (VIII. 5.) IKM rendelet a bányakapitányságok székhelyének és illetékességének megállapításáról (82)
266. 167/1994. (XII. 14.) kormányrendelet a 63/1990. (III. 27.) MT. rendelet hatályaon kívül helyezéséről (79)
267. 43/1995. (IX. 8.) IKM rendelet a 19/1994. (VIII. 5.) IKM rendelet módosításáról (83)
268. 48/1997. (IX. 10.) IKIM rendelet a 19/1994. (VIII. 5.) IKM rendelet módosításáról (83)
269. 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalról (83, 85, 106)
270. 2/2007. (I. 17.) GKM utasítás a Magyar Bányászati és Földtani Hivatal Szervezeti és Működési Szabályzatáról (83)
271. 195/2011. (IX. 22.) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalról szóló 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet módosításáról (83)
272. 320/2011. (XII. 27.) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Hivatallal összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról (84)
273. 66/2015. (III. 30.) kormányrendelet a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról (84)
274. 7/2015. (III. 31.) MvM utasítás a fővárosi és megyei kormányhivatalok szervezeti és működési szabályzatáról (84)
275. 254/2015. (IX. 10.) kormányrendelet egyes energetikai tárgyú kormányrendeletek módosításáról (85)
276. 409/2015. (XII. 15) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalról szóló 267/2006. (XII. 20.) kormányrendelet módosításáról (85)
277. 1959/2015. (XII. 23.) kormányhatározat a járási hivatalok megerősítéséről, valamint az ehhez szükséges hatáskör-racionalizálásról (85)
278. 1312/2016. (VI. 13.) kormányhatározat a központi hivatalok és a költségvetési szervi formában működő minisztériumi háttértézmények felülvizsgálatával kapcsolatos intézkedésekről (86)
279. 2016. évi CIV. törvény a központi hivatalok felülvizsgálatával és a járási hivatalok megerősítésével összefüggésben egyes költségvetési szervek feladatainak átadásáról (85)

280. 379/2016. (XII. 2.) kormányrendelet a központi hivatalok felülvizsgálatával és a járási hivatalok megerősítésével összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról (85)
281. 473/2016. (XII. 27.) kormányrendelet a központi hivatalok felülvizsgálatával és a járási hivatalok megerősítésével összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról (85)
282. 1009/2017. (I. 11.) kormányhatározat a bányászati igazgatás átszervezésével kapcsolatos feladatokról (105)
283. 161/2017. (VI. 28.) kormányrendelet a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálatról (86, 107)
284. 171/2017. (VI. 29.) kormányrendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalok további megerősítésével összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról (85)
285. 34/2017. (IX. 5.) MvM utasítás a fővárosi és megyei kormányhivatalok szervezeti és működési szabályzatáról szóló 39/2016. (XII. 30.) MvM utasítás módosításáról (85–86)

Források és szakirodalom

- Agricola (1556) = Georgius Agricola: De re metallica Libri XII. (Básel, 1556.) – Becht Rezső magyar fordításában „Tizenkét könyv a bányásatról és kohásatról” (Budapest, 1985.).
- Alliquander–Bán–Tassonyi (1931) = Alliquander Ödön – Bán Imre – Tassonyi Ernő: Magyar bányajog (Budapest, 1931.)
- ÁUO = Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár / Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, I–XII. (Pest, 1860–1874) https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepkori_magyar_okmánytarak_arpad/
- Balkay (1902) = Balkay Béla: Bíraskodásunk bányaügyekben (Bányászati és Kohászati Lapok, 1902. 18–20. sz. 342–344, 363–372, 381–389 p., Különnyomatban: Budapest, 1902.)
- Balkay–Szeőke (1901) = Balkay Béla – Szeőke Imre: Magyar bányajog. A teljes joganyag. (Budapest, 1901., 2. kiadás: 1909.)
- Bán (1989) = Bán Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár I–II. (Budapest, 1989.)
- Bartha (1907) = Bartha Béla: A magyar bányászati közigazgatás tankönyve: Bányászati adminisztráció (Selmecbánya, 1907.)
- Beniczky (1847) = Beniczky Lajos: Magyarország pénzviszonyai, bányászata és kamarai rendszere (In: Ellenőr: Politicai zsebkönyv, 1847. 339–385 p.)
- BKL = Bányászati és Kohászati Lapok (1868–1950), illetve 1951-től 1967-ig Bányászati Lapok, azt követően pedig a BKL Bányászat
- Bogdán (1978) = Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig (Budapest, 1978.)
- Boreczky (1904) = Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig (Budapest, 1904.)
- Bruckner (1935) = Bruckner Győző: A középkori partikuláris jogfejlődés és a selmeci városi bányajog (In: Miskolci jogászélet könyvtára – Új sorozat, 8. sz. 1935. 1–12 p.)
- CDSR (1886) = Codex Diplomaticus Saxoniae Regiae (Leipzig, 1886.)
- Chaloupecký (1934) = Chaloupecký, Václav: Kniha Žilinská: O pravu magdeburskem ne-meckym jazykem v Knize Žilinske z roku 1378 (Bratislava, 1934.)
- CÍMTÁR = Magyarország Tiszti Cím- és Névtára (Budapest, 1867–1944)
- CJB (1867) = Codex Juris Bohemici (Praha, 1867.)
- CJH = Corpus Juris Hungarici
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>
- Čelko (2004) = Čelko, Mikuláš: Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz / Mestské a banské právo Kremnice (Košice, 2004.)
- Demkó (1890.) = Demkó Kálmán: A felső-magyarországi városok életéről a XV–XVII. században (Budapest, 1890.)
- Divald (1880.) = Divald József: Thurzó György és a bányakamara (In: Századok, 1880. 1. sz. 61–63 p.).

- Eckhart (1914) = Eckhart Ferenc: A főbányagrófi hivatal szervezése (In: Századok, 1914. 3. sz. 197–213 p.)
- Eisele (1907) = Eisele Gusztáv: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monografiája (Selmecbánya, 1907.)
- Ember (1946) = Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig (Budapest, 1946.)
- Ember (1983) = Ember Győző: Magyarország közigazgatása, 1711–1765. (In: Levéltári Közlemények 1983. 1–2. sz. 3–100 p.)
- Esztó (1988) = Esztó Péter: A bányahatóság rendeltetése, feladatai és szerepe napjaink bányászatában (BKL. Bányászat, 1988. 11. sz. 732–738 p.)
- Esztó (2010) = Esztó Péter: A bányakapitányságok történetéből (BKL. Bányászat, 2010. 4. sz. 61–62 p.)
- FCD = Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, I–XLIV. (Buda, 1829–1844.)
- https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepekori_magyar_okmanytarak_codexdiplomaticus/
- Fessler (1869) = Fessler, Ignaz Aurel: Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen (II. kötet, Leipzig, 1869.)
- Frankl (1863.) = Frankl Vilmos: A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése (Pest, 1863.)
- Füst (1994) = Füst Antal: A bányahatóság átalakulása, megváltozott szerepe (BKL. Bányászat, 1994. 3. sz. 295–301 p.)
- Gedeon (2012a) = Gedeon Magdolna: A bányanyitás szabályai Mária Terézia korában (In: Collegium Doctorum jubileumi konferencia, Miskolc, 2012.)
- Gedeon (2012b) = Gedeon Magdolna: A Főkamagrófi Hivatal Mária Terézia korában (In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica Tomus XXX/1., 2012. 53–65 p.)
- Gesetzblätter (A) = Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (Wien, 1849–1852)
- http://alex.onb.ac.at/tab_rgb.htm
- Gesetzblätter (B) = Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich (Wien, 1853–1867)
- http://alex.onb.ac.at/tab_rgb.htm
- Gesetzblätter (C) = Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Siebenbürgen / Országos Törvény- és Kormánylap Erdély koronatarományra nézve (1850–1852)
- http://alex.onb.ac.at/tab_lsi.htm
- Gesetzblätter (D) = Landes-Regierungsblatt für das Großfürstentum Siebenbürgen / Erdély Koronaországot illető országos törvény- és kormánylap (1853–1859)
- http://alex.onb.ac.at/tab_lsi.htm
- Gesetzblätter (E) = Landes-gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Ungarn (1848–1852) http://alex.onb.ac.at/tab_lun.htm
- Gesetzblätter (F) = Verordnungsblatt für das Finanzministerium (1854–1867)
- <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=vbf>

- Gesetzblätter (G) = Sammlung der seit dem Regierungsantritte Sr. Majestät Kaiser Franz Joseph des Ersten bis zum Schlusse des Jahres 1855 erlassenen und noch in Kraft bestehenden Gesetze und Verordnungen im Justiz-Fache für das Kaiserthum Österreich (Wien, 1859.)
- Gesetzblätter (H) = Landes-Regierungsblatt für das Königreich Ungarn (1853–1859)
http://alex.onb.ac.at/tab_lún.htm
- Gönczi (1996) = Gönczi Katalin: A középkori város a jogtörténet szemszögéből (In: Fons, 1996. 1. szám, 3–30 p.)
- Gönczi (1998) = Gönczi Katalin: A városi jog feljegyzései a középkori Magyarországon (In: Acta Juridica et Politica Szeged, 1998. Tom. LIV. Fsc. 7.)
- Hajnik (1899) = Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád-házi és a vegyes-házi királyok alatt (Budapest, 1899.)
- Heckenast (1970.) = Heckenast Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban (Budapest, 1970.)
- H. Németh (2007) = H. Németh István: A magyarországi abszolutista várospolitika első lépései: XVI–XVII. század (In: Lymbus : magyarságtudományi forrásközlemények, 2007. 361–408 p.)
- Hóman (1920) = Hóman Bálint: Magyar államháztartás I. Károly korában (In: Akadémiai Értesítő XXXI. 1920. Budapest, MTA)
- Hóman–Szekfü (1936.) = Hóman Bálint – Szekfü Gyula: Magyar történet I–V. (Budapest, 1936.)
- Izsó (2001a) = Izsó István: A 90 éves Miskolci Bányakapitányság a bányászati szakigazgatás évezredes története tükrében (Miskolc, 2001.)
- Izsó (2001b) = Izsó István: 90 éves a Miskolci Bányakapitányság (BKL. Bányászat, 2001. 7. sz. 517–520 p., Magyar közgazdaság 2002. 12. sz. 760–762 p.)
- Izsó (2002) = Izsó István: A magyar bányajog fejlődésének átmeneti korszaka: 1945–1958. (In: Kor-kép. Dokumentumok és tanulmányok a magyar bányászat 1945–1958. közötti történetéből; Sopron, 2002. 64–78 p.). Okmánytári kiegészítéssel:
<http://www.mek.oszk.hu/09000/09009/index.phtml>
- Izsó (2004) = Izsó István: Magyar bányajog (Miskolc, 2004.)
- Izsó (2005) = Izsó István: 150 éves a bányakapitányságok intézménye Magyarországon (BKL. Bányászat, 2005. 1. sz. 8–13 p.)
- Izsó (2007) = Izsó Luca – Izsó István: A bányatárspénztárak működésének bányajogi alapjai és felügyelete Magyarországon. In: A magyar bányaegészségügy története (Budapest, 2007. 114–162 p.)
- Izsó (2009) = Izsó István: A montanisztika magyarországi történetének levéltári forrásai II. (Sopron, 2009.)
- Izsó (2011) = Izsó István: A Miskolci Bányakapitányság kerületének bányaipara: A Bányakapitányság fennállásának 100. évfordulója alkalmából (Miskolc, 2011.)
- Izsó–Riedl (2011) = Izsó István – Riedl István: 100 éves bányakapitányságok (BKL. Bányászat, 2011. 5. sz. 23–25 p.)
- JPM (1781) = Jura Primaeva Moraviae (Brunae, 1781.)

- Kachelmann (1852.) = Kachelmann, Johann: Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung I–III. (Selmecbánya, 1852, 1855, 1867.)
- Kacs Kovács (1831) = Kacs Kovács Lajos: Az Alsó-magyarországi ércművelésről (Tudományos Gyűjtemény, 1831. évi IX, X, XII. és 1832. évi IV, IX. sz. Újabb kiadása: Érc- és Ásványbányászati Múzeum Rudabánya 2005.)
- Karsai (1964) = Dr. Karsai Géza: A Miksa-féle bányarendtartás német nyelvű 1770. évi bécsi kiadásának magyar fordítása (Kézirat, 1964. Miskolci Egyetem Levéltára)
- Károly (2009) = Károly Ferenc: Működött 155 évig (BKL. Bányászat, 2009. 6. sz. 55 p.)
- Kenyeres (2003) = Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai (In: Történelmi Szemle, 2003. 1–2. szám, 61–92 p.)
- Kérészy (1916) = Kérészy Zoltán: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez (Budapest, 1916.)
- Kiss (1969) = Kiss László: A magyar bányahatóság száz éves fejlődése (In: BKL. Bányászat, 102. évf., 1969. 11. sz. 777–785 p.)
- Kiss (1976) = Kiss László: A bányagazgatás fejlődése a felszabadulástól az első magyar, szocialista bányatörvény megalkotásáig (In: A bányatörvény 15 éve, Budapest, 1976.)
- Kiss (1978) = Kiss László: A bányahatóságnak a bányatörvényből fakadó néhány időszaki feladata (Magyar Jog, 1978. 1. sz. 88–91 p.)
- Koi (2006) = Koi Gyula: A bányajog és a bányászati szakigazgatás jellegzetességei – jogelméleti-jogtörténeti vázlat (Magyar Közigazgatás, 2006. 8. sz. 475–492 p.)
- Kovács (1972) = Kovács Mihály: A bányahatóság tevékenysége (Ipari Energiagazdálkodás, 1972. 7. sz. 297–299 p.)
- Kovács (1989) = Kovács Mihály: A magyar bányahatóság története a két bányatörvény között, 1854–1960. (BKL. Bányászat, 1989. 2. sz. 117–125 p.)
- Krizskó (1880) = Krizskó Pál: A körmöczi régi kamara és grófjai (In: Értekezések a történeti tudományok köréből, VIII. kötet, 11. füzet, 1880.)
- Kubinyi (1957) = Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében (In: Tanulmányok Budapest múltjából, 12. sz., Budapest, 1957. 25–50 p.)
- Kubinyi (1957) = Kubinyi András: A középkori Magyarország városfejlődése (In: Rubicon, 1993. 8–9 sz. 16–18 p.)
- Litschauer (1882) = Litschauer Lajos: Magyar bányajog kérdések és feleletekben (Selmecbánya, 1882., 2. kiadás: 1885., 3. kiadás: 1897.)
- Litschauer (1886) = Litschauer Lajos: Az 1854. évi május hó 23-án kelt általános bányatörvény a kibocsátási nyíltparancssal, a végrehajtási szabályokkal, az ideiglenes törvénykezési szabályokkal, a függelékekkel, a vidéki rendszabályokkal, bányarendőri szabályokkal és az illetéki díjjegyzékkel kiegészítve ... (Budapest, 1886.)
- Marcinko (2004) = Marcinko, Ján: Gelnické banské právo (Košice, 2004.)
- Márkus (1894) = Márkus Károly: A bányahatósági szervezet reformálására vonatkozó javaslat (Bányászati és Kohászati Lapok, 1894. 14. sz. melléklete, 10–26 p.)
- Mendly (2012) = Mendly Lajos: A Pécsi Bányakapitányság centenáriuma (BKL. Bányászat, 2012. 3. sz. 35–53 p.)

- Menyhárh (1976) = Menyhárh László: A bányahatóság feladatai. In: A bányatörvény 15 éve (Budapest, 1976. 138–151 p.)
- Mihalovits (1934) = Mihalovits János: Munkásjog az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartásban (In: Bányászati és Kohászati Lapok, 1934. 5–8, 10–12, 18–21, 23. sz. 106–114, 128–134, 153–158, 178–182, 222–327, 248–253, 285–289, 396–406, 427–433, 451–453, 481–483, 525–527 p.)
- MOL–BLD = MOL. Bécsi Levéltári Delegáció – Bécsi segédletek <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/leveltari-iratgyujtemeny/>
- becsi-magyar-leveltari-kirendeltseg-becsi-segedletek/
- Mónus (1976) = Mónus Lajos: A bányagazgatás helye a magyar államigazgatásban. In: A bányatörvény 15 éve (Budapest, 1976. 127–138 p.)
- Mraz (1988) = Mraz, Henrike: A kamarai igazgatás kezdetei a Bánátban (Levéltári Szemle 1988. 2. sz. 28–42 p.)
- MRT = Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945.
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/?v=pdf&a=start
- Nagy (1971) = Nagy István: A Magyar Kamara 1686–1848. (Budapest, 1971.)
- Nagy – F. Kiss (1995) = Nagy István – F. Kiss Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek (Budapest, 1995.)
- Oborni (1996) = Oborni Teréz: A magyar közigazgatás központi szervei, 1526–1848 (In: Rubicon, 1996. 1–2. szám, 11–14 p.)
- Pach (1976) = Magyarország története tíz kötetben – A szerk. bizottság vezetője: Pach Zsigmond Pál. (Budapest, 1976–1984.)
- Paulinyi (1966) = Paulinyi Oszkár: A vállalkozás kezdeti formái a feudáliskori nemesérbányászatban (In: Gazdag föld – szegény ország, Budapest 2005. 149–170. p.)
- Paulinyi (1979) = Paulinyi Oszkár: Bányagazdálkodás Magyar-országon a fejlett feudalizmus időszakában (In: Gazdag föld – szegény ország, Budapest 2005. 335–349. p.)
- Paulinyi (1980) = A bányajoghatóság centralizációjának első kísérlete Magyarországon: A Miksa-féle bányarendtartás bevezetésének előtörténetéből (In: Gazdag föld – szegény ország, Budapest 2005. 351–372 p.)
- Péché (1884) = Péché Antal: Alsó-Magyarország bányaművelésének története (Budapest, I. kötet – 1884., II. kötet – 1887., III/1–3. kötetek – 1967., utóbbit szerk.: Kosáry Domokos)
- Rausch (2008) = Rausch Petra: „Rivuli Dominarum ac oppidi medii montis” – A szatmári bányavidék és a nagybányai bányakamara 1550–1580 között (In: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola Kutatási Füzetek 13. 2008. 167–189 p.)
- Rausch (2011a) = Rausch Petra: A szatmári bányavidék története (1599–1601): A kamarai igazgatás és a bérleti rendszer között
- Rausch (2011b) = Mátyás-Rausch Petra: Bányagazgatás a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén 1571–1613. (In: Törésvonalak – konferenciakötet, 2011. Pécs)
- Rausch (2012) = Mátyás-Rausch Petra: A szatmári bányavidék története a Báthoryak korában (1571–1613) – Az arany és ezüstbányászat művelése és igazgatása (Doktori (PhD) értékezés: Pécsi Tudományegyetem, 2012.)
- Rausch (2013a) = Mátyás-Rausch Petra: Az erdélyi nemesérbányászat igazgatása Bethlen Gábor uralkodása alatt (1613–1629). In: Kor-szak-határ (Pécs, 2013. 221–230 p.)

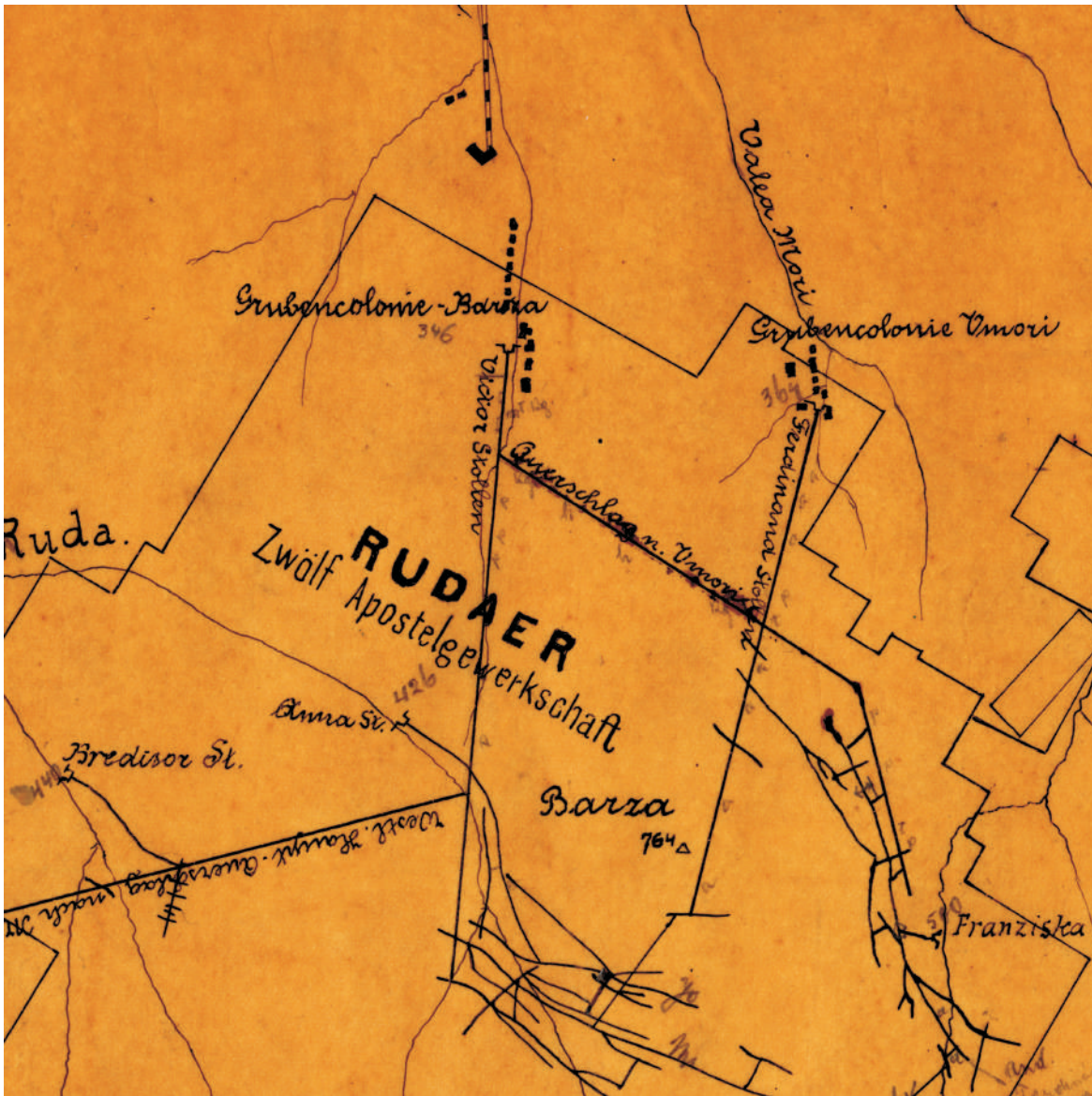
- Rausch (2013b) = Mátyás-Rausch Petra: A szatmári nemesérc-bányászat igazgatása Báthory Gábor fejedelemsége idején, 1608–1613. (Történelmi Szemle, 2013. 3. sz. 491–519 p.)
- Rausch (2016) = Mátyás-Rausch Petra: A szatmári bányavidék helyzete Bethlen Gábor uralkodásának első éveiben, 1613–1620. (Történelmi Szemle, 2016. 585–603 p.)
- Rausch (2017) = Mátyás-Rausch Petra: Az erdélyi pénzügy-igazgatás átszervezésére tett kísérletek 1598 és 1604 között. (Századok, 2017. 5. sz. 1089–1120 p.)
- Récsi (1854) = Récsi Emil: Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint, különös tekintettel Magyarországra (I–IV. kötet, Pest, 1854–1855.)
- Rossiter (1922) = Rossiter, Raymond W.: A bányajog történetének vázlata I–III. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1922. 11–13. sz. 164–166, 181–183, 199–204 p.)
- Sallay (2012) = Sallay Árpád: 100 éves a Pécsi Bányakapitányság (Pécsi Szemle, 2012. Nyár 34–37 p.)
- Sashegyi (1965) = Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár (Budapest, 1965.)
- Sashegyi (1971) = Sashegyi Oszkár: A Magyar Kamara szerepe a bányai igazgatásban 1790–1848. (Levéltári Közlemények, 1971. 2. sz. 271–300 p.)
- Schmidt (1834) = Schmidt, Franz Anton: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie – II. Abteilung: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und Siebenbürgen I–XXV. (Wien 1834–1838.)
- Sipos (1872) = Sipos Árpád: Magyar bányajog: Tekintettel a francia, szász, porosz bányajogokra, a magyar bányatörvény-javaslatra és az újabb igazságügyi reformtervekre (Nagyvárad, 1872.)
- Staatshandbuch (A) = Kayserlicher Und Königlicher Wie auch Ertz-Hertzoglicher Und Dero Residentz-Stadt Wien Staats- und Stands-Calender (Wien, 1702–1806) <http://alex.onb.ac.at/shb.htm>
- Staatshandbuch (B) = Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums (1807–1843) <http://alex.onb.ac.at/shb.htm>
- Staatshandbuch (C) = Hof- und Staatshandbuch des österreichischen Kaiserthumes (1844–1870) <http://alex.onb.ac.at/shb.htm>
- SJK (2009) = Selmezbánya város jogkönyve (Budapest (2009.))
- Szekfű (1911) = Szekfű Gyula: Oklevelek I. Károly pénzverési reformjához (Történelmi társaság, 1911. 1. 1–37 p.)
- Szekfű (1912) = Szekfű Gyula: Serviensek és familiarisok: Vázlat a középkori magyar alkotmány- és közigazgatástörténet köréből (MTA. Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, 1912. XXIII. kötet)
- Szent Péteri (1824) = Szent Péteri Imre: Statistikai értekezés a bányaművelésről és a bányatörvényeknek rövid kivonása (Tudományos Gyűjtemény, IV. kötet, 1824. 19–53 p.)
- Szentpétery (1934) = ifj. Szentpétery Imre: A tárnoki ítélőszék kialakulása (In: Századok, 1934. Pótfüzet 510–590 p.)
- Szeőke (1917) = Bányajogi döntvénytár (Budapest, 1917.)
- Székely (1986) = Székely Vera: A központi államigazgatás tisztviselői a dualizmus korában. 3. rész: Magyar királyi pénzügyminisztérium. (Budapest, 1986.)

- Szűcs (1990) = Szűcs Jenő: A Szepesti Kamarai Levéltár (1567–1813) / Budapest, 1990.
- Tárkány Szűcs – Radnay – Kiss (1970) = Tárkány Szűcs Ernő – Radnay József – Kiss László: Magyar bányajog (Budapest, 1970.)
- Tóth (2009) = Tóth Álmós: 150 éves a Budapesti Bányakapitányság (Budapest, 2009.)
- Tringli (1989) = Tringli István: A Habsburg-monarchia központi bányá- és pénzverésügyi igazgatása, 1713–1848. (In: Technikatörténeti Szemle, 1989. XVII. kötet, 9–27 p.)
- Trócsányi (1962) = Trócsányi Zsolt: Az erdélyi központi bányáigazgatási szervezet története 1691–1848. (In: A Nehézipari Műszaki Egyetem közleményei, I. sorozat, Bányászat 8. kötet, Miskolc, 1962. Függelék, 493–514 p.)
- Trócsányi (1973) = Trócsányi Zsolt: Erdélyi kormányhatósági levéltárak (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 5. Budapest, 1973. 476–490 p.)
- Trócsányi (1985) = Bécs és Erdély, 1741–1745: a Ministeri-alkonferenz in rebus Transylvanicis (Levéltári közlemények, 1985. 1. sz. 3–72 p.)
- Trócsányi (1986) = Reformok előtt: a Ministeri-alkonferenz in rebus Transylvania és a Hof-commission, illetve Hofdeputation in Transylvanicis, Banaticis et Illyricis 1745–1751. (Levéltári közlemények, 1986. 2. sz. 189–245 p.)
- Trócsányi (1988) = Trócsányi Zsolt: Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben, 1690–1740. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 8. Budapest, 1988.)
- Varga (1954) = Varga Endre: A Novus Ordo. II. József jogszolgáltatási rendszere (Levéltári Híradó 1954. 3–4. sz. 48–61 p.)
- Varga (1974a) = Varga Endre: Magyarország bányabíróági szervezete 1686–1854. (In: Jog-történeti tanulmányok III. kötet, 1974. 213–236 p.)
- Varga (1974b) = Varga Endre: Bányabíróági eljárás a feudális-kori Magyarországon: a fennmaradt bírósági iratok bányászat-történeti forrásanyaga (In: Levéltári közlemények, 1974. 1–2. sz. 593–613 p.)
- Veres (1968) = Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék, 1526–1849. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, 3. kötet, Hatóság- és hivataltörténet, Budapest, 1968.)
- Vízkelety (1982) = Vízkelety András: A selmeci város- és bányajogról a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratok alapján (In: Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből I., Miskolc, 1982. 197–207 p.)
- Vörös (1984) = Vörös Antal: A magyarországi bányáigazgatás szervezete, 1867–1945. (Levéltári közlemények, 1984. 2. sz. 141–225 p.)
- Weisz (2008) = Weisz Boglárka: A nemesérbányászathoz kötődő privilégiumok az Árpád- és az Anjou-korban (Történelmi Szemle, 2008. 2. sz. 141–161 p.)
- Weisz (2015a) = Weisz Boglárka: A kincstartói hivatal története a 14. században (In: Történelmi Szemle, 2015. 4. szám, 527–540 p.)
- Weisz (2015c) = Weisz Boglárka: A bányaváros, mint önálló várostípus a 14. században (Bányászattörténeti Közlemények, XIX. kötet, Rudabánya, 2015. 31–57 p.)
- Weisz (2015c) = Weisz Boglárka: Az urbura (Bányászattörténeti Közlemények, XX. kötet, Rudabánya, 2015. 3–23 p.)

- Wenzel (1866) = Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi bányajog rendszere (Pest, 1866., 2. kiadás: Budapest 1879.)
- Wenzel (1877) = Wenzel Gusztáv: Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben (Budapest, 1877.)
- Wenzel (1880) = Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története (Budapest, 1880.)
- Zsámboki (1982) = Zsámboki László: Az országos bányajog és bányagazgatás fejlődési iránya Magyarországon a honfoglalástól az I. világháború végéig (In: Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből, I. kötet, Miskolc, 1982. 167–196 p.)
- Zsámboki (2005) = Zsámboki László: Selmeci ezüst, körmöci arany: Válogatott tanulmányok a szerző születésének 70. évfordulója tiszteletére (Rudabánya–Miskolc, 2005.)

Térképek és ábrák jegyzéke

1. Középkori pénzverő- és bányakamarák 1308 után (8)
2. A kamarai igazgatási és felügyeleti szervezet 1598 után (23)
3. A kamarai igazgatási és felügyeleti szervezet 1635-től (27)
4. A bányakerületek és székhelyeik 1747–1849 (37)
5. A helytartósági kerületek és székhelyeik 1850–1860 (48)
6. Bányakapitányságok 1867–1922 (60)
7. Bányakapitányságok 1922–1939 (65)
8. Bányakapitányságok 1941–1944 (69)
9. A földtani és bányahatóság kapcsolatrendszere 1965 (77)
10. Kerületi Bányaműszaki Felügyelőségek 1969-ben (79)
11. A bányászat irányítása és felügyelete 1993-tól (81)
12. A Bányakapitányságok illetékessége 2011-től (84)
13. Bányatelkek G. Agricola „De re metallica” c. művében (90)

DIE GOLDBERGBAUE DER

Harkort'schen Bergwerke

— der Rudauer 12 Apostel-Gewerkschaft —